

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Τραπεζική και Χρηματοοικονομική

Μεταπτυχιακή Διατριβή

Ελλάδα 10 Χρόνια Κρίσης
Αιτίες - Αντιμετώπιση - Συμπεράσματα

Νικόλαος Πετράκης

Επιβλέπων Καθηγητής
Εμμανουήλ Μαματζάκης

Μάιος 2020

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Τραπεζική και Χρηματοοικονομική**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Ελλάδα 10 Χρόνια Κρίσης
Αιτίες – Αντιμετώπιση - Συμπεράσματα**

Νικόλαος Πετράκης

**Επιβλέπων Καθηγητής
Εμμανουήλ Μαματζάκης**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών
Στη Τραπεζική και Χρηματοοικονομική
από τη Σχολή Οικονομικών Επιστημών και Διοίκησης
Του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2020

Περίληψη

Η Ελλάδα έπειτα από 10 χρόνια κρίσης, μνημονίων και 4 χρόνια περιορισμών στην κίνηση των κεφαλαίων (capital controls), έχοντας αποφύγει πολλάκις την πτώχευση έχει και πάλι ελεύθερη πρόσβαση στις αγορές κεφαλαίων.

Με τη παρούσα μελέτη γίνεται προσπάθεια να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των ενεργειών διαχείρισης της κρίσης και μέσα από την αυτοκριτική να εξαγάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα, σχετικά με την ορθότητα των ληφθέντων αποφάσεων και μέτρων, καθώς και τι αντίκτυπο είχαν αυτά στα οικονομικά μεγέθη της χώρας, των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και των πολιτών, ώστε να αποκτήσουμε πολύτιμη εμπειρία για την διαχείριση αντίστοιχων μελλοντικών καταστάσεων.

Αρωγός σε αυτή την προσπάθεια είναι το πλούσιο διαδικτυακό υλικό και βιβλιογραφία καθώς και προσωπικές εμπειρίες και καταγραφές των ετών 2008-2017, μέσα από ένα δείγμα 4.000 ατόμων (ανδρών και γυναικών) ηλικίας περίπου 30-90 ετών σε πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά της Δυτικής Ελλάδας.

Η μελέτη ξεκινά με μια σύντομη αναφορά στην οικονομική κρίση των ΗΠΑ το 2007, ακολουθούμενη από μια περιεκτική ανάλυση των αιτιών που οδήγησαν άλλες χώρες όπως Ιρλανδία, Ισπανία, Κύπρος, κλπ σε αντίστοιχα προγράμματα διάσωσης. Στο 3^ο κεφάλαιο -για ευκολότερη σύγκριση- αποτυπώνεται η οικονομική κατάσταση της Ελλάδας σε 3 χρονικές περιόδους - πριν την ένταξη της στο ενιαίο νόμισμα, 2002-2007 και τέλος 2008-2009. Στο επόμενο κεφάλαιο περιγράφονται τα 2 πρώτα προγράμματα διάσωσης, τα μέτρα που απαιτήθηκαν, η αποτελεσματικότητά τους και εξάγονται τα πρώτα συμπεράσματα. Στο 5^ο κεφάλαιο περιγράφονται τα γεγονότα πριν και μετά το 3^ο πακέτο διάσωσης, τα νέα μέτρα που ελήφθησαν, η εφαρμογή των capital control καθώς και η αποτύπωση αυτών στους οικονομικούς δείκτες της χώρας.

Τέλος γίνεται εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για τον τρόπο αντιμετώπισης της κρίσης από το Δ.Ν.Τ, την Ε.Ε., την Ελληνική κυβέρνηση και τους πολίτες και προτείνονται διορθωτικές κινήσεις και εναλλακτικές προτάσεις για την αντιμετώπιση αντίστοιχων μελλοντικών καταστάσεων.

Summary

Greece after 10 years of economic crisis and strong conditionality and 4 years of capital controls, having avoided bankruptcy on several occasions, has gain again access to capital markets.

This study provides an overall picture of the crisis management efforts and through self-criticism, to extract some useful conclusions regarding the efficiency of implemented measures and their impact on country's financial indicators, financial institutions and citizen's economic conditions, in order to obtain a gem of wisdom on how to handle similar future crisis.

The study employs a plethora of other studies, articles and reports along with my own personal recorded experience during 2008-2017 using a sample of 4.000 people (men and women) aged between 30-90 years, in cities, country towns and villages of Western Greece district.

We start with a brief reference to the 2007 U.S.A. financial crisis, followed by a comprehensive analysis of the cases that led other countries such as Ireland, Spain and Cyprus to similar rescue programs. Chapter 3 describes Greece economic status over 3 time periods in order to facilitate future references- prior the euro currency, economic years 2002-2007 and 2008-2009. The following chapter discusses 1st and 2nd financial assistance programs, implemented fiscal consolidation measures, and their effectiveness and thereafter we draw our first conclusions. Chapter 5 describes the events before and after the 3rd financial assistance program, implemented measures, capital controls and its impact on country's financial indicators.

Finally we draw some useful conclusions on how the IMF, EU, Greek government and citizens responded to the crisis and we suggest structural changes and alternative actions to address similar future cases.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την ηθική υποστήριξη καθώς και των επιβλέποντα καθηγητή μου κο Εμμανουήλ Μαματζάκη για τις πολύτιμες συμβουλές του και την σωστή καθοδήγησή του.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	1
1.1 Ορίζοντας την«Κρίση»	1
1.2 Οικονομική κρίση ΗΠΑ 2007.....	2
Οι Χώρες της Κρίσης.....	5
2.1 Ισλανδία.....	5
2.2 Ιρλανδία.....	6
2.3 Ισπανία.....	8
2.4 Πορτογαλία.....	9
2.5 Κύπρος.....	11
2.6 Συμπεράσματα.....	13
Ελλάδα – Οικονομικά Μεγέθη & Δείκτες.....	15
3.1 Ελλάδα – Ιστορική Ανάδρομη Οικονομικών Κρίσεων.....	15
3.2 Ιστορική Αναδρομή Οικονομικών Μεγεθών 1999-2008.....	16
3.2.1 Συμμέτοχη στο Ενιαίο Νόμισμα 1999-2001.....	17
3.2.2 Οικονομικά Έτη 2002-2007.....	20
3.2.3 Οικονομικά Έτη 2008-2009.....	22
3.3 Συμπεράσματα.....	27
1^ο & 2^ο Πρόγραμμα Προσαρμογής.....	29
4.1 Έκκληση ΔΝΤ-2010.....	29
4.2 1 ^ο Πακέτο Διάσωσης (2010-2011).....	33
4.3 2 ^ο Πακέτο Διάσωσης (2012-2013).....	38
4.4 Τράπεζες.....	42
4.5 Ανάλυση Τάσεων και Συμπεριφορών 2010-2014- Συμπεράσματα.....	45

3^ο Πρόγραμμα Προσαρμογής.....	51
5.1 Πορεία προς το 3 ^ο Πακέτο Διάσωσης.....	51
5.2 Νέα Προσεγγιστική Πολιτική.....	53
5.3 3 ^ο Πακέτο Διάσωσης (2015).....	57
5.4 Συμπεράσματα.....	59
Επίλογος - Συμπεράσματα & Υπόδειξη Λύσης.....	63
6.1 Ελλάδα 2009-2019.....	64
6.1.1 Προβλεπόμενα Μετρά.....	64
6.1.2 Δημοσιονομικά Στοιχεία.....	66
6.1.3 Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα - Αναδιάρθρωση Κρατικού Χρέους.....	69
6.1.4 Πολιτικοί & Πολίτες.....	72
6.2 Ευρωπαϊκή Ένωση & ΔΝΤ.....	75
6.2.1 Ευρωπαϊκή Ένωση.....	76
6.2.2 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.....	76
6.3 Προτάσεις.....	78
Συνομογραφίες.....	81
Παραπομπές.....	82
Βιβλιογραφία.....	85
Διαδικτυακές Πηγές.....	86

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Κρίση μεταναστευτικού, κρίση θεσμών, πολιτική κρίση, οικονομική κρίση... Μια λέξη η οποία περιγράφει επακριβώς το σημείο αλλαγής σε διαφορετικούς τομείς της καθημερινότητάς μας.

1.1 Ορίζοντας την «Κρίση»

Ως κρίση θα μπορούσαμε να ορίσουμε το σημείο καμπής/αντίδρασης κατά το οποίο οι χρόνιες παθογένειες ή και στρεβλώσεις ενός συστήματος, οδηγούν σε μία βίαιη αντίδραση του. Ακολουθεί μιας αφύσικης κατάστασης και αν και πρόκειται για μια φυσιολογική αντίδραση ενός συστήματος να επανέλθει στην κανονικότητά του, προκύπτει αιφνίδια και έχει απρόβλεπτες συνέπειες. Στον οικονομικό κύκλο ακολουθεί την φάση της ανόδου και οδηγεί σε κάθοδο ή ύφεση

Η ιστορία έχει αναδείξει πληθώρα κρίσεων, όπου μερικά από τα πιο γνωστά είναι:

1634-37	Η κρίση της τουλίπας στην Ολλανδία
1711-20	Η φούσκα της Νότιας θάλασσας στην Αγγλία
1929-35	Το κραχ στην Wall Street
1973	1 ^η Πετρελαϊκή κρίση
1979	2 ^η Πετρελαϊκή κρίση
1991	Ιαπωνική κρίση
2000	Η φούσκα υψηλής τεχνολογίας
2007	Στεγαστική κρίση ΗΠΑ
2010	Κρίση Ευρωζώνης

Η κρίση η οποία υπήρξε εφαλτήριο της Ελληνικής (για τελείως διαφορετικούς αλλά άμεσα συσχετιζόμενους λόγους όπως θα δούμε παρακάτω), ήταν η χρηματοοικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αμερική το 2007 ως αποτέλεσμα των στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης.

1.2 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ Η.Π.Α 2007

Το καλοκαίρι του 2007 ξεσπά στις Η.Π.Α μια χρηματοοικονομική κρίση – η οποία είχε πολλά όμοια στοιχεία με το κραχ του 1929. Η κρίση παρά το γεγονός ότι ήταν «τοπικού χαρακτήρα», αφού αφορούσε την αγορά των στεγαστικών δανείων χαμηλής εξασφάλισης (subprimemortgages) των Ηνωμένων Πολιτειών, μετατράπηκε σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα σε παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση με απροσδιόριστο ακόμα το τελικό ύψος ζημιών. Η καταγραφή των αιτιών, θα βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση τους. Πολλές από τις αναφερόμενες αιτίες έχουν κοινά στοιχεία με αυτές που οδήγησαν την Ελλάδα σε προγράμματα διάσωσης. Άλλωστε όπως συμβαίνει σε όλες σχεδόν τις μεγάλες καταστροφές οι «δομικές» ατέλειες που οδήγησαν στην καταστροφή προϋπήρχαν, απλά περίμεναν μια αφορμή για να εκδηλωθούν.

Στο οικονομικό κραχ του 1929, ο δείκτης Dow Jones έχασε το 89% της αξίας του, 1 στους 4 Αμερικανούς έχασαν όλες τις αποταμιεύσεις τους και στο διάστημα 1929-1932 περίπου 4.000 τράπεζες έκλεισαν. Το 1933 σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της πληγείσας εμπιστοσύνης των πολιτών, ψηφίστηκε ο νόμος “Glass-Steagall” ο οποίος διαχώριζε αυστηρά τις δραστηριότητες των εμπορικών από αυτές των επενδυτικών τραπεζών. Οι εμπορικές θα μπορούσαν να έχουν έσοδα έως 10% από επενδυτικές δραστηριότητες, κυρίως σε κρατικά ομόλογα, απαγορεύοντας έτσι την επένδυση των αποταμιεύσεων των καταθετών σε προϊόντα υψηλού κινδύνου. Το 1999 καταργήθηκε ο ανωτέρω διαχωρισμός, αλλά και οι δραστηριότητες των τραπεζών επεκτάθηκαν και σε άλλες δραστηριότητες/αγορές όπως ασφαλιστικές, χρηματιστηριακές, αμοιβαίων κεφαλαίων, κλπ.

Οι εμπορικές τράπεζες μπορούν μέσω ειδικών εταιρειών (SPV) να τιτλοποιούν (ομολογίες) τα ομοειδή δάνειά τους (ενυπόθηκα στεγαστικά, στεγαστικά μειωμένης εξασφάλισης, καταναλωτικά, κλπ) και στη συνέχεια να τα πουλούν σε επενδυτές στην πρωτογενή ή δευτερογενή αγορά. Οι τίτλοι αυτοί μπορούν να περιέχονται στο χαρτοφυλάκιο ασφαλιστικών ταμείων, fund, εταιρειών, ή ενός Αμοιβαίου Κεφαλαίου (A/K) τα οποία με την σειρά τους μπορούν επίσης να περιλαμβάνονται στα χαρτοφυλάκια άλλων A/K και ου το κάθε εξής. Οι τράπεζες μπορούσαν έτσι να αποκτήσουν άμεση ρευστότητα από μακροπρόθεσμα δάνεια και ταυτόχρονα να απομακρύνουν στοιχεία από το Ενεργητικό τους. Οι επενδυτές έχουν την δυνατότητα απολαβής υψηλότερων αποδόσεων (αναλόγως της ομολογίας) σε σχέση με τα κρατικά ομόλογα και την καλύτερη διασπορά του κινδύνου. Οι εταιρείες που ωφελήθηκαν όμως περισσότερο ήταν οι επενδυτικές οι οποίες με ελάχιστα Ίδια Κεφάλαια, είχαν την δυνατότητα υψηλού βραχυχρόνιου δανεισμού (μόχλευση) και επανεπένδυσης της ρευστότητας σε νέες πολύπλοκες δομές.

Η ανωτέρω απλή μορφή των τιτλοποιήσεων, μετεξελίχτηκε σε μια πολυπλοκότητα μορφών και δομών τις οποίες λίγοι καταλάβαιναν και ακόμα πιο λίγοι ήταν σε θέση να τιμολογήσουν. Η εμφάνιση δε νέων προϊόντων όπως το ασφάλιστρο κινδύνου έναντι μη πληρωμής του δανείου (CDS) το οποίο -πέραν κάθε λογικής- είχαν την δυνατότητα αγοράς του και επενδυτές που δεν κατείχαν αντίστοιχους με την εξασφάλιση τίτλους αύξησαν την πολυπλοκότητα και ένταση της επωάζουσας κρίσης.

Η Ομοσπονδιακή τράπεζα των ΗΠΑ (FED) ακολουθούσε μια οικονομική πολιτική χαμηλών επιτοκίων. Όταν το 2000 ξεσπά η φούσκα της υψηλής τεχνολογίας (dotcom) η FED προσπαθεί να μειώσει τις επιπτώσεις της φούσκας με μια περαιτέρω μείωση των επιτοκίων και αύξηση της ρευστότητας. Η πλεονάζουσα αυτή ρευστότητα κατευθύνεται στην αγορά ακινήτων, η οποία βρισκόταν ήδη σε ανοδική πορεία από τα μέσα της δεκαετίας του 1990.

Οι οίκοι αξιολόγησης είτε από αδυναμία κατανόησης της πολυπλοκότητας των νέων δομών είτε από μεροληψία δεδομένου ότι ελάμβαναν αμοιβή από τους εκδότες των τίτλων για την αξιολόγησή τους-ενώ μέχρι και πριν το 1990 χρηματοδοτούνταν από τους συνδρομητές τους-, απέτυχαν να αξιολογήσουν ορθά τα επενδυτικά προϊόντα με αποτέλεσμα την παραπλανητική ενημέρωση των επενδυτών. Υπήρξαν άλλωστε χαρακτηριστικά παραδείγματα αξιολόγησης εταιρειών και προϊόντων με την ανώτερη βαθμίδα αξιολόγησης (AAA) οι οποίες την επόμενη ακριβώς ημέρα κήρυξαν πτώχευση(ENRON).

Η πτώση των τιμών των ακινήτων και η αδυναμία των δανειοληπτών να συνεχίσουν να καταβάλλουν εμπρόθεσμα τις δόσεις των δανείων τους, οδήγησε σε απώλεια περισσότερων από 5 εκατομμυρίων κατοικιών και συμπάρεσυρε σε πτώση και τα περιουσιακά στοιχεία που είχαν επενδύσει οι επενδυτικές τράπεζες. Η άρνηση περαιτέρω βραχυπρόθεσμης δανειοδότησής τους (Lehman Brothers Inc.), οδήγησε και αυτή στην επέκταση της κρίσης και πέραν των ενυπόθηκων δανείων μειωμένης εξασφάλισης. Η αρχική εκτίμηση το 2007 από τον Μπέν Μπερνάκε για ζημιά ύψους \$100 δις το 2009 εκτιμήθηκε από το ΔΝΤ σε \$3 τρις μόνο σε τραπεζικές ζημιές.

Η Παγκοσμιοποίηση των αγορών, οι ανοιχτές οικονομίες, η ισχύς και εξωστρέφεια της Αμερικανικής οικονομίας (the bigger they are, the harder they fall) συντέλεσαν στην ραγδαία μετάδοση και ένταση της κρίσης σε Παγκόσμιο επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι Χώρες της Κρίσης

Η οικονομική κρίση επηρέασε -σε διαφορετικό βαθμό- τις οικονομίες πολλών χωρών παγκοσμίως. Μερικές αξιοσημείωτες περιπτώσεις αποτελούν η Ισλανδία, η Ιρλανδία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, και η Κύπρος τόσο για τους λόγους που οδήγησαν σε αυτή, όσο και για τους τρόπους αντιμετώπισής της.

2.1 Ισλανδία

Η πρώτη χώρα που επηρεάστηκε άμεσα ήταν η Ισλανδία. Οι κρατικές αρχικά τράπεζες, ιδιωτικοποιήθηκαν το 2001 και είχαν άμεση πρόσβαση στις διεθνείς χρηματοοικονομικές αγορές και στις αγορές χρήματος, κεφάλαια τα οποία επενδύθηκαν σε ενυπόθηκα δάνεια σε ξένο νόμισμα και κυρίως σε σύνθετα χρηματοοικονομικά προϊόντα. Το 2008 εκτιμάται ότι το χρέος των 3 μεγαλύτερων τραπεζών της Ισλανδίας ήταν άνω των €50 δις ενώ το ΑΕΠ της χώρας ήταν μόνο €8,5 δις.

Τον Οκτώβριο του 2008 το χρηματιστήριο υποχώρησε κατά 90%, οι τράπεζες χρεοκόπησαν, η κορόνα δέχθηκε ισχυρή υποτίμηση έναντι του ευρώ κατά 108,5%, η Ισλανδική οικονομία συρρικνώθηκε κατά 15% μέσα σε 2 χρόνια, η μηδενική σχεδόν ανεργία εκτινάχθηκε στο 10%, η χρεοκοπία της Κεντρικής Τράπεζας πρόσθεσε 192 δις στον κρατικό προϋπολογισμό και μια σειρά τραπεζικών

σκανδάλων βγήκε στην επιφάνεια. Μέσα σε μια εβδομάδα η αξιολόγηση της Ισλανδίας από AA άλλαξε σε “junk”.

Οι Ισλανδική κυβέρνηση έλαβε μια σειρά σκληρών μέτρων τόσο για τους κατοίκους όσο και για την χώρα, με τα κυριότερα από αυτά να είναι τα εξής:

- Επιβολή ελέγχου κεφαλαίων (capital control) για να μειώσει τις εκροές, καταθέσεων
- Επέβαλε 100 νέους φόρους και περιέκοψε τις κρατικές δαπάνες
- Δεν κρατικοποίησε τις τράπεζες, εγγυήθηκε μόνο τις καταθέσεις των Ισλανδών και τις άφησε να πτωχεύσουν.
- Δανείστηκε χρήματα από τις Σκανδιναβικές χώρες(€2,5 δις) και το ΔΝΤ (€2,1 δις).
- Παρέπεμψε τον πρωθυπουργό σε δίκη και σύστησε ανεξάρτητη εξεταστική επιτροπή

Τα μέτρα αποδείχθηκαν αποτελεσματικά και έτσι από το 2013 το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών από ελλειμματικό έγινε πλεονασματικό, οι μισθοί το 2017 αυξήθηκαν κατά 15% σε σχέση με το 2008. Το 2016 η ανάπτυξη έφτασε το 7,2% και η ανεργία το 2017 έπεσε κάτω από το 3%.

2.2 Ιρλανδία

Η Ιρλανδία στη δεκαετία 1990, γνώρισε μια πρώτη έκρηξη ξένων επενδύσεων και ανάπτυξης γνωστή ως «Κέλτικη Τίγρη», όπου μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες όπως οι Dell, Microsoft, Intel, Pfizer, κλπ εγκατέστησαν μονάδες παραγωγής. Τρεις ήταν οι λόγοι που συντέλεσαν σε αυτή την αύξηση:

- Χαμηλή εταιρική φορολόγηση (12,5%)
- Υποτίμηση νομίσματος (1993)
- Πολιτιστικά και γλωσσικά κοντά στις Η.Π.Α.

Το 2001 ξεκίνησε η 2^η φάση της ανάπτυξης με την ένταξη στην Ε.Ε. και την δυνατότητα πλέον δανειοδότησης με πολύ χαμηλά επιτόκια. Η πλεονάζουσα ρευστότητα διοχετεύθηκε κατά κύριο λόγο στον κατασκευαστικό κλάδο και στην ανέγερση κατοικιών.

Όταν ξέσπασε η κρίση του 2008 η Ιρλανδική κυβέρνηση εγγυήθηκε τις τραπεζικές καταθέσεις και πολύ σύντομα οι Ιρλανδικές τράπεζες κρατικοποιήθηκαν. Ο ανεξέλεγκτος δανεισμός των Ιρλανδικών τραπεζών (€110 δις το 2008), η φούσκα των στεγαστικών δανείων καθώς και μια σωρεία τραπεζικών σκανδάλων, οδήγησαν το ΑΕΠ από τα \$275 δις το 2008 στα \$222 δις το 2010 μια πτώση της τάξης του 19,3% (πηγή Παγκόσμια Τράπεζα). Το μέσο εισόδημα μειώθηκε μεταξύ 2008 και 2013 κατά 16%.

Η Ιρλανδική κυβέρνηση έλαβε γρήγορα σκληρά μέτρα λιτότητας όπως:

- Επιβολή νέου φόρου ακίνητης περιουσίας
- Περικοπή ιατρικών δαπανών
- Μείωση μισθών στο Δημόσιο Τομέα

και οικονομική βοήθεια από Ε.Ε και Δ.Ν.Τ. συνολικού ύψους €70 δις εκ των οποίων τα 22,5 δις ήταν από το Δ.Ν.Τ. Εδώ αξίζει να σημειωθεί πως ο λαός είχε επίγνωση τους χρέους και πως όλα τα μέτρα λιτότητας ελήφθησαν με την συναίνεση όλων των κομμάτων και εργατικών συνδικάτων και πως μεγάλο μέρος του πληθυσμού μετανάστευσε προς εύρεση εργασίας.

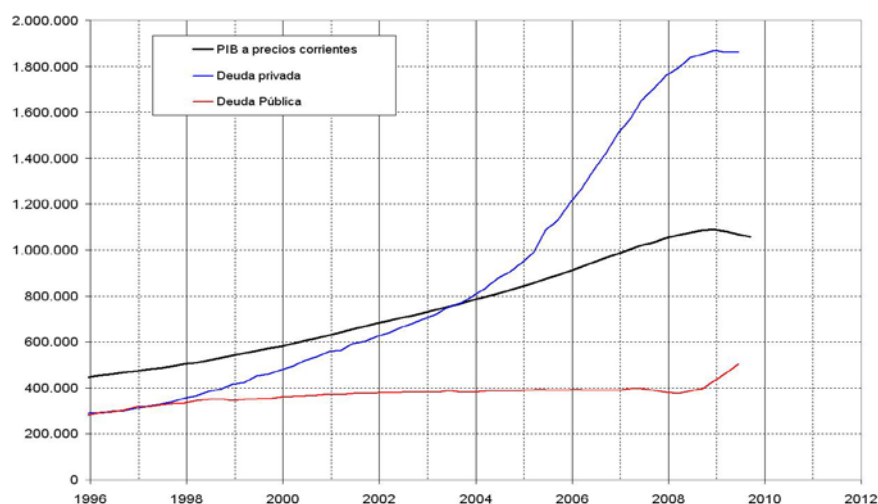
Τα μέτρα απέδωσαν και μαζί με την συνέχιση της χαμηλής φορολόγησης των επιχειρήσεων, η Ιρλανδική οικονομία ανέκαμψε. Το Δημοσιονομικό έλλειμμα από €18,7 δις το 2008, μειώθηκε το 2014 στα €8 δις και στα €62 εκ. το 2015. Επίσης το 2015 το υπόλοιπο του δανείου από το Δ.Ν.Τ ανερχόταν σε €5,5 δις και οι

πολυεθνικές παρουσίαζαν αύξηση της οικονομικής τους δραστηριότητας κατά 30,2%. Το 2017 έγινε αποπληρωμή και του υπολοίπου ποσού του δανείου από το Δ.Ν.Τ.

2.3 Ισπανία

Η Ισπανία είναι η 4^η μεγαλύτερη οικονομία της Ευρωζώνης με ΑΕΠ το 2008 \$1,68 τρις (πηγή ΔΝΤ) η οποία επίσης επλήγη από την χρηματοοικονομική κρίση λόγω της φούσκας στην αγορά κατοικίας μέσω της αφειδούς δανειοδότησης του κατασκευαστικού τομέα και της στεγαστικής πίστης.

Μεταξύ 1997 – 2006 οι τιμές των κατοικιών αυξήθηκαν κατά 150% σε ονομαστικούς όρους και μεταξύ 2000 – 2009, 5 εκ. νέες κατοικίες προστέθηκαν στα 20 εκ. υπάρχουσες κατοικίες. Οι Ισπανικές τράπεζες χορηγούσαν αφειδώς στεγαστικά δάνεια με τη ανέχεια της Κεντρικής Ισπανικής Τράπεζας, με αποτέλεσμα το ιδιωτικό χρέος να εκτιναχθεί στο €1 τρις το 2010.

Διάγραμμα 1. Απεικόνιση χρέους, όπου με κόκκινη γραμμή είναι το Δημόσιο χρέος, με μπλε γραμμή το Ιδιωτικό, και με την μαύρη το ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές¹.

Έχοντας ένα τόσο μεγάλο ιδιωτικό χρέος οι Ισπανικές τράπεζες χρειάστηκαν βοήθεια και τον Ιούλιο του 2012 εγκρίθηκε πακέτο βοήθειας ύψους € 100 δις για την ανακεφαλαιοποίηση τους και με διάρκεια 18 μηνών. Πολλές τράπεζες κρατικοποιήθηκαν με την διάσωσή τους, μετατρέποντας έτσι ένα μέρος του ιδιωτικού χρέους σε κρατικό.

Η κυβέρνηση το 2010 έλαβε και εδώ μέτρα λιτότητας ύψους 1,5% του ΑΕΠ όπως:

- Περικοπές μισθών στο Δημόσιο τομέα
- Αύξηση του ΦΠΑ
- Πάγωμα στις αυξήσεις συντάξεων

Το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από 40,2% του ΑΕΠ το 2008 στο 61,7% το 2010 και η ανεργία στο 27% το 2013. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας τράπεζας, ο ρυθμός ανάπτυξης του ΑΕΠ της Ισπανίας από το -3,6% το 2009 στο 2,6% το 2018, με €1,2 τρις ΑΕΠ, πληθωρισμό 1,2%, ανεργία 14,4% και κρατικό χρέος 97,2% του ΑΕΠ.

2.4 Πορτογαλία

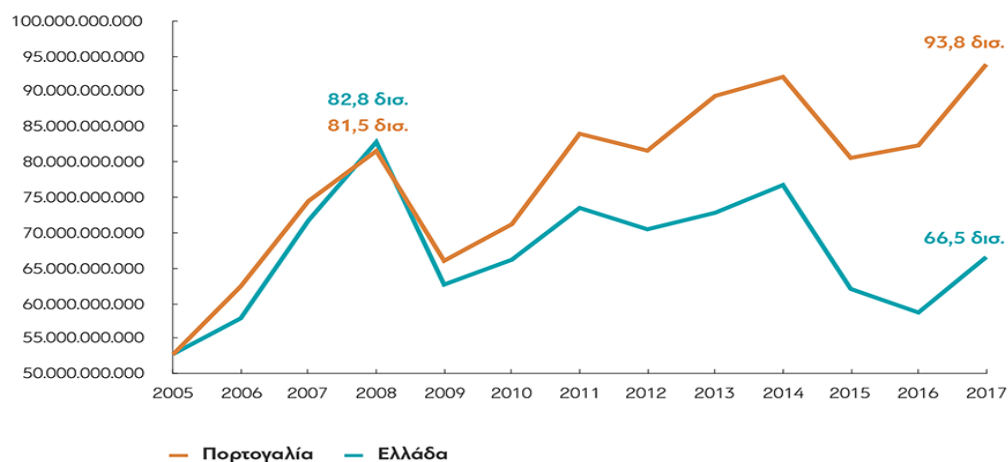
Η Πορτογαλία είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση δεδομένου ότι η προσφυγή της σε πρόγραμμα διάσωσης το 2011 ύψους €78 δις από Ε.Ε. και Δ.Ν.Τ., δεν προέκυψε από την διάσωση τραπεζών αλλά από τα υφιστάμενα μέτρα αυστηρής δημοσιονομικής λιτότητας.

Ήδη από το 2001 η Πορτογαλική οικονομία είχε αρχίσει να εμφανίζει σημάδια κόπωσης και ο πτωτικός ρυθμός ανάπτυξης σε συνδυασμό με την αύξηση των τιμών οδήγησε το έλλειμμα στο 4,1% του ΑΕΠ και το χρέος στο 62% του ΑΕΠ, όταν η Ευρωπαϊκή συμφωνία (SGP) προέβλεπε 3% και 60% αντίστοιχα. Αυτό ανάγκασε την Πορτογαλική κυβέρνηση να λάβει μέτρα δημοσιονομικής

προσαρμογής. Οι αρνητικές συνέπειες του προηγούμενου προγράμματος προσαρμογής, σε συνδυασμό με τα νέα μέτρα που ζητούσε το νέο πρόγραμμα διάσωσης είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η ανεργία στο 17%, να μειωθούν οι μισθοί κατά 25% και να μεταναστεύσουν 500,000 Πορτογάλοι.

Η Πορτογαλία με βασικό μοχλό ανάπτυξης τις επενδύσεις και τις εξαγωγές, βγήκε από το πρόγραμμα διάσωσης το 2014, το 2018 εμφάνισε ρυθμό ανάπτυξης 2,4% και το έλλειμμα του ΑΕΠ από 11,4% το 2010 αναμένεται να κλείσει στο 0,2% το 2019.

Γράφημα 1. Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών 2005-2017 (σε δισ. δολάρια)

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

Διάγραμμα 2. Πορεία των εξαγωγών στην Πορτογαλία (πορτοκαλί γραμμή) και στην Ελλάδα(μπλε γραμμή) από το 2005 έως και το 2017².

2.5Κύπρος

Η περίπτωση της Κύπρου είναι χαρακτηριστική και θα μείνει στην ιστορία ως η 1^η Ευρωπαϊκή χώρα που εφαρμόστηκε η διαδικασία συμμετοχής των καταθετών στη διάσωση των τραπεζών (bail in).

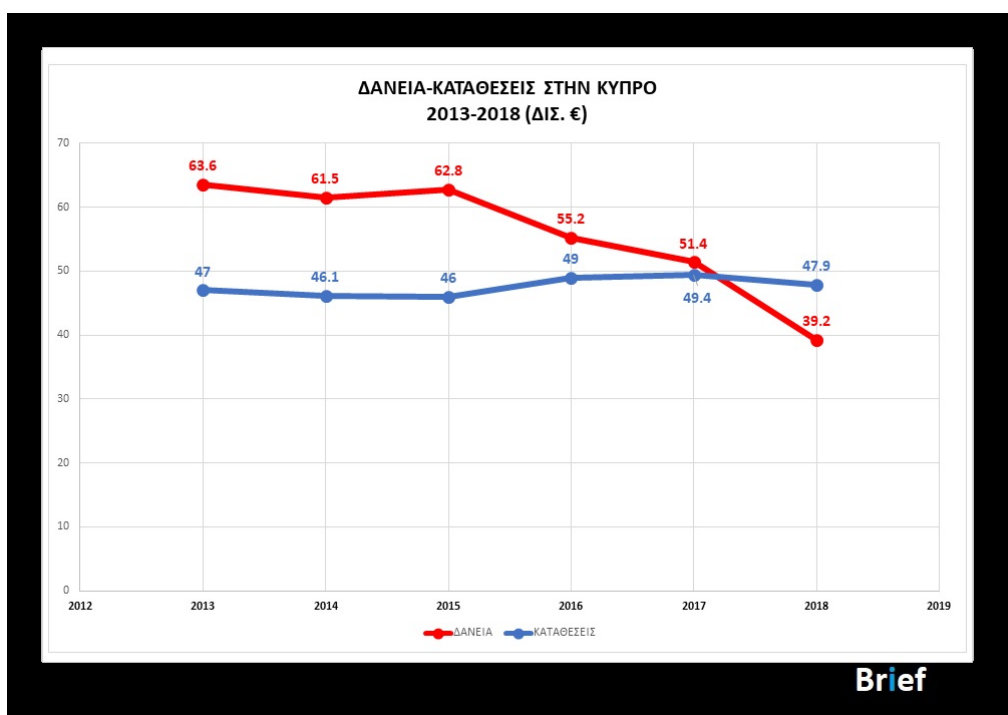
Το 2008 το χρέος της Κύπρου σε σχέση με το ΑΕΠ ήταν στο 49%, αρκετά κάτω δηλαδή από το θεσπισμένο όριο 60% του Μάαστριχτ. Η εξάπλωση όμως της οικονομικής κρίσης οδήγησε το 2009 την οικονομία της σε ύφεση. Το 2010 οι οίκοι αξιολόγησης υποβάθμισαν την πιστοληπτική της ικανότητα, κάνοντας έτσι ακόμα πιο δύσκολο τον δανεισμό της από τις αγορές. Η πιστοληπτική της ικανότητα υποβαθμίστηκε περαιτέρω μετά την έκρηξη στην ναυτική βάση «Ευάγγελος Φλωράκης», ένα ιδιαίτερα ατυχές και καταστροφικό γεγονός για την έκταση και πληθυσμό της Κύπρου. Η αγορά ακινήτων έπεσε κατά 30%, τα μη εξυπηρετούμενα –και με ανεπαρκείς καλύψεις- δάνεια (στο σύνολο των τραπεζικών δανείων) από 4,5% το 2009 υπερδιπλασιάστηκαν στο 9,98% το 2011, 18,37% το 2012 για να φτάσουν στο δυσθεώρητο ποσοστό του 47,75% το 2015. Με ΑΕΠ \$24 δις και ύψος τραπεζικών καταθέσεων \$120 δις οι Κυπριακές τράπεζες είχαν συσσωρεύσει €22 δις Ελληνικού χρέους.

Το 2012 η κυβέρνηση έλαβε διακρατικό δάνειο από την Ρωσία ύψους €2,5 δις και επιτόκιο 4,5%, μετά όμως το κούρεμα των Ελληνικών Ομολόγων που προκάλεσε συνολικές ζημιές στις Κυπριακές τράπεζες ύψους €3,3 δις, το ποσό δεν ήταν αρκετό για την στήριξη των τραπεζών και η προσφυγή της Κύπρου στον μηχανισμό στήριξης της Ε.Ε. και ΔΝΤ ήταν πλέον μονόδρομος. Έτσι το 2013 η Κύπρος έλαβε δάνειο ύψους €10 δις έναντι μέτρων όπως η περικοπή μισθών και δαπανών και η αύξηση της φορολόγησης σε επιλεγμένα είδη. Επίσης συμφωνήθηκε η ανακεφαλαιοποίηση των Κυπριακών τραπεζών να γίνει και με την συμμετοχή των καταθετών (bail in) για τα ανασφάλιστα ποσά άνω των €100.000 κάτι πρωτόγνωρο για τα Ευρωπαϊκά δεδομένα. Η συμμετοχή των καταθετών έφτασε το 47,5%. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις συνολικές καταθέσεις €120 δις, τα €60 δις ανήκαν σε Ρώσικες επιχειρήσεις. Για την απώλεια

εκροών στις καταθέσεις επιβλήθηκαν περιορισμοί στις αναλήψεις μετρητών (capital control) στα €300 ανά ημέρα ανά άτομο και ανά πιστωτικό ίδρυμα.

Το 2016 η Κύπρος βγήκε εκτός προγράμματος στήριξης αλλά σε μεταμνημονιακή εποπτεία. Τα σκιώδη σημεία της εξόδου είναι η υποχρεωτική πώληση των μη εξυπηρετούμενων δανείων σε ξένα επενδυτικά σχήματα και η μη επιλεξιμότητα των Κυπριακών ομολόγων στο πρόγραμμα ποσοτικής χαλάρωσης της ΕΚΤ.

Σήμερα η ανεργία στην Κύπρο έχει μειωθεί από το 15,9% το 2013 στο 7% το 2019 και το ΑΕΠ από €17,7 δις το 2015 στα €21,8 το 2019. Οι καταθέσεις βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο έναντι των δανείων κάτι που μπορεί να αποδοθεί και στην έλλειψη επαρκούς εμπιστοσύνης των καταθετών.

Διάγραμμα 3. Πορεία των καταθέσεων (μπλε γραμμή) και των δανείων (κόκκινη γραμμή) στην Κύπρο από το 2013 έως και το 2018, με τις καταθέσεις να είναι μικρότερες σε αριθμό από αυτές των δανείων³.

2.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κατηγοριοποίηση των αιτιών που οδήγησαν στην λήψη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως αυτά αναλύθηκαν στις ανωτέρω παραγράφους, μπορούν να απεικονισθούν στον κάτωθι πίνακα. Η σύγκρισή τους σε επόμενα κεφάλαια με τις αντίστοιχες αιτίες και χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομικής κρίσης είναι επιβεβλημένη.

ΧΩΡΑ	ΤΡΑΠ. ΧΡΕΟΣ	ΣΤΕΓ. ΠΙΣΤ. Η	ΤΡΑΠ. ΣΚΑΝΔ. ΑΛΛΑ	ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΟ-ΠΟΙΗΣΗ ΤΡΑΠΕΖΩΝ	ΑΝΕΠΑΡΚΗΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΡΑΠΕΖΩΝ	CAP. CONTROL	ΕΠΙΓΝΩΣΗ ΧΡΕΟΥΣ	ΜΕΤΡΑ ΔΗΜΟΣ. ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ	ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
ISL	X	X	X		X	X	X	X	1.ΥΠΟΤΙΜΗΣΗ 2.ΠΑΡΑΠΟΜΠΗ
IRL	X	X	X	X	X		X	X	
ESP	X	X		X	X			X	
POR								X	ΗΔΗ ΣΕ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ
CYP	X	X		X	X	X		X	BAIL IN

Πίνακας 1. Απεικόνιση των αιτιών και ιδιαίτερων χαρακτηριστικών ανά χώρα που οδήγησαν στην λήψη μέτρων.

Παρατηρούμε ότι όλες ανεξαιρέτως οι υπό εξέταση χώρες αναγκάστηκαν να λάβουν σειρά σκληρών μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής τα οποία περιείχαν πολλά κοινά στοιχεία όπως, μείωση μισθών και δαπανών Δημοσίου, αύξηση φόρων, κλπ. Η Ισλανδία ήταν και η μόνη χώρα που επιπλέον των ανωτέρω προέβη και σε υποτίμηση του νομίσματός της κάτι που δεν ήταν βεβαίως εφικτό για τις υπόλοιπες χώρες οι οποίες χρησιμοποιούν το ευρώ.

Με εξαίρεση την Πορτογαλία της οποίας η οικονομία ήταν ήδη σε ύφεση και ιδιαίτερα ευάλωτη λόγω του τρέχοντος προγράμματος προσαρμογής, αφορμή για τις υπόλοιπες οικονομίες ήταν η αδυναμία χρηματοδότησης του υπέρογκου τραπεζικού χρέους που προέκυψε από την ανεξέλεγκτη χρηματοδότηση της στεγαστικής πίστης λόγω πλεονάζουσας ρευστότητας και ανεπαρκούς ελέγχου από τις εποπτικές αρχές. Η πολίτες της Ισλανδίας και Ιρλανδίας είχαν επίγνωση του οικονομικού χρέους των χωρών τους, ενώ οι Ιρλανδία, Ισπανία και Κύπρος προχώρησαν και σε ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών. Η Ισλανδία και Κύπρος εφάρμοσαν περιορισμό στην κίνηση των κεφαλαίων για να αποφύγουν την

ανεξέλεγκτη εκροή των τραπεζικών καταθέσεων (bank run), ενώ η Κύπρος ήταν και η μόνη χώρα στην οποία συμμετείχαν και οι καταθέτες στην διάσωση των τραπεζών. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι προαναφερθείσες χώρες ανέκαμψαν ή εξήλθαν από τα αντίστοιχα προγράμματα στήριξης σε διάστημα μικρότερο των 5 ετών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ελλάδα – Οικονομικά Μεγέθη & Δείκτες

Η περίπτωση της Ελλάδας απασχόλησε όχι μόνο την Ευρώπη, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο λόγω της κακής διαχείρισης των οικονομικών πόρων που διέθετε. Θα έπρεπε να είχε μάθει από τα λάθη της στο παρελθόν, εφόσον αυτή δεν ήταν η πρώτη φορά που βιώνει μια τέτοια κατάσταση.

3.1. Ελλάδα – Ιστορική Αναδρομή Οικονομικών Κρίσεων

Για την Ελλάδα, η αδυναμία κάλυψης των δανειοδοτικών της αναγκών δεν ήταν πρωτόγνωρο γεγονός. Στα περίπου 200 χρόνια της σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας έχει βιώσει την αδυναμία πληρωμής 4 φορές.

Η 1^η ήταν το 1828 επί Ι. Καποδίστρια όταν δεν μπόρεσε να εξυπηρετήσει τα 2 δάνεια που είχε λάβει το 1824 (£800.000) & 1825 (£2.000.000) για την στήριξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Η 2^η το 1843 για δάνειο 60 εκ. δρχ. που είχε λάβει επί Όθωνα, προκειμένου να αναπτύξει την οικονομία της.

Η 3^η ήταν το 1893 επί Χ. Τρικούπη με την ιστορική φράση «Κύριοι, δυστυχώς επτωχεύσαμεν». Η Ελλάδα είχε λάβει δάνειο από το 1879 ονομαστικής αξίας 630 εκ. δρχ. για την χρηματοδότηση έργων υποδομής και εκσυγχρονισμού του κράτους, καθώς και για την υλοποίηση της «Μεγάλης Ιδέας». Η Ελλάδα έλαβε

μέτρα λιτότητας και τον έλεγχο ανέλαβε ο Δ.Ο.Ε. (Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος).

Η 4^η το 1932 επί Ε. Βενιζέλου όταν η Ελλάδα είχε αυξήσει το εξωτερικό της χρέος κατά 17,6% μέσα σε μια τετραετία προκειμένου να χρηματοδοτήσει δημόσιες επενδύσεις και να αποκαταστήσει τα περίπου 1,5 εκ πρόσφυγες της Μικρασιατικής καταστροφής.

Τον Απρίλιο του 2010 η Ελλάδα έγινε η 4^η Ευρωπαϊκή χώρα που αιτήθηκε οικονομική στήριξη από την Ε.Ε. και το Δ.Ν.Τ.. Ποιες όμως ήσαν οι αιτίες που οδήγησαν στην 5^η κατά σειρά αδυναμία πληρωμής της Ελλάδας;

3.2 Ιστορική Αναδρομή Οικονομικών Μεγεθών 1999-2008

Για την πλήρη κατανόηση των αιτιών που επέφεραν την οικονομική κρίση θα ήταν σκόπιμη μια ανάλυση των οικονομικών μεγεθών της περιόδου 1999 με 2008.

3.2.1 Συμμέτοχη στο Ενιαίο Νόμισμα 1999-2001

Η Ελλάδα το 1999 ολοκληρώνει επιτυχώς τις ενταξιακές απαιτήσεις του Μάαστριχτ. Ενδεικτικά τα οικονομικά μεγέθη και δείκτες τη χρονιά εκείνη είχαν ως εξής:

• <u>ΑΕΠ</u>	\$142,5 δις
• <u>ΕΛΛΕΙΜΜΑ</u>	3,1% του ΑΕΠ
• <u>ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ</u>	4,3% του ΑΕΠ
• <u>ΡΥΘΜΟΣ ΑΥΞΗΣΗΣ ΑΕΠ</u>	3,4%
• <u>ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ</u>	104,6% του ΑΕΠ
• <u>ΚΟΣΤΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ (Ο.Ε.Δ. 3ετή)</u>	1.200 μ.β
• <u>ΚΟΣΤΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ (Ο.Ε.Δ. 10ετή)</u>	860 μ.β.

Επίσης κατά την διάρκεια της προ-ενταξιακής περιόδου, ολοκληρώθηκαν σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές στο χρηματοπιστωτικό σύστημα όπως η:

1. Ίδρυση δευτερογενούς αγοράς ομολόγων
2. Απελευθέρωση του τραπεζικού συστήματος, καταναλωτικής πίστης και κίνησης κεφαλαίων
3. Παύση χρηματοδότησης του Ελληνικού Δημοσίου από την Τράπεζα της Ελλάδος

Αντίστοιχα τα τραπεζικά επιτόκια εκείνης της περιόδου βρίσκονταν στα κάτωθι επίπεδα:

• <u>ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ</u> <u>ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΥ</u>	7,90%
• <u>ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	14,6% βραχυπρόθεσμα 13,20% μακροπρόθεσμα
• <u>ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	12,42% κυμαινόμενο
• <u>ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	18,14%
• <u>ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	20,75%
• <u>ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ</u> <u>ΚΑΡΤΕΣ</u>	21,91%

Τον Ιούνιο του 2000 η Ελλάδα γίνεται δεκτή ως το 12^ο μέλος της ΟΝΕ και από 01/01/2001 συμμετέχει στο ενιαίο νόμισμα. Η συμμετοχή της Ελλάδας σε ένα ισχυρό νόμισμα μειώνει το κόστος δανεισμού.

• <u>ΑΕΠ</u>	€146,4δισ
• <u>ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ</u>	3,3%
• <u>ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ</u> <u>ΠΛΕΟΝΑΣΜΑ</u>	4,3% του ΑΕΠ
• <u>ΡΥΘΜΟΣ</u> <u>ΑΥΞΗΣΗΣ ΑΕΠ</u>	4,2%
• <u>ΔΗΜΟΣΙΟ</u> <u>ΧΡΕΟΣ</u>	104,9% του ΑΕΠ
• <u>ΙΣΟΖΥΓΙΟ</u> <u>ΠΛΗΡΩΜΩΝ</u>	-4,4%
• <u>ΚΟΣΤΟΣ</u> <u>ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ</u> <u>(Ο.Ε.Δ. 10ετή)</u>	535μ.β.

Και τα τραπεζικά επιτόκια αντίστοιχα:

• <u>ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ</u> <u>ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΟΥ</u>	1,09%
• <u>ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	7,23% βραχυπρόθεσμα 6,82% μακροπρόθεσμα
• <u>ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	5,53% κυμαινόμενο
• <u>ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	10,06%
• <u>ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ</u> <u>ΔΑΝΕΙΑ</u>	15,44%
• <u>ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ</u> <u>ΚΑΡΤΕΣ</u>	11,64%

Παρατηρούμε λοιπόν ότι μετά την ένταξη στο ενιαίο νόμισμα το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε κατά 23,5% και το κόστος δανεισμού στα 10ετή Ο.Ε.Δ. μειώθηκε κατά 37,8%. Στον τραπεζικό τομέα τα επιτόκια καταθέσεων μειώθηκαν κατά 86,2%, τα μακροπρόθεσμα επιχειρηματικά κατά 48,3% και τα στεγαστικά κατά 55,4%, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για ανάπτυξη της Ελληνικής οικονομίας και ανταγωνιστικότητας μέσω του μειωμένου κόστους δανεισμού και των νέων πρωτοτύπων λειτουργίας τα οποία προσέγγιζαν αυτά των υπολοίπων ευρωπαϊκών κρατών.

Στο σημείο αυτό, θεωρείται σκόπιμο το χρονικό διάστημα 2002-2010 να χωρισθεί σε 2 περιόδους, 2002-2007 και 2008-2009. Έτσι θα μπορέσουν να αποδοθούν με μεγαλύτερη σαφήνεια τυχόν λάθη ή και παραλείψεις της Ελλάδας κατά την κρίσιμη περίοδο μεταξύ της χρηματοοικονομικής κρίσης στις Η.Π.Α το 2008 και την έκκληση για οικονομική βοήθεια της Ελλάδας τον Απρίλιο του 2010.

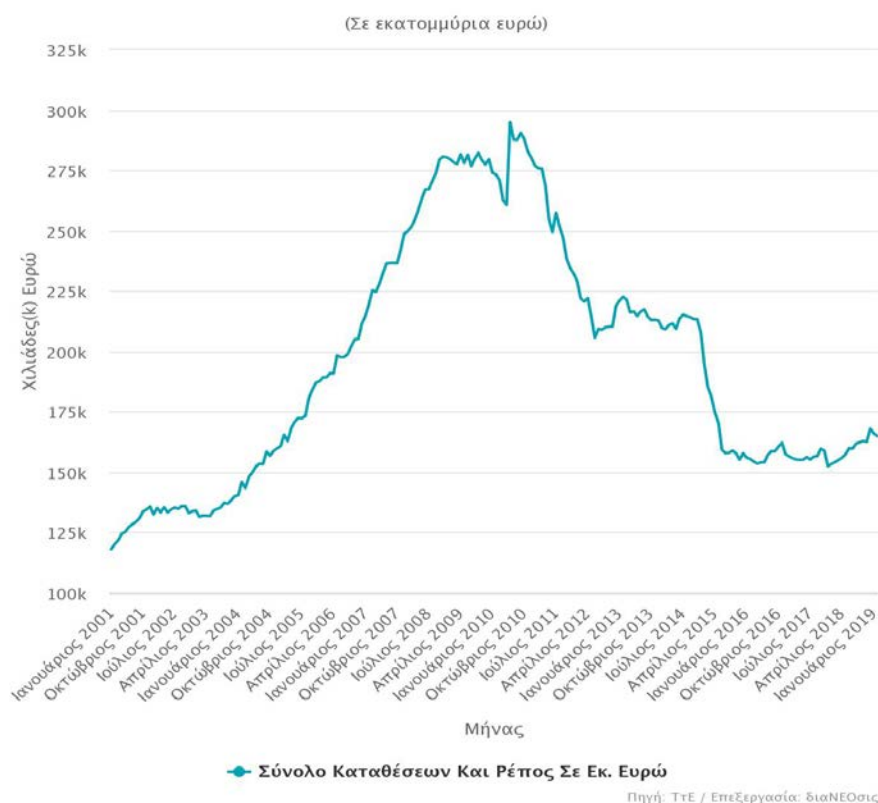
3.2.2 Οικονομικά Έτη 2002-2007

Οι κυριότεροι δείκτες την 6ετία 2002-2007 εμφανίζουν τις κάτωθι μεταβολές:

<u>Έτη</u>	<u>2002</u>	<u>2007</u>
ΑΕΠ	€156,6 δις	€227,1 δις
Πληθωρισμός	3,6%	2,9%
Χρέος (% του ΑΕΠ)	101,7%	105,4%
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών	-6,5%	-14,4%
Εξωτερικό Ισοζύγιο Αγαθών & Υπηρεσιών	€-19,271 εκ	€-27,15 εκ
Ακαθάριστες Επενδύσεις Κεφαλαίου (ετήσια μεταβολή)	9,5%	22,8%
Τραπεζική Χρηματοδότηση Νοικοκυριών (καταναλωτική πίστη) % επί του ΑΕΠ	6,2%	14,3%
Τραπεζική Χρηματοδότηση επιχειρήσεων (% επί του ΑΕΠ)	35,1%	49,9%

Πίνακας 2. Απεικόνιση των βασικότερων οικονομικών δεικτών της περιόδου 2002 έως 2007.

Επίσης οι τραπεζικές καταθέσεις το ίδιο διάστημα-όπως φαίνεται και στο κάτωθι διάγραμμα- αυξήθηκαν από €132,5 δις σε €248,7 δις (+ 87,7%) και το σύνολο των δανείων κατά 140,8%.

Διάγραμμα 4. Ανοδική πορεία των τραπεζικών καταθέσεων, κατά το διάστημα 2002 έως 2007⁴.

<u>Εντός Ισολογισμού δάνεια (προ προβλέψεων) Ελληνικών Εμπορικών και Συνεταιριστικών Τραπεζών σε χιλ. ευρώ</u>		
	12/2002	12/2007
Καταναλωτικά	8.796.653	29.960.668
Στεγαστικά	17.600.926	58.420.837
Επιχειρηματικά	61.726.623	123.815.818
ΣΥΝΟΛΟ	88.124.203	212.197.323
Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κατηγορία	8,1%	5,2%

Πίνακας 3. Απεικόνιση δανείων και καθυστερήσεων, κατά τη διάρκεια 2002 έως 2007⁵.

Η ανάπτυξη που εμφανίζει η χώρα το διάστημα αυτό στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στην αύξηση της ιδιωτικής ζήτησης λόγω της αύξησης του τραπεζικού δανεισμού (+130% για τα νοικοκυριά και +42,17% για τις επιχειρήσεις ως ποσοστό επί ενός συνεχώς αυξανόμενου ΑΕΠ). Σύμφωνα με στοιχεία της ΤτΕ το ποσοστό

επενδύσεων σε κατοικίες στην Ελλάδα το διάστημα 2002-2007 ανήλθε στο 7,7% επί του ΑΕΠ και το 13,3% του ΑΕΠ στις κατασκευές και βρίσκεται στην 4^η θέση μετά από Ιρλανδία, Ισπανία και Κύπρο.

Το 2002 με την αναθεώρηση από την Ε.Ε. της διαδικασίας καταγραφής των συναλλαγών του Δημοσίου, το ποσοστό του ελλείμματος της Ελλάδας για τα έτη 2000 και 2001 αναθεωρείται προς τα πάνω. Μια μεγαλύτερη αναθεώρηση του ελλείμματος γίνεται το 2004 με νέα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ. Το αυξημένο έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης (από 3,1% του ΑΕΠ το 1999 σε 7,4% το 2004) με την αναθεώρηση των στοιχείων, οδηγεί στην υπαγωγή της Ελλάδα στην Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος μέχρι το 2007 όπου με την λήψη οικονομικών μέτρων βραχυπρόθεσμου χαρακτήρα μειώθηκε στο 2,6%, για να αυξηθεί και πάλι μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος.

3.2.3 Οικονομικά Έτη 2008-2009

Την 2ετία 2008-2009 και ενώ είχε ήδη σημειωθεί η χρηματοπιστωτική κρίση στις ΗΠΑ, οι Δαπάνες αυξάνονται κατά 6%, το Δημόσιο Χρέος κατά 13,83% , ενώ παρατηρείται περαιτέρω μείωση και στο σχηματισμό Παγίου Κεφαλαίου.

Δημοσιονομικά στοιχεία 2008-2009 σε εκ. ευρώ		
	2008	2009
Έσοδα	€94.847	€88.628
Δαπάνες	€117.730	€124.794
Έλλειμμα	€22.883	€36.166
Δημόσιο Χρέος	€263.287	€299.690
ΑΕΠ	€233.198	€231.081
Αναλογία Χρέους/ΑΕΠ	112,9%	129,7%
Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου	-7,5%	-11,2%

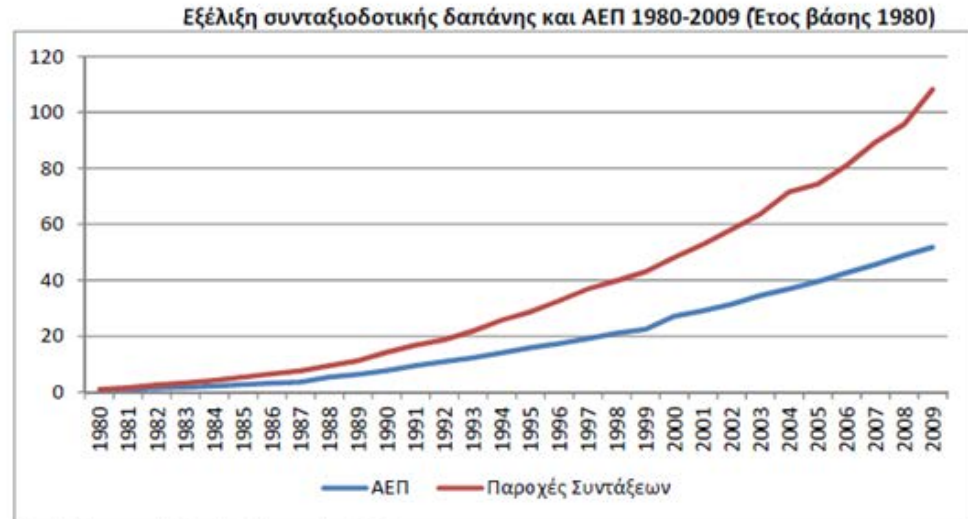
Πίνακας 4. Παρουσίαση οικονομικών δεικτών για τα έτη 2008 και 2009 μετά την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης στις Η.Π.Α⁶.

Επίσης ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι αν και αναφερόμαστε σε μια περίοδο κατά την οποία εξελισσόταν η χρηματοπιστωτική κρίση, έχουμε μια αύξηση τόσο των στεγαστικών όσο και των επιχειρηματικών δανείων κατά 8,27% και 6,15% αντίστοιχα με σταθερό ύψος καταθέσεων €280 δις.

<u>Εντός Ισολογισμού δάνεια (προ προβλέψεων) Ελληνικών Εμπορικών και Συνεταιριστικών Τραπεζών σε χιλ. ευρώ</u>		
	12/2008	12/2009
Καταναλωτικά	34.411.933	34.804.213
Στεγαστικά	68.811.811	74.503.431
Επιχειρηματικά	152.475.463	161.859.507
ΣΥΝΟΛΟ	255.699.207	271.167.151
Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κατηγορία	5,7%	9,5%

Πίνακας 5. Χορηγήσεις δανείων στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης⁷.

Τέλος οι δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης οι οποίες αποτελούν σημαντικό μέρος του κρατικού προϋπολογισμού και αφορούν τις συντάξεις και την κοινωνική προστασία αυξήθηκαν κατά πολύ. Πιο συγκεκριμένα, το συνταξιοδοτικό σύστημα της Ελλάδας είναι διανεμητικό και όχι ανταποδοτικό. Δηλαδή οι εργαζόμενοι σήμερα με τις εισφορές τους πληρώνουν τις συντάξεις των υφιστάμενων συνταξιούχων. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ και ενώ το 1980 οι δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης απορροφούσαν το 10,3% του ΑΕΠ, το 2012, το ποσοστό αυτό είχε αυξηθεί στο 26,1% και το 50% περίπου από αυτό αφορά την χρηματοδότηση των ασφαλιστικών ταμείων.

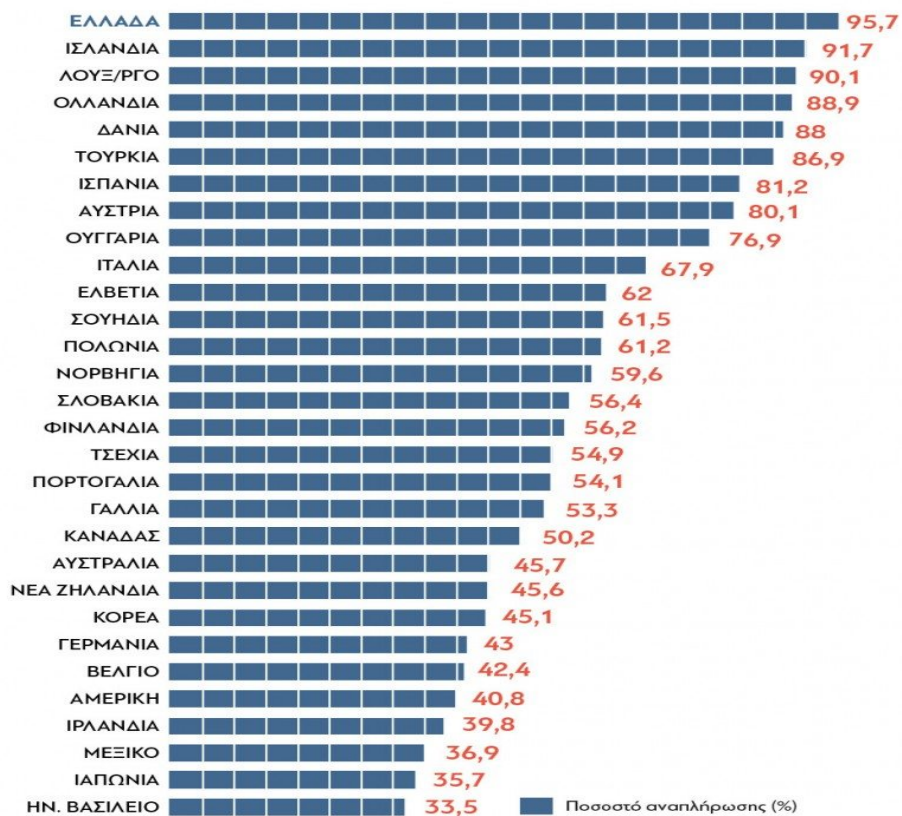

Πηγή: Κοινωνικός Προϋπολογισμός 2009

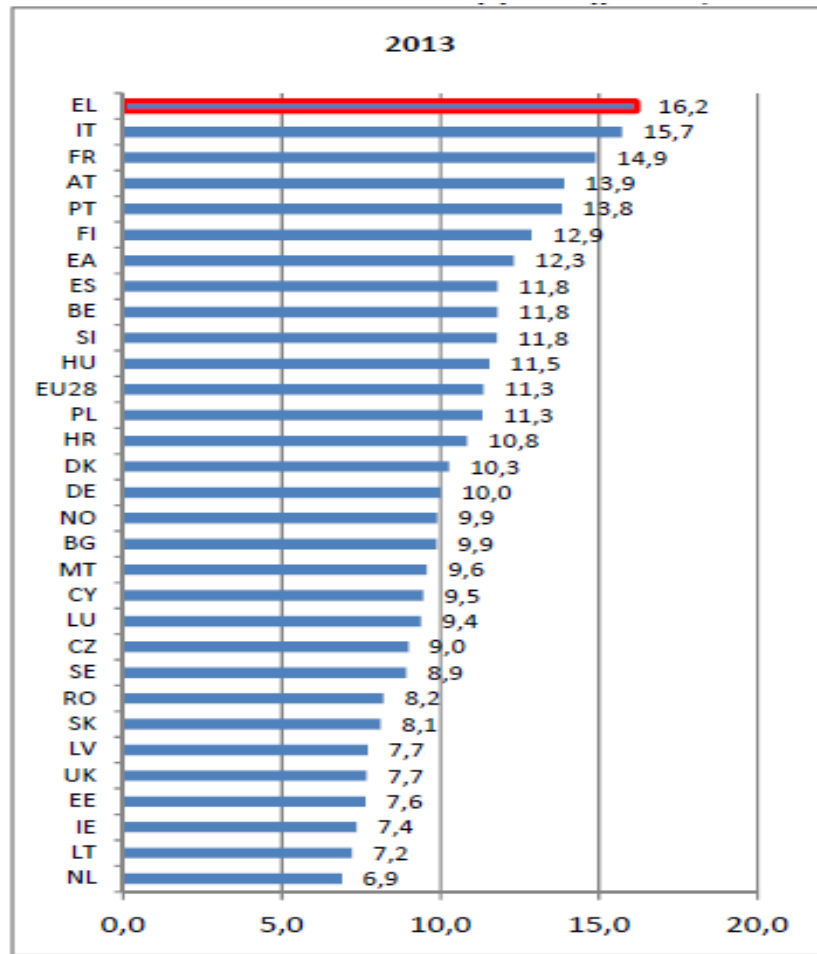
Διάγραμμα 5. Απεικόνιση της συνταξιοδοτικής δαπάνης όπου διακρίνεται η χορήγηση συντάξεων από τα ασφαλιστικά ταμεία πέραν των δυνατοτήτων τους⁸.

Το ποσοστό δε αναπλήρωσης των συντάξεων, το οποίο δείχνει τι ποσοστό του προ-συνταξιοδοτικού εισοδήματος λαμβάνει κάποιος, το 2009 είναι το υψηλότερο των χωρών του ΟΟΣΑ και με δαπάνη που αντιστοιχεί στο 16,2% του ΑΕΠ της, δηλαδή 5% περισσότερο από τον Μ.Ο. της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ποσοστά Αναπλήρωσης στις χώρες του ΟΟΣΑ – 2009

Διάγραμμα 6. Παρουσίαση του ποσοστού αναπλήρωσης συντάξεων του έτους 2009, όπου η Ελλάδα βρίσκεται στην πρώτη θέση συγκρινόμενη με τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ⁹.

Πηγή: European Commission Ageing report 2015.

Διάγραμμα 7. Το ποσοστό αναπλήρωσης των συντάξεων σε σχέση με το ΑΕΠ της Ελλάδος, έφτανε το 16,2%¹⁰.

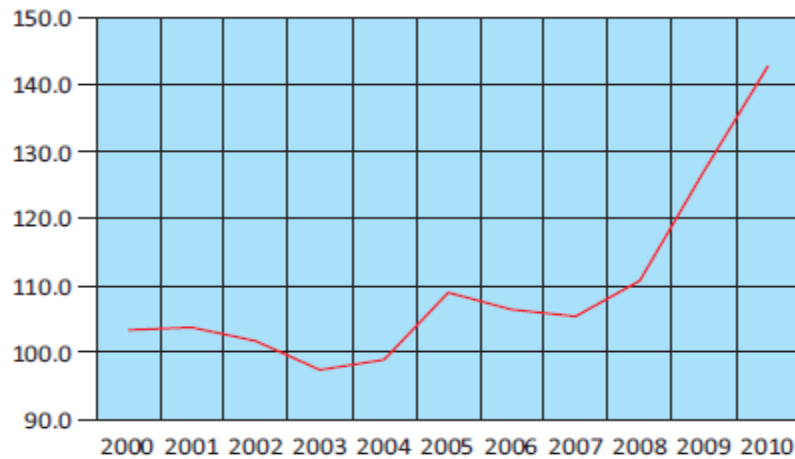
3.3 Συμπεράσματα

Η Ελλάδα επιτυγχάνοντας την ολοκλήρωση των ενταξιακών απαιτήσεων έγινε μέλος της Ο.Ν.Ε. και αποκτά πρόσβαση στην πλεονάζουσα ρευστότητα των διεθνών αγορών. Ως αποτέλεσμα μειώνεται το κόστος κρατικού και τραπεζικού δανεισμού και αυξάνεται το ΑΕΠ δίνοντας έτσι την δυνατότητα να μπει σε μια αναπτυξιακή τροχιά.

Δυστυχώς, διάφορες παθογένειες του ελληνικού κράτους δεν επιτρέπουν την συνέχιση των διαρθρωτικών αλλαγών. Η μείωση του κόστους κρατικού δανεισμού διοχετεύεται σε αύξηση κρατικών -κοινωνικών- κυρίως δαπανών μέσω αύξησης μισθών και συντάξεων, όπου σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών, οι επιχορηγήσεις των ασφαλιστικών ταμείων διάστημα 2000-2014 ανέρχονται σε €169δισ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπερβολικής αύξησης των συντάξεων αποτελεί η περίπτωση ζευγαριού συνταξιούχων δικαστικών οι οποίοι την περίοδο των Χριστουγέννων το 2008 έλαβαν (σύνταξη και δώρο Χριστουγέννων) το ποσό των €12.000.

Το ΑΕΠ μεταξύ 2002-2007 αυξάνεται κατά 45% (+ €70 δισ) χωρίς όμως να υπάρχει καμία αντίστοιχη αύξηση στα έσοδα του κράτους τα οποία παραμένουν ουσιαστικά στα ίδια επίπεδα (40,3% του ΑΕΠ το 2002 και 40,7% του ΑΕΠ το 2007 σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ). Η αύξηση του ΑΕΠ οφείλεται κυρίως στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης από την αλματώδη αύξηση του τραπεζικού δανεισμού στην καταναλωτική και στεγαστική πίστη, κάτι που οδηγεί σε υπερδιπλασιασμό του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών (από -6,5% επί του ΑΕΠ το 2002 σε -14,9% το 2008). Χαρακτηριστικό παράδειγμα του αύξησης της καταναλωτικής πίστης αποτελεί η αύξηση του αριθμού των ΙΧ επιβατικών αυτοκινήτων από 148,1 χιλ. (Μ.Ο.) την περίοδο 1990-1998, σε 270,2 χιλ. (Μ.Ο.) την περίοδο 1999-2008 (στοιχεία ΕΛΣΤΑΤ).

Διαχρονική εξέλιξη του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ
Evolution of Debt as percentage of GDP

Διάγραμμα 8. Τα έτη 2008-2009 και ενώ βρίσκεται σε εξέλιξη η χρηματοοικονομική κρίση το Ελληνικό χρέος αυξήθηκε με επιταχυνόμενο ρυθμό¹¹.

Συμπερασματικά, στον ιδιωτικό τομέα η Ελλάδα δεν ξέφυγε του κανόνα της ευημερίας μέσω των φθηνών και εύκολα προσβάσιμων τραπεζικών δανείων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την αγορά κατοικιών και καταναλωτικών αγαθών. Στον δημόσιο τομέα η αποτυχία συνέχισης των οικονομικών προ-ενταξιακών μεταρρυθμίσεων, η αστοχία έγκαιρης κατανόησης των χρηματοδοτικών δυσκολιών που θα προέκυπταν από την κρίση στις Η.Π.Α., σε συνδυασμό με την χαλαρή οικονομική πολιτική τόσο στον τομέα των εσόδων όσο και των χωρίς μέτρο παροχών μέσω αύξησης μισθών και συντάξεων (και λόγω εκλογικής περιόδου 2009) δυσχέραιναν την αναχρηματοδότηση των οικονομικών της αναγκών. Οι αναθεωρήσεις του ελλείμματος τα έτη 2002 και 2004 (οι οποίες έμειναν γνωστές ως “Greek Statistics” και πλήγωσαν την αξιοπιστία της ΕΛΣΤΑΤ) δυσχέραιναν ακόμα περισσότερο την θέση αυτή.

Κεφάλαιο 4

1^ο& 2^ο Πρόγραμμα Προσαρμογής

Το έτος 2009 αποτελεί ορόσημο στην πορεία της χώρας εντός της περιόδου της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, καθώς η Ελλάδα δεν μπορούσε πλέον να εξυπηρετήσει το υψηλό χρέος που είχε δημιουργηθεί.

4.1 Έκκληση Δ.Ν.Τ. - 2010

Η Ελλάδα το 2009 εμφανίζεται να έχει ένα πολύ υψηλό λόγο χρέους προς ΑΕΠ και ιδιαίτερα αυξημένες καθαρές δανειακές ανάγκες, οι οποίες το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2009 έφθασαν τον 9,9% του ετήσιου ΑΕΠ, σε σχέση με το 4,9% του ΑΕΠ την ίδια περίοδο το 2008. Παρόλα αυτά:

- Η Ελλάδα είναι μέλος της νομισματικής ένωσης και αυτό δημιουργεί μια αίσθηση χρηματοδοτικής ασφάλειας και ύπαρξης κατάλληλων μηχανισμών αντιμετώπισης της κρίσης. Οι 2 αυτές αντιλήψεις θα διαψευστούν καθολικά.
- Οι εξαγωγές που επηρεάζονται άμεσα από τις διεθνείς κρίσεις αποτελούσαν ένα μικρό μόνο ποσοστό του ΑΕΠ.

- Το ποσοστό της παραοικονομίας είναι μεγάλο και αυτό επιτρέπει την λήψη δημοσιονομικών μέτρων χωρίς να μειωθεί αισθητά το βιοτικό επίπεδο των πολιτών της.

Επίσης, οι Ελληνικές τράπεζες εμφανίζονται αρκετά ανθεκτικές στην κρίση διότι:

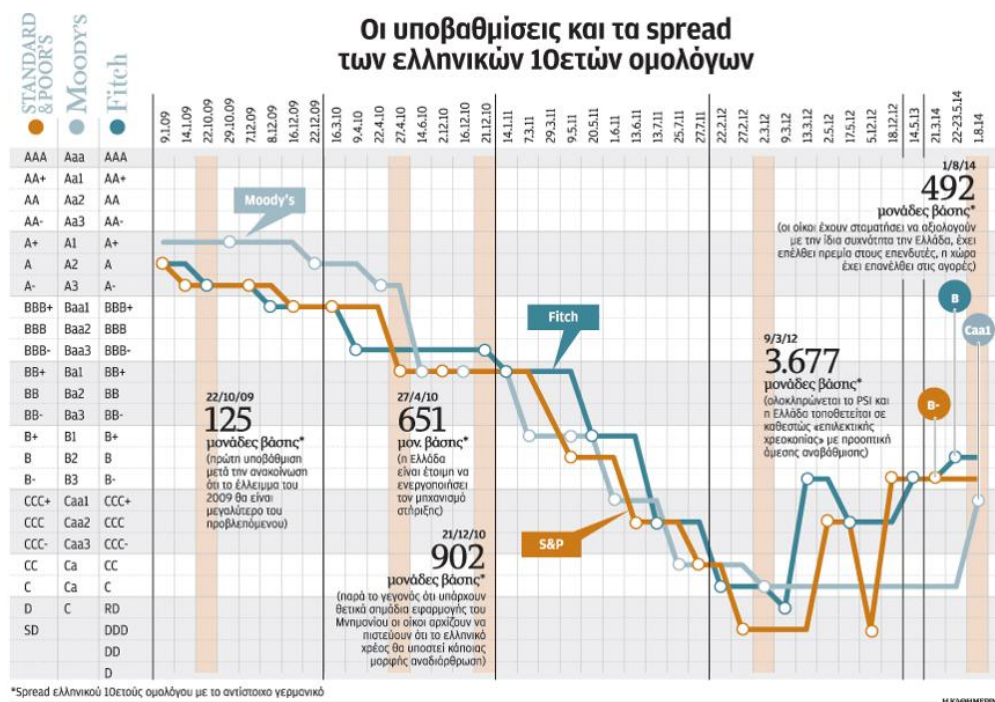
- Είχαν μικρό επενδυτικό αποτύπωμα σε διεθνή επενδυτικά σύνθετα προϊόντα. Η εσωστρεφής επενδυτική πολιτική που ακολουθούσαν οφείλεται τόσο στην εφαρμογή της παραδοσιακής τραπεζικής -όπου τα κέρδη έρχονται μέσα από την μετατροπή των καταθέσεων σε δάνεια- όσο και στη άγνοια του τρόπου λειτουργίας των νέων πολυσύνθετων προϊόντων. Εξάιρεση αποτελεί η Citibank, οι πελάτες της οποίας ήσαν και αυτοί που είχαν τις μεγαλύτερες απώλειες από επενδύσεις σε τοξικά προϊόντα.
- Είχαν κερδοφόρα παρουσία μέσω θυγατρικών τους και σε άλλες Βαλκανικές χώρες έχοντας έτσι την δυνατότητα να αντισταθμίσουν μέρος των ζημιών.
- Έχουν μεγάλο ύψος καταθέσεων (€279 δις το2009).
- Ήσαν από τις καλύτερα κεφαλαιοποιημένες χώρες στην Ε.Ε. με δείκτη κεφαλαιακής επάρκειας (11,9)

Την ίδια όμως χρονιά το πρότυπο του Ευρωπαϊκού Συστήματος Λογαριασμών (ESA95) του 2002 για το έλλειμμα και το χρέος των χωρών αλλάζει και σε έκθεσή της η Eurostat σε συνεργασία με τη νεοσύστατη ΕΛΣΤΑΤ αναθεωρεί το Ελληνικό έλλειμμα και χρέος. Άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι αυτό δεν συνοδεύεται από επιφυλάξεις, άρα τα στοιχεία δεν επρόκειτο να αναθεωρηθούν.

Στοιχεία σε εκατομμύρια Ευρώ	ΕΣΛ 95 κωδικοί	2006	2007	2008	2009
		προσωρινά	προσωρινά	προσωρινά	προσωρινά
Έλλειμμα (-)/ Πλεόνασμα (+)	B.9				
Γενική Κυβέρνηση	S.13	-12.109	-14.465	-22.363	-36.150
Κεντρική Κυβέρνηση	S.1311	-12.948	-14.596	-23.244	-35.403
Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης	S.1313	-222	-115	-79	-65
Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης	S.1314	1.061	246	960	-682
Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης					
Ονομαστικές τιμές στο τέλος κάθε έτους		224.204	238.581	261.396	298.032
<i>Ανά κατηγορία:</i>					
Διαθέσιμα και καταθέσεις	AF.2	988	693	728	1.477
Χρεόγραφα εκτός μετοχών, μη συμπ/νων χρ. παραγώγων	AF.33	179.543	194.337	216.139	252.721
Βραχυπρόθεσμα	AF.331	943	1.625	5.496	10.820
Μακροπρόθεσμα	AF.332	178.600	192.712	210.643	241.901
Δάνεια	AF.4	43.673	43.551	44.529	43.834
Βραχυπρόθεσμα	AF.41	1.404	315	55	1.245
Μακροπρόθεσμα	AF.42	42.269	43.236	44.474	42.589
Δαπάνες Γενικής Κυβέρνησης για:					
Ακαθάριστο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου	P.51	7.116	7.731	7.710	7.938
Δαπάνες για τόκους κατά ΔΥΕ	EDP D.41	9.188	10.061	11.614	12.478
Δαπάνες για τόκους κατά ΕΣΟΛ 95	D.41 (έξοδα)	9.778	10.737	11.878	12.420
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε αγοραίες τιμές	B.1*g	211.314	227.134	236.936	235.035
Έλλειμμα Πλεόνασμα (+) ως % του ΑΕΠ		-5,7%	-6,4%	-9,4%	-15,4%
Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ		106,1%	105,0%	110,3%	126,8%

Πίνακας 6. Αναθεώρηση του ελλείμματος και χρέους της χώρας για τα έτη 2006-2009¹².

Η προς τα πάνω αναθεώρηση των ελλειμμάτων καθώς και το υψηλό χρέος, είχαν ως αποτέλεσμα την απώλεια εμπιστοσύνης των αγορών, την υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της και ως φυσικό επακόλουθο της απότομης αύξησης των περιθωρίων δανεισμού.

Διάγραμμα 9. Αποτύπωση της πτωτικής πορείας των αξιολογήσεων μετά από την αναθεώρηση του ελλείμματος και του χρέους¹³.

Παρ' όλο που η αξιολόγηση των Ελληνικών τραπεζών ήταν υψηλότερη από αυτή του κράτους, οι συνεχείς υποβαθμίσεις για το αξιόχρεο του κρατικού χρέους, συμπαρέσυραν και αυτές των τραπεζών με αποτέλεσμα την μείωση της αξίας των περιουσιακών και εμπράγματων εξασφαλίσεων τους. Η άτονη διατραπεζική αγορά απλώς συνέτεινε στην επιβεβαίωση της αυτοεκπληρούμενης προφητείας για την ύπαρξη προβλήματος και στον τραπεζικό χώρο.

Η τότε κυβέρνηση σε μια προσπάθεια να κατευνάσει τις αγορές ώστε να μπορέσει να αναχρηματοδοτήσει τις λήξεις ομολόγων Απριλίου και Μαΐου ύψους €21,4δισ, τις ετήσιες λήξεις των εντόκων γραμματίων ύψους €9 δισ και την αναχρηματοδότηση ομολόγων ύψους €120 δισ για το διάστημα 2011-2014 ανακοινώνει τη λήψη μέτρων λιτότητας για τον ανορθολογισμό του χρέους όπως:

- Αυξήσεις φόρων (καυσίμων και εισαγόμενων ειδών)
- Επαναφορά τεκμηρίων διαβίωσης στα αυτοκίνητα με αντίστοιχη εφαρμογή και στα ακίνητα.
- Αυξήσεις στο ΦΠΑ από 0,5%-2% αναλόγως κλίμακας.
- Μειώσεις σε δώρα Χριστουγέννων, Πάσχα, αδειών, επιδομάτων δημοσίου και αποδοχών υπαλλήλων ΔΕΚΟ, ΟΤΑ, ΝΠΙΔ.

4.2 1^οΠακέτο Διάσωσης (2010-2011)

Δυστυχώς, οι ιδιαίτερα έντονες κοινωνικές αντιδράσεις και η μη έγκαιρη λήψη των μέτρων καθώς και η ολοένα αυξανόμενη διαφορά στο spread Γερμανικού και Ελληνικού 10ετούς ομολόγου από 229 μ.β. στις 31/12/2009 στις 654 μ.β. στις 27/04/2010 (στοιχεία Τ.τ.Ε.), δεν επιτρέπουν την αναχρηματοδότηση του τρέχοντος ελλείμματος και χρέους με αποτέλεσμα το Ελληνικό κράτος υπό το φόβο άτακτης χρεωκοπίας τον Απρίλιο του 2010 να κάνει έκκληση για βοήθεια.

Στις 08 Μαΐου 2010 υπογράφεται τριετής δανειακή σύμβαση μεταξύ της Ελλάδας και 15 κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ύψους €80 δις με το μεγαλύτερο ποσοστό των χρημάτων να προέρχεται από την Γερμανία (€22,3 δις), Γαλλία (€16,8 δις) και Ιταλία (€14,7 δις). Ως μέρος του πακέτου της οικονομικής ενίσχυσης, στις 09 Μαΐου εγκρίθηκε μια επιπλέον χρηματοδότηση ύψους €30 δις από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο ανεβάζοντας έτσι το συνολικό ύψος στα €110 δις. Η διάρκεια του δανείου ήταν 3 έτη και το επιτόκιο δανεισμού ήταν EURIBOR 3μήνου +300 μ.β, για έως 3 έτη και 400 μ.β. για το επόμενο διάστημα. Το δάνειο επιβαρυνόταν με μη επιστρεπτέα προμήθεια εξυπηρέτησης 50 μ.β. ανά δανειστή. Το ποσό της οικονομικής βοήθειας ξεπερνούσε κατά πολύ την οικονομική στήριξη που είχε ποτέ δοθεί σε χώρα παγκοσμίως, τόσο σε σχέση με το ΑΕΠ (48%) όσο και ως απόλυτο μέγεθος.

Η δανειακή σύμβαση συνοδεύεται από 3 μνημόνια:

- Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Πολιτικής
- Τεχνικό Μνημόνιο Συνεννόησης
- Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής

και υπεύθυνη για την παρακολούθηση της προόδου εφαρμογής των μέτρων που προβλέπονταν από την συμφωνία, ήταν μια ομάδα εκπροσώπων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Δ.Ν.Τ. γνωστή και ως «Τρόικα». Η αξιολόγηση και εκταμίευση των δόσεων γινόταν σε τριμηνιαία βάση.

Το πρόγραμμα στοχεύει στην:

- Μείωση του χρέους,
- Σταθερότητα του τραπεζικού συστήματος και
- Ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας.

και η Κυβέρνηση δεσμεύεται για:

1. Την λήψη μέτρων προσαρμογής ύψους 11% του ΑΕΠ έως το 2013 με πρόσθετα μέτρα το 2014 για μείωση του ελλείμματος αρκετά κάτω του 3% του ΑΕΠ.
2. Πρωτογενές πλεόνασμα τουλάχιστον 5% του ΑΕΠ έως το 2020.
3. Μεταρρυθμίσεις και εκσυγχρονισμό του Δημοσίου τομέα.
4. Αναθεώρηση του συνταξιοδοτικού συστήματος.

5. Μείωση της συμμετοχής του Δημοσίου στις βιομηχανίες.
6. Φιλικότερο επενδυτικό περιβάλλον και άνοιγμα κλειστών επαγγελματών.
7. Κατάργηση 13^{ου} & 14^{ου} μισθού και συντάξεων του Δημοσίου και αντικατάσταση αυτών με επιδόματα από ένα ποσό αποδοχών και κάτω.
8. Πάγωμα μισθών σε ονομαστικούς όρους καθ' όλη την διάρκεια του προγράμματος.
9. Αντικατάσταση μόνο του 20% των συνταξιοδοτημένων Δ.Υ και ενοποίηση των Δήμων.
10. Επιπλέον αυξήσεις στους φόρους και συντελεστές ΦΠΑ.
11. Σύσταση ανεξάρτητου Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Τ.Χ.Σ) για την διασφάλιση της φερεγγυότητας και ευρωστίας του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Ως απόρροια των ανωτέρω μέτρων υπήρξαν από έντονες έως ακραίες κινητοποιήσεις, τόσο των πολιτών όσο και των εκπροσώπων των κλειστών επαγγελματών (ενδεικτικά αναφέρω τους δικηγόρους, συμβολαιογράφους, κάτοχοι αδειών επαγγελματικών αυτοκινήτων, ταξί, κλπ), υποστηριζόμενες από τα υπόλοιπα κόμματα της αντιπολίτευσης με την καταγραφή εικόνων αδιανόητων για τα μέχρι τότε Ελληνικά δεδομένα.

Δημοσιονομικά στοιχεία 2009 -2010 σε δις. Ευρώ		
	2009	2010
ΑΕΠ	€235	€230,2
Αναλογία Χρέους/ΑΕΠ	127,1%	142,8%
Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (% μεταβολή)	-11,2%	-16,5%
Ανεργία	9,5%	12,5%
Σύνολο εσόδων (% επί του ΑΕΠ)	37,3%	39,1%
Σύνολο δαπανών (% επί του ΑΕΠ)	52,9%	49,5%

Πίνακας 7. Απεικόνιση των πρώτων επιπτώσεων των μέτρων που ελήφθησαν¹⁴.

Τον Ιούνιο του 2011 ψηφίζεται το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2011-2015 το οποίο προβλέπει μέτρα ύψους €28 δις με μπροσθοβαρή κατανομή για τα πρώτα 2 έτη και τα οποία επικεντρώνονται στην:

- Μείωση αμυντικών, κοινωνικών, ιατροφαρμακευτικών και λειτουργικών δαπανών.
- Μείωση μισθολογικής δαπάνης μέσω της μείωσης των συμβασιούχων υπαλλήλων και κατάργησης/συγχώνευσης φορέων.
- Αύξηση εισφορών.
- Αύξηση ΦΠΑ.
- Επιβολή έκτακτων εισφορών.
- Ίδρυση Ταμείου Δημόσια Περιουσίας για την πώληση μέρους αυτής με στόχο την είσπραξη €50 δις.

Η έλευση του 1^{ου} Πακέτου Διάσωσης καθώς και η λήψη μέτρων που αυτό συνεπαγόταν, δεν ήταν δυνατό να μην επηρεάσει και την λειτουργία των Χρηματοπιστωτικών Ιδρυμάτων της χώρας. Το κλίμα ανασφάλειας που επικρατεί, οδηγεί σε εκροή καταθέσεων νοικοκυριών και επιχειρήσεων ύψους €40 δις το 2010 και €35 δις το 2011.

Ο δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας μειώνεται από το 13,9% το 2010 στο 11,7% το 2011 παραμένοντας όμως πάνω από τα αποδεκτά όρια.

Εντός Ισολογισμού δάνεια (προ προβλέψεων) Ελληνικών Εμπορικών και Συνεταιριστικών Τραπεζών σε χιλ. ευρώ				
Υπόλοιπα προβλέψεων)	Δανείων (προ		12/2010	12/2011
Καταναλωτικά			32.430.003	27.150.403
Στεγαστικά			76.638.301	67.806.445
Επιχειρηματικά			163.336.395	147.814.450
Σύνολο Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (προ προβλέψεων)				
Καταναλωτικά			8.648.278	10.357.401
Στεγαστικά			10.914.100	14.369.401
Επιχειρηματικά			18.849.609	27.585.905
% Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κατηγορία				
Καταναλωτικά			26,7	38,1
Στεγαστικά			14,2	21,2
Επιχειρηματικά			11,5	18,7

Πίνακας 8. Απεικόνιση των μεταβολών που υπέστησαν τα δανειακά υπόλοιπα¹⁵.

Η μείωση αυτή οφείλεται στην:

- δυσκολία δανεισμού μέσω της διατραπεζικής αγοράς
- μείωση των διαθεσίμων κεφαλαίων από την εκροή των καταθέσεων
- αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων
- επιθυμία των Π.Ι. να διακρατήσουν την εναπομένουσα ρευστότητα
- μείωση της ζήτησης λόγω της ανασφάλειας που διακατείχε τους πολίτες
- αυστηροποίηση των κριτηρίων δανειοδότησης

Τέλος το 2011 παρατηρείται μείωση του αριθμού των τραπεζικών καταστημάτων κατά 3,99% έναντι 3,12% του μέσου όρου της Ε.Ε.

Αριθμός καταστημάτων τραπεζών (2007-2011)

	2007	2008	2009	2010	2011	Μεταβολή % (2011-2007)	Μεταβολή % (2011-2010)
Ελλάδα	3.850	4.098	4.078	4.005	3.845	0	-3,99
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ-27)	233.333	237.647	232.424	230.387	223.188	-4,35	-3,12
Ευρωζώνη (ΕΕ-17)	183.673	186.256	183.608	182.350	176.722	-3,78	-3,08

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, *EU Structural Indicators for the EU Banking Sector, October 2012*

Πίνακας 9. Παρουσίαση της σταδιακής μείωσης των τραπεζικών καταστημάτων από το 2007 έως το 2011¹⁶.

Συνολικά από το 1^ο Πακέτο Διάσωσης εκταμιεύτηκαν €73 δις από τα οποία τα €53 δις προήλθαν από το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα και €20 δις από το ΔΝΤ.

Η εκροή καταθέσεων, η μεγάλης κλίμακας και έντασης κοινωνικές αναταραχές, η ύφεση, η αδυναμία εφαρμογής των μέτρων ήσαν μερικοί μόνο από τους λόγους που οδήγησαν στον εκτροχιασμό του 1^{ου} πακέτου και στην ανάγκη εφαρμογής ενός 2^{ου} πακέτου διάσωσης μαζί με την ανάγκη για αναδιάρθρωση του χρέους με την συμμετοχή και των ιδιωτών (ομολογιούχων) δανειστών μια διαδικασία γνωστή και ως «κούρεμα χρέους».

4.3 2^ο Πακέτο Διάσωσης (2012-2013)

Πριν την αναφορά στο 2^ο Πακέτο Διάσωσης θα πρέπει να γίνει ιδιαίτερη μνεία σε κάποια δεδομένα που προηγούνται χρονολογικά του πακέτου και που επηρέασαν τον τρόπο σκέψης και λειτουργίας των δανειστών:

1. Το Άρθρο 125 της Συνθήκης για την λειτουργία της Ε.Ε. γνωστό και ως “no bailout clause” δηλώνει ξεκάθαρα ότι κανένα Κράτος-Μέλος δεν μπορεί να αναλάβει τα χρέη άλλου Κράτους-Μέλους.
2. Τον Ιούνιο του 2010 δημιουργείται το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF) ως ένας προσωρινός μηχανισμός

αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης με σκοπό να προσφέρει οικονομική βοήθεια στην Ιρλανδία, Πορτογαλία και Ελλάδα. Ο μηχανισμός δανειζόταν από τις αγορές μέσω έκδοσης ομολόγων τα οποία είχαν την εγγύηση των χωρών-μελών.

3. Τον Οκτώβριο του 2012 δημιουργείται ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης (ESM) ως μόνιμος πλέον μηχανισμός οικονομικής βοήθειας και συνέχεια του EFSF. Η οικονομική βοήθεια παρέχεται έναντι μέτρων διόρθωσης του χρέους και μαζί με τον προκάτοχό του EFSF μπορεί να δανείσει έως €700 δις.

4. Τον Μάιο του 2010 η Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα ανακοινώνει το πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων από την δευτερογενή αγορά (SMP) ώστε να στηρίξει χώρες όπως η Ιταλία και Ισπανία και να αποφευχθεί η εξάπλωση της οικονομικής κρίσης. Από τα €250 δις που συνολικά αγοράστηκαν από το πρόγραμμα, τα €43,3 δις αφορούσαν Ελληνικά ομόλογα.

5. Στη Σύνοδο κορυφής τον Οκτώβριο του 2011 αποφασίζεται η συμμετοχή των ιδιωτών στην αναδιάρθρωση του Ελληνικού χρέους (PSI) και το οποίο αφορούσε πάγιο αίτημα του ΔΝΤ για την βιωσιμότητα του χρέους, καθώς και την αύξηση του Δείκτη Κεφαλαιακής Επάρκειας των τραπεζών στο 9%.

Τον Φεβρουάριο του 2012 συμφωνείται το 2^ο Πακέτο Διάσωσης ως συνέχεια του 1^{ου} και το οποίο προβλέπει την λήψη επιπλέον βοήθειας ύψους €100 δις, μέσω του EFSF και το οποίο αργότερα αυξήθηκε στα €130 δις με €19,8 δις από αυτά να προέρχονται από το ΔΝΤ. Το επιτόκιο δανεισμού θα είναι Euribor + 150 μ.β. με αναδρομική ισχύ και με πρόβλεψη για επιστροφή στην Ελλάδα όλων των κερδών που θα αποκομίσουν οι Κεντρικές Τράπεζες από την αγορά των Ελληνικών ομολόγων. Τα ανωτέρω θα ίσχυαν με την προϋπόθεση ότι:

- Οι κάτοχοι κρατικών ομολόγων θα δεχθούν περικοπή ύψους 50% με μειωμένη απόδοση στο 3,5%, ώστε να μειωθεί το χρέος κατά €100 δις.
- Εφαρμογή νέων μέτρων λιτότητας.
- Θα υπάρξει συμφωνία από την πλειοψηφία των πολιτικών ότι τα μέτρα αυτά θα εφαρμοστούν και μετά τις επικείμενες εκλογές.

- Ενισχυμένη εποπτεία

Το νέο πακέτο λιτότητας περιελάμβανε:

- Μείωση του βασικού μισθού.
- Πρόβλεψη για κατάργηση 150,000 θέσεων εργασίας από τον δημόσιο τομέα.
- Ατομικές και επιχειρησιακές συμβάσεις.
- Άνοιγμα 20 κλειστών επαγγελμάτων .
- Μείωση αμυντικών και φαρμακευτικών δαπανών.
- Μείωση συντάξεων.
- Κατάργηση φοροαπαλλαγών και χαμηλού ΦΠΑ στα νησιά.

Το Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο, προέβλεπε συνολικά μέτρα ύψους 18,9 δις ευρώ, από τα οποία ποσό ύψους 9,4 δις αφορούν σε μέτρα, τα οποία έπρεπε να υλοποιηθούν άμεσα στο 2013.

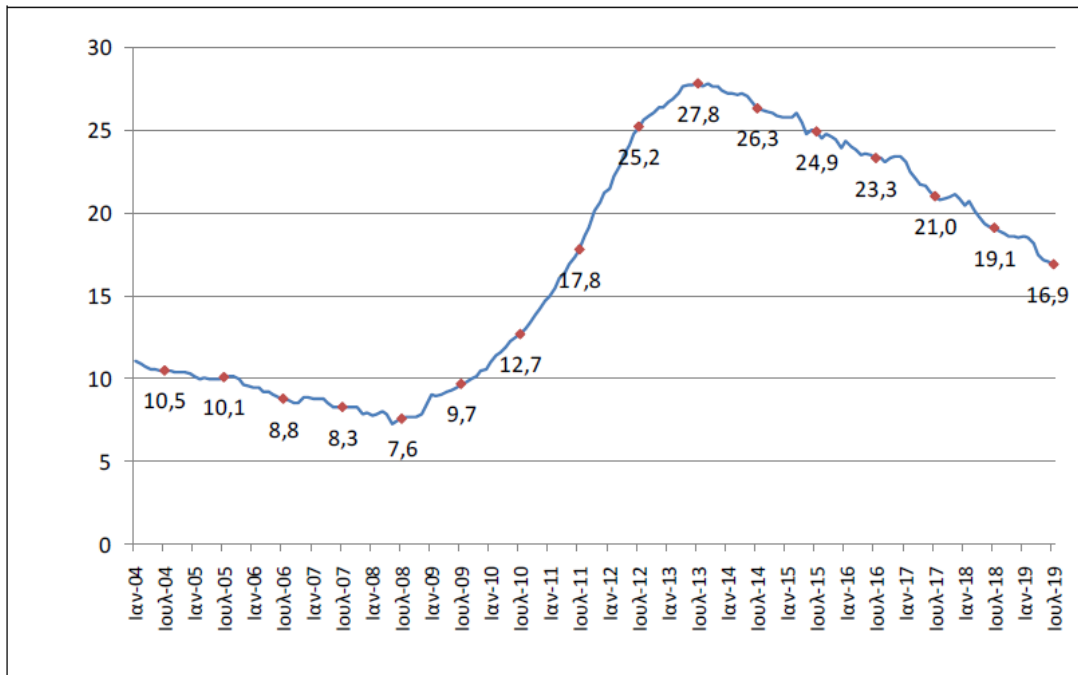
Η αναδιάρθρωση του χρέους αφορούσε ομόλογα συνολικής αξίας €206 δις και η συμμετοχή των ιδιωτών έφθασε στο 96,5% (€198 δις) τα οποία ανταλλάχθηκαν με ομόλογα αξίας €92 δις που είχαν διάρκεια 11-30 χρόνια και μειωμένες μέσες αποδόσεις 3,65%. Εάν σε αυτή την πράξη αναδιάρθρωσης προσθέσουμε και μια δεύτερη που έλαβε χώρα το Δεκέμβριο του 2012 όπου ομόλογα ύψους €32 δις ανταλλάχθηκαν με άλλα βραχυπρόθεσμα αξίας €11 δις, τότε το συνολικό ύψος του «κουρέματος» ανέρχεται σε €127 δις επί συνόλου €319 δις, δηλαδή το 40%της συνολικής αξίας των ελληνικών ομολόγων που ήσαν σε κυκλοφορία όταν ξέσπασε η κρίση. Επρόκειτο για την μεγαλύτερη αναδιάρθρωση κρατικού χρέους που έχει συμβεί στην ιστορία.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι λόγω της οικιοθελούς συμμετοχής δεν ενεργοποιήθηκαν οι ρήτρες των ασφαλιστρων κινδύνου (CDS).

Παρά την ψήφιση των μέτρων σε μια προσπάθεια βεβιασμένης βελτίωσης των δημοσιονομικών δεικτών και εσωτερικής υποτίμησης, τα μέτρα δεν έχουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Όπως φαίνεται και στον κάτωθι πίνακα, το ΑΕΠ της χώρας τα έτη 2011-2014 μειώθηκε κατά 14,3%, το σύνολο των εσόδων αυξήθηκε κατά 5,45% (κυρίως από την αύξηση των φόρων) και οι δαπάνες μειώθηκαν κατά 7,9% (μείωση που προέρχεται κυρίως από την μείωση των μισθών, συντάξεων και δημοσίων επενδύσεων). Η δε ανεργία εκτινάσσεται στο 27,8% καταλαμβάνοντας την 1^η θέση στις χώρες της Ε.Ε. Τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής έπληξαν κυρίως τον ιδιωτικό τομέα με αύξηση του φορολογικού βάρους σε νοικοκυριά, ιδιοκτήτες ακινήτων και επιχειρήσεις. Σύμφωνα με στοιχεία της ΑΑΔΕ η μείωση των δηλωθέντων εισοδημάτων για το χρονικό διάστημα 2009-2014 ανέρχεται σε €39,69 δις.

Δημοσιονομικά στοιχεία 2011 -2014 σε δις. Ευρώ				
	2011	2012	2013	2014
ΑΕΠ	€207	€191,2	180,4	177,6
Αναλογία Χρέους/ΑΕΠ	171,98 %	159,42 %	176,95 %	178,55 %
Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (% μεταβολή)	-21,8	-24,0	-10,8	9,9
Σύνολο εσόδων (% επί του ΑΕΠ)	44	46,3	48,3	46,4
Σύνολο δαπανών (% επί του ΑΕΠ)	54,2	55,2	60,8	49,9
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% του ΑΕΠ)	-9,9	-2,4	0,6	0,9

Πίνακας 10. Δημοσιονομικά στοιχεία Ελλάδος για την περίοδο 2011 έως 2014.

Οι τιμές που σημειώνονται στη καμπύλη αναφέρονται στο μήνα Ιούλιο κάθε έτους

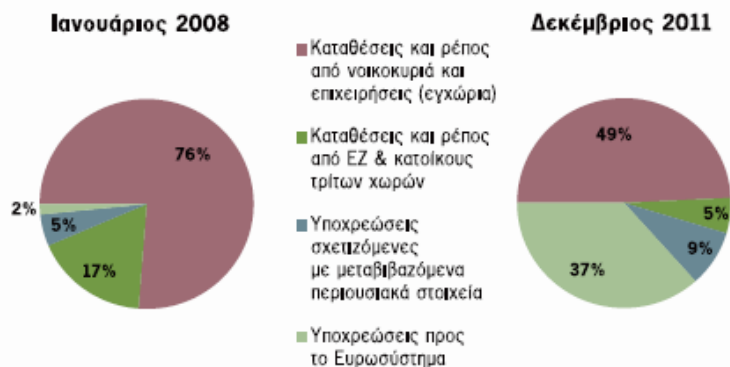
Διάγραμμα 10. Η Ελλάδα καταλαμβάνει την πρώτη θέση σε ποσοστό ανεργίας μεταξύ των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁷.

4.4 Τράπεζες

Ο φόβος, η ύφεση και το πρόγραμμα ανταλλαγής ομολόγων δεν μπορούσε παρά να αφήσει βαθύ αποτύπωμα στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Το 2008 η κύρια πηγή άντλησης ρευστότητας (98%) ήταν οι καταθέσεις από νοικοκυριά και επιχειρήσεις και άλλες πηγές και μόνο το 2% από το Ευρωσύστημα, το 2011 το ποσοστό άντλησης κεφαλαίων από το Ευρωσύστημα έχει αυξηθεί στο 37% (+1750%)!

Καίριο πλήγμα υπέστη η ρευστότητα των τραπεζών με εκτεταμένες και παρατεταμένες εκροές καταθέσεων. Την περίοδο μεταξύ Σεπτεμβρίου 2009 και Ιουνίου 2012 απώλεσαν περίπου €70 δις καταθέσεων, στη συνέχεια ανακτήθηκαν μέχρι το Νοέμβριο του 2014 περίπου €15 δις για να μειωθούν και πάλι κατά €40 δις περίπου μέχρι τον Ιούνιο του 2015.

Πηγές άντλησης ρευστότητας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Piraeus Bank Calculations

Διάγραμμα 11. Μεταβολή των πηγών ρευστότητας των ελληνικών τραπεζών¹⁸.

Τα Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα κλίθηκαν το 2012 να συμμετάσχουν σε εκτίμηση των κεφαλαιακών τους αναγκών, εφαρμόζοντας 2 σενάρια (stress test), τα οποία αντανακλούσαν τη διαφαινόμενη μελλοντική εξέλιξη των βασικών οικονομικών δεικτών (ΑΕΠ, ανεργία, πληθωρισμός, κλπ). Το Βασικό Σενάριο και το Δυσμενές Σενάριο τα οποία θα όριζαν και την ανάγκη δημιουργίας επιπλέον κεφαλαίων. Οι τράπεζες χρειάστηκαν συνολικά 3 ανακεφαλαιοποιήσεις (2 για το υπό εξέταση διάστημα). Η πρώτη έγινε την περίοδο (2012 - 2013) μέσω του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Τ.Χ.Σ.) και στοίχισε περίπου €25,5 δις, ενώ η δεύτερη, το 2014, καλύφθηκε στο σύνολό της από ιδιωτικά επενδυτικά κεφάλαια, ύψους €8,3 δις. Η 2^η κεφαλαιοποίηση προκάλεσε μεγάλη απαξίωση στην περιουσία του, αφού μείωσε αναγκαστικά τα ποσοστά συμμετοχής του στις τράπεζες. Η απαξίωση επιβάρυνε και αυτή τους Έλληνες φορολογούμενους οι οποίοι είχαν χρηματοδοτήσει (μέσω των πακέτων διάσωσης) την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών και προσδοκούσαν επιστροφή των κεφαλαίων από μελλοντικές υπεραξίες.

Δεν ήταν όμως μόνο η απώλεια καταθέσεων και οι δημοσιονομικοί δείκτες που επηρέασαν τις ανακεφαλαιοποιήσεις των τραπεζών αλλά και η αλματώδης αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Την διετία 2012-2014, στα μη εξυπηρετούμενα δάνεια τα καταναλωτικά αυξήθηκαν κατά 11,5%, τα στεγαστικά

κατά 38,08%, με τα επιχειρηματικά να εμφανίζουν την μεγαλύτερη αύξηση σε ποσοστό 57,33%.

<u>Εντός Ισολογισμού δάνεια (προ προβλέψεων) Ελληνικών Εμπορικών και Συνεταιριστικών Τραπεζών σε χιλ. ευρώ</u>			
Υπόλοιπα Δανείων (προ προβλέψεων)	12/2012	12/2013	12/2014
Καταναλωτικά	24.994.702	25.536.843	24.499.506
Στεγαστικά	65.322.126	67.831.735	69.830.872
Επιχειρηματικά	127.156.989	136.634.299	130.432.712
Σύνολο Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (προ προβλέψεων)			
Καταναλωτικά	12.708.281	14.248.373	14.172.067
Στεγαστικά	17.997.345	23.349.942	24.851.466
Επιχειρηματικά	37.284.102	53.268.530	58.660.288
% Μη εξυπηρετούμενα δάνεια ανά κατηγορία			
Καταναλωτικά	50,8	55,8	57,8
Στεγαστικά	27,6	34,4	35,6
Επιχειρηματικά	29,3	39,0	45,0

Πίνακας 11. Κατά την περίοδο 2012 έως και 2014 υπήρχε μεγάλη αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων¹⁹.

Τέλος σε αντίθεση με το γεγονός ότι η παρουσία των Π.Ι. που παρείχαν εξ' αποστάσεως υπηρεσίες, το χρονικό διάστημα 11/2011 - 11/2012 αυξήθηκαν κατά 7% προερχόμενα κυρίως από Λουξεμβούργο, Αυστρία, Γερμανία και Γαλλία (χώρες οι οποίες εκείνο το διάστημα προσέφεραν -ψυχολογική κυρίως- εξασφάλιση), τα Ελληνικά Π.Ι το διάστημα 2010-2014 μειώθηκαν κατά 63% μέσω συγχωνεύσεων και διασπάσεων/απορροφήσεων με συνέπεια το κλείσιμο 100 καταστημάτων και την απώλεια 11.700 θέσεων εργασίας.

4.5 Ανάλυση Τάσεων και Συμπεριφορών 2010-2014

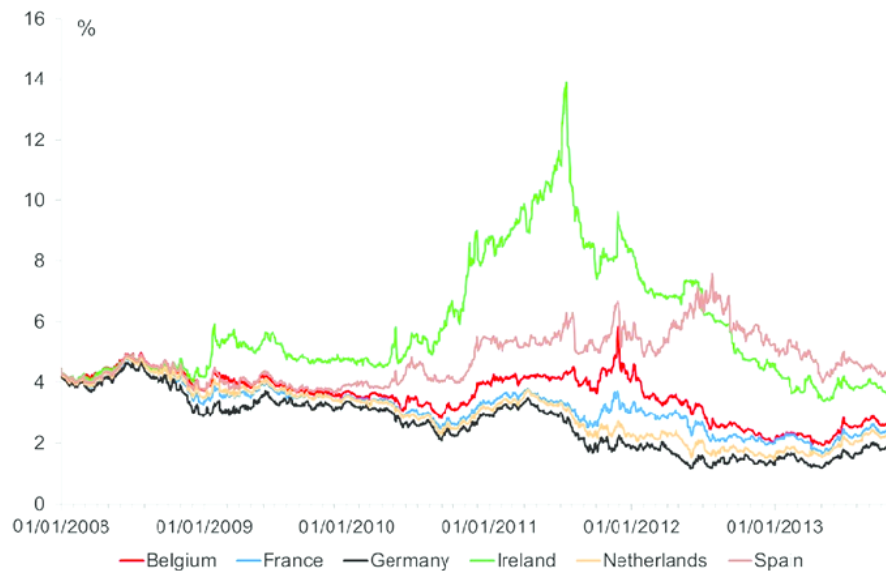
Τα πακέτα διάσωσης και τα μέτρα που αυτά προϋπόθεταν δεν ικανοποίησαν καμία από τις 2 πλευρές, αντιθέτως δέχτηκαν σκληρή κριτική και επικρίσεις. Για να μπορέσουμε να έχουμε όμως μια πληρέστερη εικόνα εκείνης της περιόδου θα πρέπει να συμπεριληφθούν στην δυσεπίλυτη αυτή εξίσωση και πολλές άλλες μεταβλητές λιγότερο σχετικές με οικονομικούς αριθμούς και δείκτες. Η περιγραφή αυτών θα γίνει περιληπτικά αφού θα αναλυθούν εκτενέστερα στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας.

1. ΑΓΟΡΕΣ

Οι αγορές από το 2008 βρίσκονταν ήδη σε μια κατάσταση σύγχυσης και φόβου. Οι επενδυτές (fund, ασφαλιστικό ταμείο, διατραπεζική, κλπ) δεν ζητούσαν αποδόσεις αλλά κυρίως διασφάλιση. Αυτή τη διασφάλιση φαινόταν να παρέχουν ο χρυσός και κάποια κρατικά ομόλογα.

Διάγραμμα 12. Απεικόνιση ανόδου της τιμής του χρυσού λόγω αυξημένης ζήτησης²⁰.

Διάγραμμα 13. Απεικόνιση των αποδόσεων των δεκαετών αποδόσεων των κρατικών ομολόγων κατά την περίοδο 2008 έως 2013²¹.

2. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η Ε.Ε. δεν έχει την συμπαγή δομή της ομοσπονδιακής δημοκρατίας των Η.Π.Α. Αποτελεί μια οικονομική και πολιτική ένωση 27 κρατών με οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαφορές και με πολύ πιο ελεύθερους κανόνες λειτουργίας. Το βιοτικό και μισθολογικό επίπεδο των πολιτών της επίσης διαφέρει αρκετά, ιδιαίτερα ανάμεσα στις δυτικές χώρες και αυτές του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Οι Γερμανικές και Γαλλικές τράπεζες το 2010 είχαν στην κατοχή τους ελληνικά ομόλογα ύψους €23 δις και €18 δις, ομόλογα τα οποία σύμφωνα με την Τράπεζα Διεθνών Διακανονισμών (BIS) αποτελούσαν το 0,22% και 0,17% των χαρτοφυλακίων τους αντίστοιχα.

Τέλος εξίσου σημαντική ήταν η ύπαρξη της ρήτρας περί «μη διάσωσης» των κρατών-μελών η οποία συνεπαγόταν και την έλλειψη οποιουδήποτε μηχανισμού έκτακτης ανάγκης.

Διάγραμμα 14. Η διαφορά του μισθολογικού επιπέδου μεταξύ των Ανατολικών και Δυτικών κρατών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης²².

Λαμβάνοντας υπόψη όλα τα ανωτέρω η εύρεση λύσης η οποία θα:

1. Σταματούσε την διάχυση της κρίσης τόσο στις Ευρωπαϊκές τράπεζες, όσο και σε άλλες μεγαλύτερες οικονομικά άρα και πιο δύσκολο να διασωθούν χώρες όπως Ιταλία, Γαλλία, κλπ.,
2. Μπορούσε να παρακάμψει τους νομικούς και θεσμικούς περιορισμούς της Ε.Ε.,
3. Μπορούσε να εγκριθεί από τα κοινοβούλια όλων των κρατών-μελών,
4. Θα ήταν έτσι δομημένη ώστε να μην επιβραβεύει την εφαρμογή λανθασμένων οικονομικών πολιτικών προηγούμενων ετών,
5. Ήταν άμεσα εφαρμόσιμη και
6. Θα προσέφεραν την υψηλή οικονομική βοήθεια που είχε ανάγκη εκείνη την περίοδο η Ελλάδα.

Ήταν μια διαδικασία που απαιτούσε λεπτούς χειρισμούς και πολλές υποχωρήσεις και από τις 2 πλευρές.

3. ΕΛΛΑΔΑ

Οι έλληνες πολίτες βρισκόντουσαν σε μια κατάσταση σοκ όπου η άγνοια της πραγματικότητας, ο πανικός, η παραπληροφόρηση, η απειρία των πολιτικών στην διαχείριση παρόμοιων καταστάσεων και η εσφαλμένη πολλές φορές χάραξη

κοινής πολιτικής γραμμής, επιδεινώναν το πρόβλημα. Ήταν μια περίοδος έντονων κοινωνικών αντιδράσεων όπου σε μια προσπάθεια εκτόνωσης της κρίσης φαινόμενα ανομίας, αναρχίας και λεηλασιών έχαιραν ατιμωρησίας.

3.1 ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι στο σύνολό τους οι πολιτικοί είχαν επίγνωση των δανειακών αναγκών της χώρας και της δυσκολίας κάλυψής τους. Η προσπάθεια διαχείρισής της κρίσης το πρώτο διάστημα δεν ήταν ιδιαίτερα επιτυχής διότι:

- Η οποιαδήποτε προσπάθεια εφαρμογής ουσιαστικών μεταρρυθμίσεων (απελευθέρωση αγοράς, άνοιγμα κλειστών επαγγελμάτων, αξιολογήσεις στο δημόσιο, αλλαγή ασφαλιστικού συστήματος, κλπ) συναντούσε πλήθος αντιδράσεων τόσο από τους ίδιους του επαγγελματίες (απεργίες) όσο και από άλλους πολιτικούς λόγω της φύσης των μέτρων (αντιλαϊκά).
- Η ειλικρίνεια για την τρέχουσα πραγματική κατάσταση της οικονομίας ισοδυναμούσε με πολιτική «αυτοκτονία»
- Η πλειονότητα των πολιτικών είχε μεγαλώσει σε μια περίοδο ευημερίας και δεν υπήρχε η εμπειρία διαχείρισης παρόμοιων καταστάσεων
- Η δημιουργία φόβου και διχασμού μεταξύ των πολιτών (δημόσιος, ιδιωτικός τομέας) διευκόλυνε την λήψη επώδυνων μέτρων. Αντίστοιχο σχεδιασμό εφάρμοσαν και οι ευρωπαίοι πολιτικοί στις χώρες τους για την έγκριση του πακέτου βοήθειας προς την Ελλάδα
- Η δημιουργία εντάσεων λειτουργούσε προς όφελος των κομμάτων της αντιπολίτευσης στις εκλογικές αναμετρήσεις

3.2. ΠΟΛΙΤΕΣ

Την υπό εξέταση περίοδο (υπό την καθοδήγηση των πολιτικών και ΜΜΕ) οι πολίτες είχαν χωρισθεί σε 2 κατηγορίες. Τους αμειβόμενους από το Δημόσιο τομέα (υπάλληλοι δημόσιου και συνταξιούχοι) και αυτούς του ιδιωτικού τομέα.

Η εργασία στο Δημόσιο ήταν έννοια συνυφασμένη με την ασφάλεια, την εγγυημένη αμοιβή και αποτελούσε στόχο των περισσότερων Ελλήνων. Οι συνταξιούχοι του δημοσίου, των σωμάτων ασφαλείας και ΔΕΚΟ είχαν την δυνατότητα πρόωρης συνταξιοδότησης με αρκετά υψηλές συντάξεις (π.χ. 48 ετών λιμενικός που είχε συνταξιοδοτηθεί ελάμβανε μηνιαία σύνταξη €2.200 και εφάπαξ €100.000) και οι δύο κατηγορίες θεωρούνταν από τους υπόλοιπους πολίτες ως προνομιούχες και η αιτία της κρίσης.

Αναντίρρητο επίσης ήταν το γεγονός ότι οι ελεύθεροι επαγγελματίες (τεχνίτες, ιατροί, επιχειρηματίες, κλπ) στην πλειοψηφία τους φοροδιέφευγαν, με αποτέλεσμα να θεωρούνται αυτοί ως υπαίτιοι για την οικονομική κρίση από τους εργαζόμενους στον δημόσιο τομέα. Οι έλληνες πολίτες ήσαν διχασμένοι με την κοινή όμως πεποίθηση ότι η κύρια αιτία της επιβολής τόσο αυστηρών μέτρων ήταν η πρόδηλη προσπάθεια των «ξένων» (ειδικά των Γερμανών ως οι πιο αυστηροί επικριτές μας) να υφαρπάξουν τις περιουσίες τους (σπίτια, αγροτεμάχια, κλπ).

3.3. ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Οι τράπεζες έδειξαν να έχουν τα αναγκαία αντανακλαστικά για να αντιμετωπίσουν άμεσα την κρίση. Η ενέργειές τους δεν βασίζονταν στην πρόληψη αλλά στην καταστολή. Δεν έτυχαν επίσης ισχυρής και ξεκάθαρης υποστήριξης που θα έπρεπε να είχαν από τα πολιτικά σχήματα ή ΜΜΕ ώστε να αποφευχθεί η απώλεια καταθέσεων (bank run). Για πολλούς (αναληθές όπως αποδείχθηκε στην συνέχεια) η αιτία της κρίσης και ανακεφαλαιοποίησής τους, ήσαν τα χωρίς φειδώ δάνεια που χορηγούσαν.

Υπήρξε ελλιπής ενημέρωση για την φερεγγυότητα και κεφαλαιακή επάρκεια όλων των τραπεζών, η οποία –ανεπίσημα τουλάχιστον-δεν υποστηρίχθηκε το ίδιο σθεναρά και από τις μεγάλες –με βάση τους ισολογισμούς τους- τράπεζες οι οποίες το έβλεπαν σαν μια ευκαιρία εύκολης προσέλευσης φθηνών καταθέσεων.

Τέλος η όποια προσπάθεια ενημέρωσης των καταθετών από τις τράπεζες δεν έβρισκε την αποδοχή που περίμεναν αφού πολλοί καταθέτες θεωρούσαν ότι αυτή γινόταν με όχι και τόσο ειλικρινή κριτήρια (ώστε να μην φύγουν οι καταθέσεις).

Την ανάγκη αυτοί κάλυπταν διάφοροι «ειδικοί» όπως φίλοι, συγγενείς, κλπ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η απόφαση δασκάλων Δημοτικού σχολίου όπου βάσει δικών τους υπολογισμών, το πραγματικό ύψος της εγγύησης των καταθέσεων δεν αντιστοιχούσε στις €100,000 αλλά στις €49.000 και αυτό το ποσό άφησαν ως υπόλοιπο στους τραπεζικούς τους λογαριασμούς.

Κεφάλαιο 5

3^ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

Το 2014 μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια ακόμη χρονιά αντιφάσεων. Η μπροσθοβαρής κατανομή των άμεσων φορολογικών επιβαρύνσεων των προηγούμενων πακέτων διάσωσης είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να εμφανίζει μια σταθεροποίηση-μικρή βελτίωση των οικονομικών της μεγεθών.

5.1 Πορεία Προς το 3^οΠακέτο Διάσωσης

Η αύξηση του ΑΕΠ, η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης και των εξαγωγών, καθώς και η οριακή μείωση την ανεργίας οδήγησε την Ελλάδα, για πρώτη φορά μετά την έλευση της κρίσης, να δανείζεται από τις αγορές μέσω της έκδοσης πενταετούς ομολόγου.

Μακροοικονομική Επίδοση	2013	2014
<i>Πραγματικοί Ετήσιοι Ρυθμοί Μεταβολής, %</i>		
ΑΕΠ	-3,2	0,4
Ιδιωτική Κατανάλωση	-2,6	0,4
Δημόσια Κατανάλωση	-6,4	-1,4
Επένδυση (πάγια)	-8,4	-4,6
Εξαγωγές	1,5	7,8
Εισαγωγές	-2,4	7,6
<i>Ποσοστά, %</i>		
Ανεργία	27,5	26,5
Πληθωρισμός (ΕνΔΤΚ)	-0,9	-1,4

Πίνακας 12. Η μικρή βελτίωση των μακροοικονομικών δεικτών επέτρεψε την έκδοση πενταετών ομολόγων²³.

Από το 2013 όμως είχε αρχίσει να συζητείται η αναγκαιότητα ενός ακόμη προγράμματος διάσωσης. Το 2014 το ύψος του νέου πακέτου εκτιμάται στα €17 δις περίπου και θα συνδυάζεται με μια ελάφρυνση, μέσω της επιμήκυνσης, του χρέους που προέρχεται από το αρχικό πρόγραμμα των €80 δις. Απαραίτητη προϋπόθεση η επιτυχής ολοκλήρωση της 3^{ης} αξιολόγησης του 2^{ου} προγράμματος. Η ολοκλήρωση όμως προϋπόθετε την λήψη μέτρων όπως:

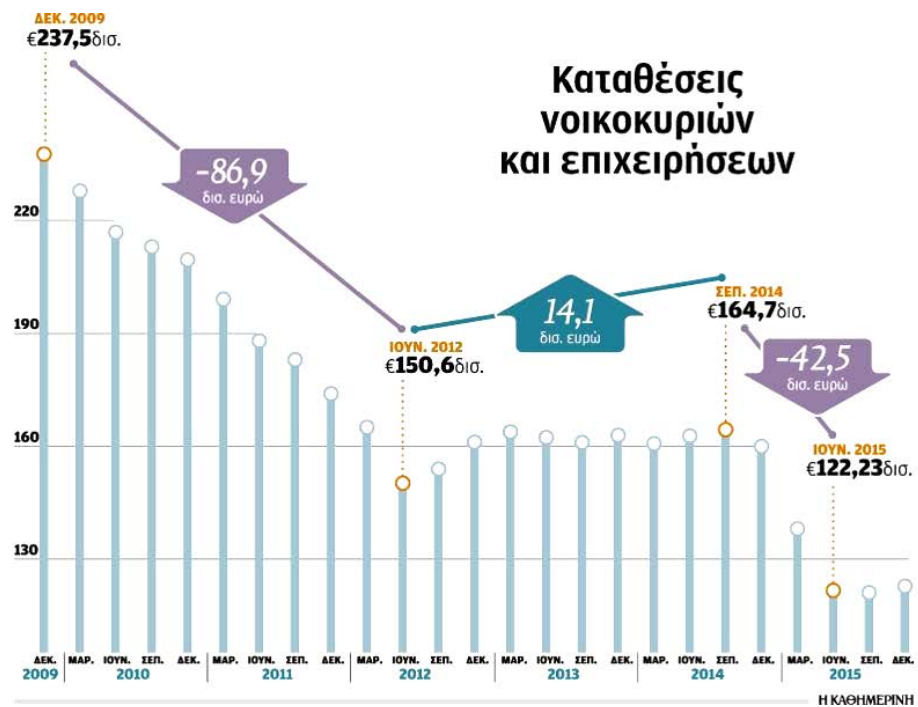
1. Κάλυψη δημοσιονομικού κενού για την επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος 3% του ΑΕΠ.
2. Την εισαγωγή περισσότερων προϊόντων και υπηρεσιών σε ΦΠΑ 23%
3. Νέο ενιαίο μισθολόγιο στο δημόσιο
4. Αναδιάρθρωση των ΔΕΚΟ
5. Περιορισμός επιδομάτων δημοσίου
6. Επίτευξη στόχου ιδιωτικοποιήσεων (ΟΣΕ, περιφερειακά αεροδρόμια)
7. Αξιολόγηση δαπανών
8. Αλλαγές στο ασφαλιστικό, πτωχευτικό δίκαιο, κλπ

Η προοπτική επιβολής νέων μέτρων ως απόρροια ενός νέου πακέτου διάσωσης σε συνδυασμό με την υπάρχουσα (ψυχολογική και οικονομική) κόπωση των πολιτών από την εφαρμογή των προηγούμενων προγραμμάτων και την προοπτική μιας νέας πιο επιθετικής επαναδιαπραγμάτευσης των πακέτων διάσωσης, οδήγησε σε εκλογές και αλλαγή στο πολιτικό σκηνικό της χώρας.

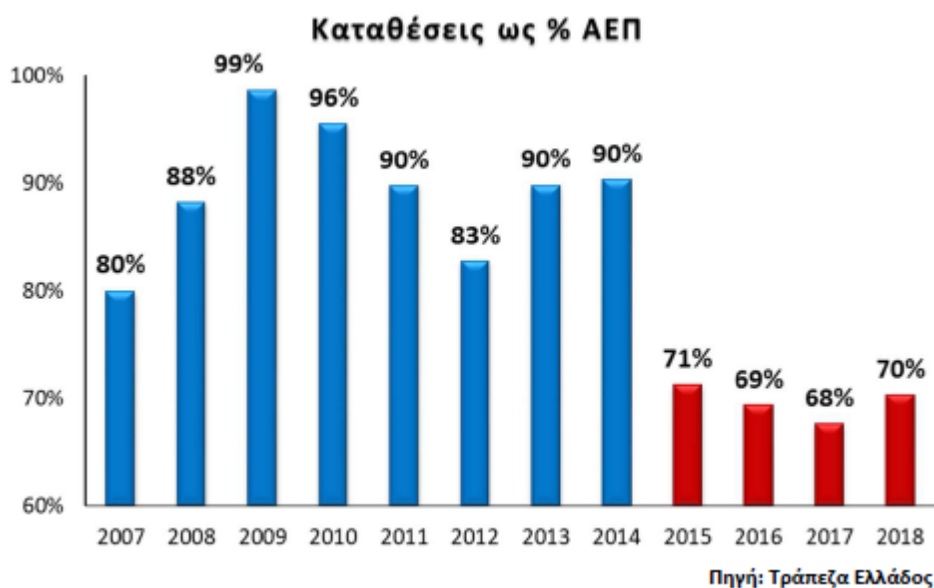
5.2 Νέα Προσεγγιστική Πολιτική

Η Ελλάδα μετά τις εκλογές τον Ιανουάριο του 2015 και ενώ εκκρεμούσε η ολοκλήρωση της 3^{ης} αξιολόγησης και η εκταμίευση της τελευταίας δόσης του 2^{ου} πακέτου προγράμματος διάσωσης, αποφάσισε να ακολουθήσει μια πιο άκαμπτη διαπραγματευτική στρατηγική αναζητώντας ταυτόχρονα εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης από χώρες όπως η Ρωσία και η Κίνα.

Ο νέος διαπραγματευτικός σχεδιασμός, μπορεί να έφερε ένα κύμα αισιοδοξίας και προσδοκιών σε πολλούς Έλληνες πολίτες, η αβεβαιότητα όμως για την αποτελεσματικότητά του, προβλημάτισε τους καταθέτες και τις διεθνείς αγορές. Έτσι επανήλθε με μεγαλύτερη ένταση η εκροή καταθέσεων. Μόνο τον Δεκέμβριο του 2014 –μήνας των εκλογών- οι καταθέσεις μειώθηκαν κατά €4 δις . Η εκροή καταθέσεων συνεχίστηκε και κορυφώθηκε με την ανακοίνωση του δημοψηφίσματος με αποτέλεσμα το διάστημα Δεκέμβριος 2014 – Ιούνιος 2015 να μειωθούν οι καταθέσεις στο τραπεζικό σύστημα κατά €42,5 δις ή 35%.

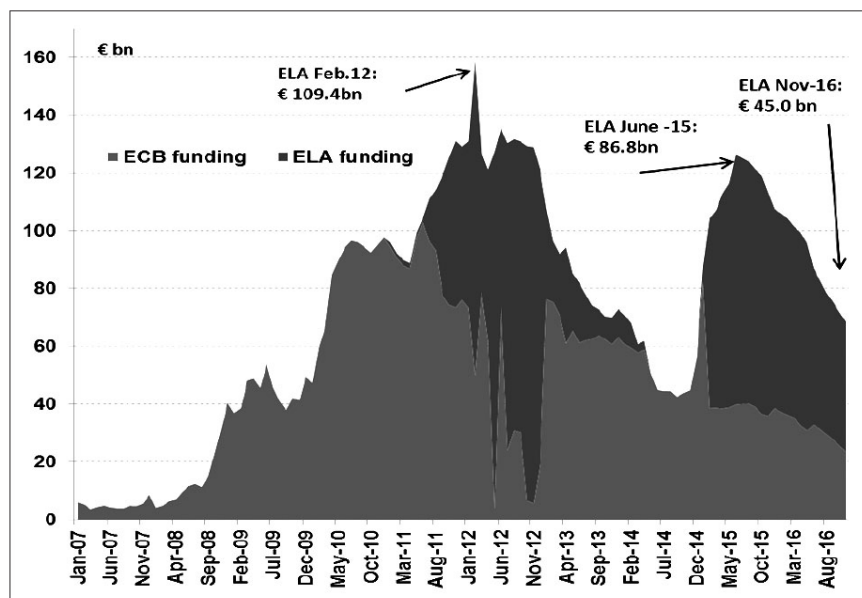
Διάγραμμα 15. Μείωση καταθέσεων ως αποτέλεσμα της νέας διαπραγματευτικής πολιτικής²⁴.

Διάγραμμα 16. Απεικόνιση των καταθέσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ από το 2007 έως και το 2018.

Η συνεχής μείωση του λόγου Δάνεια/Καταθέσεις λόγω της εκροής των καταθέσεων οδήγησε τις τράπεζες στην άντληση επιπρόσθετης βραχυπρόθεσμης και κοστοβόρας ρευστότητας μέσω του Μηχανισμού Έκτακτης Ρευστότητας (E.L.A.).

Η εξάρτηση των ελληνικών τραπεζών από το Ευρωσύστημα (€δισ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος. Με γκρι χρώμα ο δανεισμός από την ΕΚΤ και με μαύρο χρώμα από τον ΕΛΑ.

Διάγραμμα 17. Η πορεία του δανεισμού των ελληνικών τραπεζών από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και από τον Μηχανισμό Έκτακτης Ρευστότητας (E.L.A.)²⁵.

Η άρνηση της ΕΚΤ για περαιτέρω αύξηση στο όριο δανεισμού του ΕΛΑ (€90 δις τον Ιούνιο του 2015 το οποίο αντιστοιχούσε στο 69,2% του συνολικού δανεισμού από το Ευρωσύστημα ή με το 65% του ΑΕΠ της χώρας), σε συνδυασμό με την ανακοίνωση για την ανάγκη διεξαγωγής δημοψηφίσματος για την λήψη πρόσθετων μέτρων, οδήγησαν στις 28/06/2015 στην επιβολή μέτρων για τον περιορισμό στην κίνηση των κεφαλαίων (capital control), ώστε να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα των ελληνικών τραπεζών. Ο έλεγχος κίνησης κεφαλαίων διήρκεσε περισσότερο από 4 χρόνια (έληξε επίσημα την 01/09/2019), ήταν κάτι πρωτόγνωρο για τα ελληνικά δεδομένα και συμπεριέλαβε τη Ελλάδα στην λίστα των χωρών που εφάρμοσαν κεφαλαιακούς περιορισμούς όπως Κύπρος, Ισλανδία, Αργεντινή, κλπ.

Η εφαρμογή του μέτρου μπορεί να επιβράδυνε την εκροή των καταθέσεων, είχε όμως αρνητικές συνέπειες στα οικονομικά μεγέθη της χώρας. Η έγκριση οποιασδήποτε πληρωμής στο εξωτερικό εξεταζόταν από ειδική για το σκοπό αυτό επιτροπή η οποία μπορούσε να εγκρίνει μέχρι συγκεκριμένου ύψους ποσά, δίνοντας προτεραιότητα στην πληρωμή των καυσίμων και φαρμάκων, με αποτέλεσμα η όλη διαδικασία να γίνεται πολύ χρονοβόρα για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις που αγόραζαν πρώτες ύλες ή μηχανήματα από το εξωτερικό. Η

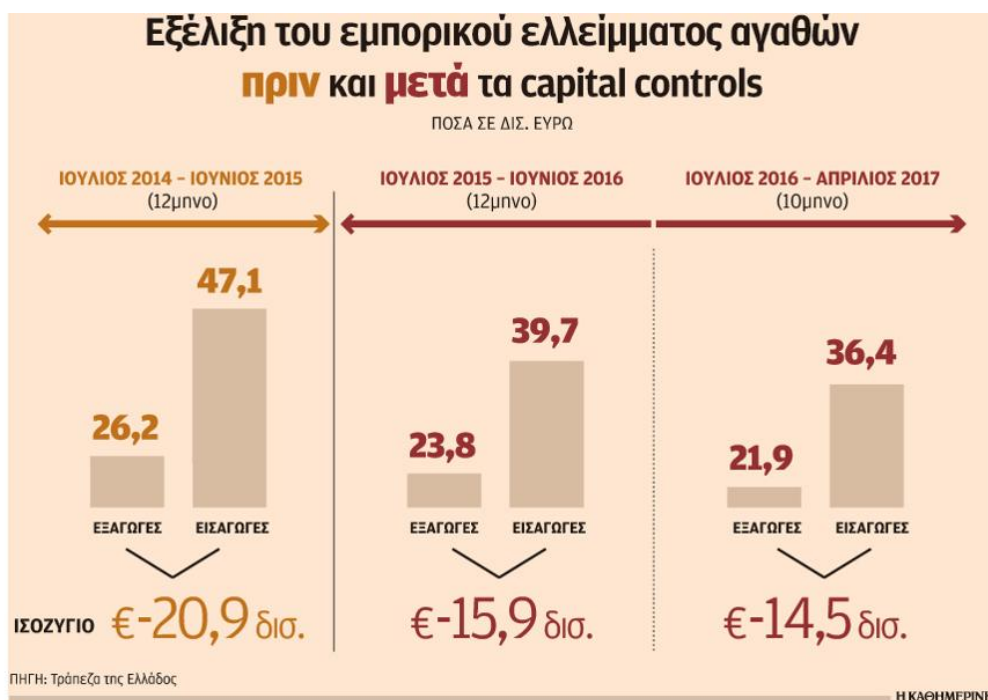
αδυναμία λήψης κεφαλαίων κίνησης λόγω της περιορισμένης ρευστότητας δυσχέρανε περαιτέρω την βιωσιμότητα τους. Σύμφωνα με την ΕΣΕΕ το Β' εξάμηνο του 2015 έκλεισαν 9.500 επιχειρήσεις και 15.500 το Α' εξάμηνο του 2016. Αξιομνημόνευτο στοιχείο, σύμφωνα με το ΓΕΜΗ, η ύπαρξη αρνητικού ισοζυγίου μεταξύ συστάσεως νέων εταιρειών και διαγραφής παλαιών έπειτα από τους πρώτους 12 μήνες εφαρμογής του μέτρου.

Οι τράπεζες, εκτός από το υψηλότερο κόστος που συνεπαγόταν η χρηματοδότηση μέσω του ELA, είχαν να αντιμετωπίσουν και την αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων (από €103,5 δις σε €106,9 δις) ως απόρροια τόσο της τραπεζικής αργίας των πρώτων ημερών όσο και της επικράτησης μιας άτυπης στάσης πληρωμής των δανειοληπτών.

Εντός Ισολογισμού Δάνεια (προ προβλέψεων) Ελληνικών Εμπορικών και Συνεταιριστικών Τραπεζών σε χιλ. ευρώ		
Περίοδος	06/2015	06/2016
Σύνολο Μη Εξυπηρετούμενων Δανείων (προ προβλέψεων)	103.668.846	106.940.273
Καταναλωτικά	14.498.03	15.202.605
Στεγαστικά	26.548.957	28.052.536
Επιχειρηματικά	62.621.850	63.650.492

Πίνακας 13. Αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων λόγω άτυπης στάσης πληρωμών και της τραπεζικής αργίας²⁶.

Στις θετικές συνέπειες του μέτρου εκτός της μείωσης στην εκροή καταθέσεων, είναι η μείωση του εμπορικού ελλείμματος αγαθών από €20,9 δις σε €15,9 δις) η οποία όμως οφείλεται κυρίως στην μείωση των εισαγωγών και λιγότερο στην αύξηση των εξαγωγών. Το μεγαλύτερο ίσως όφελος της εφαρμογής του μέτρου ήταν η μεγάλη αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (κάρτα, e-banking, κλπ), όπου η αξία των συναλλαγών με κάρτες ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκε από 5% το 2015 σε 12,1% το 2017 (από τα €8,9 δις το 2015 στα €21,5 δις το 2017), προσεγγίζοντας το μέσο όρο της Ευρωζώνης (14,8%), ενώ ο αριθμός των συναλλαγών με πλαστικό χρήμα ανήλθε από τα € 88 εκ. το 2014 στα €505,1 εκ. το 2017, συμβάλλοντας έτσι στην μείωση της φοροδιαφυγής.

Διάγραμμα 18. Η μείωση του εμπορικού ελλείμματος μετά την εφαρμογή των capital controls²⁷.

5.3 3^ο Πακέτο Διάσωσης (2015)

Η επιβολή των capital control, ο κίνδυνος η χώρα να οδηγηθεί εκτός οικονομικής ένωσης και η πιθανότητα άτακτης χρεοκοπίας (η Ελλάδα απέτυχε να αποπληρώσει στις 30/06/15 οφειλή ύψους €1,5 δις στο ΔΝΤ) οδήγησαν σε αναθεώρηση της διαπραγματευτικής πολιτικής. Έτσι συμφωνήθηκε η σύναψη ενός 3^{ου}, τριετούς προγράμματος οικονομικής βοήθειας ύψους €86 δις, το οποίο περιελάμβανε ένα αποθεματικό ύψους €25 δις για το ενδεχόμενο αναδιάρθρωσης των ελληνικών τραπεζών. Η έγκριση του προγράμματος προϋπόθετε την λήψη μέτρων σε 4 άξονες:

- Δημοσιονομική βιωσιμότητα.
- Χρηματοπιστωτική Σταθερότητα.
- Ανάπτυξη και απασχόληση.
- Εκσυγχρονισμό του δημόσιου τομέα

Ενδεικτικά, τα μέτρα αυτά περιελάμβαναν:

- Επίτευξη μεσοπρόθεσμου πρωτογενούς πλεονάσματος 3,5% του ΑΕΠ
- Καταπολέμηση φοροδιαφυγής
- Αύξηση εισφορών και ΦΠΑ
- Αύξηση του φορολογικού συντελεστή επιχειρήσεων από 26% σε 29% και προκαταβολής φόρου.
- Κατάργηση φοροαπαλλαγών
- Αυξήσεις φόρων και μείωση αφορολογήτου
- Αύξηση ορίων ηλικίας συνταξιοδότησης και μείωση εφάπαξ
- Αντιμετώπιση μη εξυπηρετούμενων δανείων και ανακεφαλαιοποίηση τραπεζών
- Μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και
- Ιδιωτικοποίηση κρατικής περιουσίας ύψους €50 δις

Από το προβλεπόμενο ποσό των €86 δις χρησιμοποιήθηκαν τα €61,9 δις, από τα οποία:

- €36,3 δις χρησιμοποιήθηκαν για την εξυπηρέτηση του χρέους
- €8,8 δις για κάλυψη άλλων χρηματοδοτικών αναγκών
- €5,4 δις για ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών
- €11,4 δις ως «μαξιλάρι» ασφαλείας.

Η λήξη του 3^{ου} πακέτου διάσωσης τον Αύγουστο του 2018(και η επανάκτηση της ικανότητας πρόσβασης στις διεθνείς αγορές για την κάλυψη των χρηματοδοτικών της αναγκών), συνοδευόταν από ένα «Συμπληρωματικό Μνημόνιο»:

1. Αυξημένης εποπτείας η οποία είχε 6μηνη διάρκεια και δυνατότητα επέκτασης μέχρι το 2022. Με την λήξη της θα ξεκινούσε η τακτική εποπτεία με διάρκεια έως ότου αποπληρωθεί το 75% της χρηματοδοτικής βοήθειας που είχε λάβει η Ελλάδα. Οι λόγοι για την εφαρμογή του μέτρου αυτού γίνονται σύμφωνα με την Κομισιόν «δεδομένης της διάρκειας της ελληνικής κρίσης , της παρατεταμένης περιόδου κατά την οποία λαμβάνει οικονομική ενίσχυση και του υψηλού επιπέδου του χρέους»

2. Νέου πακέτου μέτρων (μέσω του Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2019-2022), τα οποία προέβλεπαν την συνέχιση επίτευξης πλεονασμάτων 3,5% του ΑΕΠ, την επιβολή επιπλέον μέτρων €5,2 δις, την περαιτέρω περικοπή συντάξεων και μείωση αφορολογήτου.

5.4 Συμπεράσματα

Η εκ των υστέρων παράθεση των γεγονότων περιέχει την πολυτέλεια της απευθείας αναφοράς των συμπερασμάτων. Υπό το πρίσμα αυτό είναι γενικά πλέον αποδεκτό (ακόμα και από τους πρωταγωνιστές της υπό εξέταση περιόδου) ότι η νέα τότε διαπραγματευτική στρατηγική ήταν αναποτελεσματική και ζημιογόνα, όπως αυτή άλλωστε αποτυπώνεται και στην σχετική έκθεση αυτοκριτικής του τότε κυβερνώντος κόμματος. Η επαγγελματική μου θέση την περίοδο εκείνη, η οποία περιελάμβανε καθημερινή συναναστροφή με την πλειοψηφία των κοινωνικών στρωμάτων (σε ένα δείγμα μεγαλύτερο των 4.000 ατόμων στην ευρύτερη περιοχή της Δυτικής Ελλάδος) τόσο σε πόλεις, όσο και σε κωμοπόλεις και χωριά, με βοήθησε να καταγράψω τις κάτωθι απόψεις/τάσεις:

1. Την περίοδο εκείνη υπήρχε διάχυτη η πεποίθηση ότι κανένας πολιτικός δεν είχε διαπραγματευτεί αρκετά σκληρά ώστε να εξασφαλίσει περισσότερα ανταλλάγματα έναντι των μέτρων.
2. Η μακροχρόνια, άμεση και έμμεση φορολόγηση είχε οδηγήσει σε κόπωση και αγανάκτηση των μισθωτών κυρίως εργαζομένων οι οποίοι δεν είχαν τρόπο να αποκρύψουν εισοδήματα άρα επιβαρύνονταν στο ακέραιο όλα τα καινούργια φορολογικά μέτρα.
3. Οι νέοι απόφοιτοι πανεπιστημιακών σπουδών είχαν ως επιλογή είτε την (δύσκολη λόγω υψηλής ανεργίας) εύρεση εργασίας στο εσωτερικό με μηνιαίες αποδοχές της τάξης των €300 - €500, είτε στο εξωτερικό σε Ευρωπαϊκές κυρίως χώρες.

Η υπόσχεση για καλύτερα αποτελέσματα, έστω και εάν τα περισσότερα από αυτά ήσαν ανέφικτα, μέσω μιας πιο άκαμπτης –εκβιαστικής- διαπραγματευτικής πολιτικής βρήκε απήχηση σε πολλά ευήκοα ώτα διότι:

1. Όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν σε ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 80%, «ακόμα και 1 από αυτά που υπόσχονται να επιτύχουν καλύτερα θα είναι»
2. Υπήρχε διάχυτη η ελπίδα για κάτι καλύτερο/διαφορετικό,
3. Αρκετοί (σε ποσοστό μεγαλύτερο του 50%) έβλεπαν θετικά μια επιστροφή στο εθνικό νόμισμα (δρχ.) αφού το ευρώ είχε δαιμονοποιηθεί ως η κύρια αιτία της κρίσης.

Κατά την εξάμηνη διάρκεια της διαπραγμάτευσης και με ορατό πλέον τον κίνδυνο να μην βρεθεί κάποια συμβιβαστική λύση, ο φόβος έγινε πανικός και ο πανικός οδήγησε σε αναλήψεις καταθέσεων (bank run) ανεξαρτήτως ποσού ή εναλλακτικά, αγορά καταναλωτικών (ακριβών) κυρίως αγαθών, όπως αυτοκίνητα, κινητά, τηλεοράσεις, κλπ ώστε να διασφαλίσουν(!) τα χρήματά τους. Στην επαρχία αρκετά δημοφιλής εναλλακτική λύση ήταν η εύρεση καλλιεργήσιμης γης. Οι όποιες προσπάθειες διαβεβαίωσης ύπαρξης επαρκούς ασφάλειας καταθέσεων και ρευστότητας όπως:

- Η ύπαρξη εγγύησης καταθέσεων έως €100.000 ανά καταθέτη και ανά τραπεζικό σύστημα.
- Η δυνατότητα ανάληψης με μετρητά όλου του ποσού ανεξαρτήτως ύψους.
- Η κυκλοφορία μεγάλου αριθμού νέων –αχρησιμοποίητων- τραπεζογραμματίων τα οποία έφεραν την σφραγίδα των κεντρικών τραπεζών της Ισπανίας, Αυστρίας και άλλων χωρών της Ε.Ε. (ως ένδειξη συνεχούς τροφοδότησης μετρητών)

Δεν στάθηκαν ικανές να ανακόψουν τις αναλήψεις διότι:

- Δεν υπήρχε επαρκής υποστήριξη και συνεχής ενημέρωση από τα ΜΜΕ και από το πολιτικό προσωπικό.
- Οι καταθέτες πίστευαν ότι οι καταθέσεις τους ήσαν πιο ασφαλείς στις γλάστρες, θαμμένες χύτρες, στρώματα (κλπ) όπου τις έκρυβαν με αποτέλεσμα πολλές από αυτές να κλαπούν/χαθούν/καταστραφούν.
- 9 στους 10 καταθέτες ανεξαρτήτου ηλικίας πίστευαν ότι έχοντας τις αποταμιεύσεις τους στο σπίτι, σε μια πιθανή πτώχευση αυτοί θα ήσαν σε

θέση να επιβιώσουν και οι 6 στους 10 άνω των 60 ετών πίστευαν ότι σε περίπτωση επιστροφής στην (υποτιμημένη) δραχμή οι αποταμιεύσεις τους σε ευρώ θα τους επέτρεπε να αγοράσουν στο 1/10 της αξίας τους οικόπεδα και ακίνητα.

Η απόφαση για τον έλεγχο της κίνησης των κεφαλαίων ήταν επιβεβλημένη αφού απέτρεψε την περαιτέρω απώλεια καταθέσεων, εφαρμόστηκε όμως με χρονική υστέρηση (κατά την προσωπική μου άποψη θα έπρεπε να είχε υιοθετηθεί από τον Δεκέμβριο του 2014) και με μεγάλο κόστος τόσο στην εμπιστοσύνη των πολιτών προς το τραπεζικό/πολιτικό σύστημα όσο και στην πραγματική οικονομία της χώρας. Όπως μπορούμε να δούμε και στο κάτωθι διάγραμμα (5.1.6) η εφαρμογή του μέτρου είχε άμεσο αντίκτυπο σε όλες τις συνιστώσες του ΑΕΠ, ιδιαίτερα το γ' τρίμηνο του 2015, με την πτώση στις εξαγωγές υπηρεσιών οι οποίες συνδέονται με τη πτώση των εσόδων από την ναυτιλία λόγω των κεφαλαιακών περιορισμών.

Ποσοστιαίες μεταβολές (σταθερές αγοραίες τιμές 2010)			α' τρίμ.	β' τρίμ.	γ' τρίμ.	δ' τρίμ.	α' τρίμ.
	2014	2015	2015	2015	2015	2015	2016
Ιδιωτική κατανάλωση	0,7	0,2	0,7	1,7	-0,4	-1,0	-1,3
Δημόσια Δαπάνη	-2,4	-0,1	0,4	-1,5	-1,9	2,8	-1,5
Ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	-2,7	0,9	10,2	0,2	-11,7	5,3	-2,7
Κατοικίες	-52,2	-23,3	-30,7	-8,1	-34,0	-16,5	-17,3
Άλλες κατασκευές	1,5	-6,8	-12,5	-9,8	-10,1	6,7	3,3
Εξοπλισμός	21,2	11,8	52,7	16,5	-12,4	0,7	-4,3
Εγχώρια ζήτηση	-0,3	0,2	1,7	0,8	-2,0	0,5	-1,5
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	7,4	-3,8	3,7	1,5	-10,5	-9,3	-11,7
Εξαγωγές αγαθών	3,5	3,2	5,8	2,1	1,7	3,3	1,7
Εξαγωγές υπηρεσιών	12,3	-11,3	1,8	0,5	-23,9	-21,7	-23,4
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	7,8	-6,9	9,3	-3,3	-19,8	-12,5	-12,8
Εισαγωγές αγαθών	8,4	-5,9	8,6	-4,0	-16,4	-10,4	-9,2
Εισαγωγές υπηρεσιών	5,1	-11,4	12,1	-0,5	-33,5	-21,6	-26,6
Πραγματικό ΑΕΠ σε τιμές αγοράς	0,7	-0,3	0,4	0,9	-1,7	-0,9	-1,4

Πηγές: Ελληνική Στατιστική Αρχή και Τράπεζα της Ελλάδος.

Πίνακας 14. Το ΑΕΠ και οι κύριες συνιστώσες του κατά τα έτη 2014 και 2015²⁸.

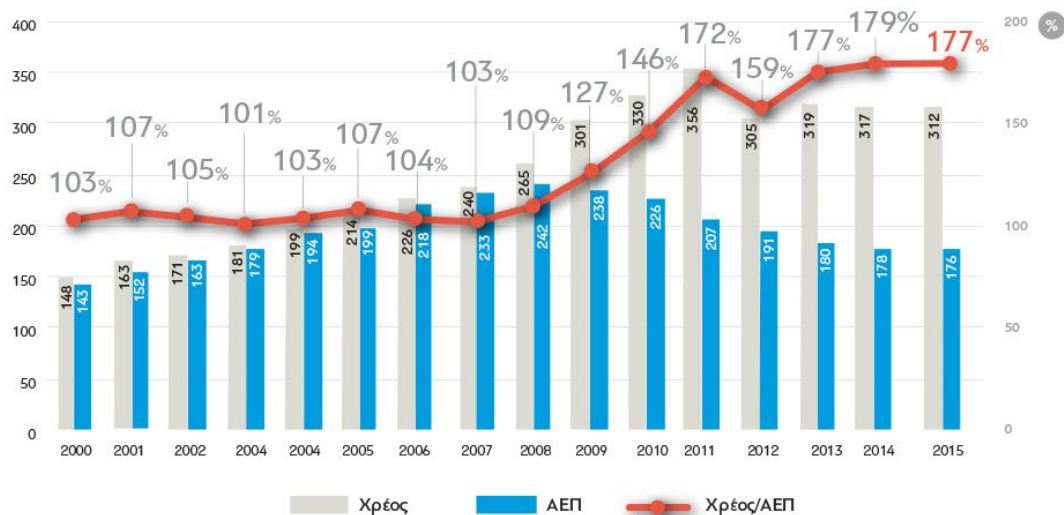
Το πραγματικό κόστος της διαπραγμάτευσης δεν μπορεί να υπολογισθεί με ακρίβεια και για το λόγο αυτό εμφανίζει μεγάλο εύρος εκτιμήσεων από €54 δις (εκτίμηση κου Στουρνάρα) δις έως και €200 δις (εκτίμηση κου Βίζερ).

Κεφάλαιο 6

Επίλογος – Συμπεράσματα & Υπόδειξη Λύσης

Η κρίση που ξέσπασε το 2008 ως απόρροια της λανθασμένης όπως αποδείχτηκε αντίληψης πως οι αγορές έχουν την ικανότητα να αυτορυθμίζονται -η οποία εκφυλίστηκε από τη στιγμή που έπαψαν να υπάρχουν χαμένοι- επηρέασε την παγκόσμια οικονομία και κυρίως τις χώρες των οποίων τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα είχαν επενδύσει άμεσα ή έμμεσα σε αντίστοιχα τοξικά προϊόντα, είχαν υπερδανειστεί και υπερδανείσει σε στεγαστική πίστη.

Η Ελλάδα αποτελούσε την εξαίρεση αφού τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διέθεταν υψηλή κεφαλαιακή επάρκεια (από τις υψηλότερες στην Ευρωζώνη), αλλά η χώρα είχε υψηλό χρέος, υψηλό ΑΕΠ που προέκυπτε όμως από την αυξημένη κατανάλωση, υψηλές κοινωνικές και μισθολογικές δαπάνες και μειωμένα έσοδα. Αρκούσε να φωνάξει κάποιος «Ο βασιλιάς είναι γυμνός» για να γίνει απαγορευτική η οποιαδήποτε προσπάθεια δανεισμού από τις αγορές.

Διάγραμμα 19. Απεικόνιση των ποσοστών χρέους και ΑΕΠ της χώρας, καθώς και η αναλογία του χρέους προς το ΑΕΠ, από το 2000 έως και το 2015²⁹.

6.1. Ελλάδα 2009-2019

Στις 20 Αυγούστου 2018, η Ελλάδα εξέρχεται και επισήμως της περιόδου των μνημονίων η οποία κράτησε 8 χρόνια και 3 μήνες (8 Μαΐου του 2010) και έπειτα από πληθώρα εφαρμοστικών νόμων και δημοσιονομικών μέτρων ύψους €70 δις, θα πρέπει να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητά τους.

6.1.1 Προβλεπόμενα Μέτρα

Από τις προβλεπόμενες ενέργειες που εφαρμόστηκαν μερικώς ή και καθόλου είναι:

- Άνοιγμα κλειστών επαγγελμάτων
- Αξιολόγηση Δημοσίων Υπαλλήλων
- Ενιαίο μισθολόγιο
- Συγχώνευση ή κατάργηση ανενεργών δημοσίων οργανισμών

- Μεταρρυθμίσεις στη δικαιοσύνη
- Πάταξη λαθρεμπορίου και φοροδιαφυγής
- Πρόσληψη φορολογικών ελεγκτών
- Διευκόλυνση της επιχειρηματικότητας
- Εθνικό κτηματολόγιο
- Απελευθέρωση ενέργειας και φυσικού αερίου
- Επίλυση μη εξυπηρετούμενων δανείων
- Προώθηση εξαγωγών
- Ηλεκτρονική πλατφόρμα για τις δημόσιες συμβάσεις
- Μηχανοργάνωση νοσοκομείων
- Ενίσχυση ανεξάρτητων αρχών

Από αυτές που εφαρμόστηκαν είναι:

- Διαύγεια
- Ηλεκτρονική συνταγογράφηση φαρμάκων
- Ηλεκτρονικές φορολογικές δηλώσεις
- Εισαγγελέας οικονομικών εγκλημάτων
- Άρση απορρήτου
- Ηλεκτρονικά συστήματα εργασίας
- Αυτονόμηση ΕΛΣΤΑΤ
- Μηνιαία δημοσίευση των οικονομικών στοιχείων του κράτους
- Δημιουργία Ενιαίας Αρχής Πληρωμών
- Λειτουργία ΓΕΜΗ

Παρατηρούμε λοιπόν ότι πολύ σημαντικά μέτρα που ήσαν εστιασμένα στην καταπολέμηση των παθογενειών της ελληνικής οικονομίας όπως κλειστά επαγγέλματα, μείωση και αξιολόγηση του δημόσιου τομέα, λαθρεμπόριο και επιχειρηματικότητα δεν εφαρμόστηκαν στην έκταση που έπρεπε.

6.1.2 Δημοσιονομικά Στοιχεία

Συγκρίνοντας τα δημοσιονομικά στοιχεία των ετών 2009 και 2018 (πριν την είσοδο στα προγράμματα διάσωσης και στην λήξη τους) όπως αυτά ανακοινώθηκαν από την ΕΛΣΤΑΤ διαχωρίζονται σε αρνητικές και θετικές:

1. Αρνητικές επιπτώσεις

Το ΑΕΠ της χώρας μειώθηκε κατά 22,23%, το χρέος αυξήθηκε κατά 11,18% (παρά την μείωση του χρέους μέσω PSI) το οποίο ως αναλογία χρέους του ΑΕΠ παραμένει ιδιαίτερα υψηλό σε σχέση με την συνθήκη του Μάαστριχτ (+202%). Επίσης σύμφωνα με τελευταία στοιχεία της Eurostat (Q3/2019), το ελληνικό χρέος παραμένει το υψηλότερο της Ε.Ε. (Διάγραμμα 6.3). Το ποσοστό ανεργίας είναι επίσης κατά πολύ αυξημένο σε σχέση με το 2009 (+101,04%).

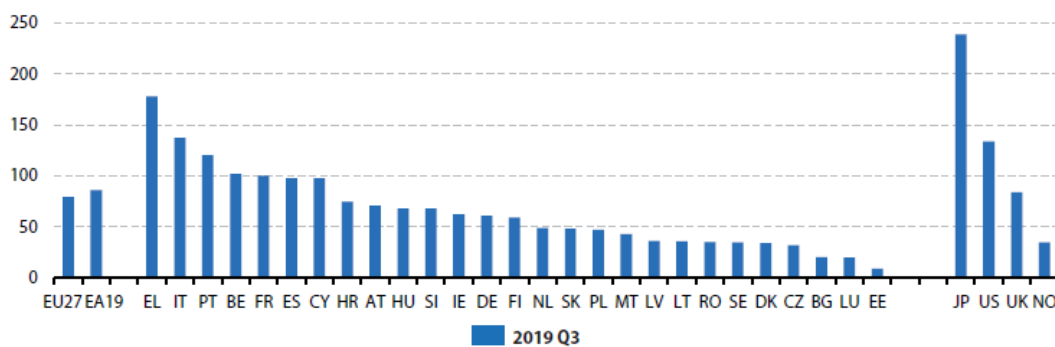
2. Θετικές επιπτώσεις

Το Ισοζύγιο έπειτα από μεγάλο χρονικό διάστημα από ελλειμματικό έγινε πλεονασματικό, οι δαπάνες μειώθηκαν κατά 32,47% και το πιο σημαντικό με πιο σημαντικό στοιχείο να είναι ότι το σύνολο σχεδόν των δανείων έχει μεταφερθεί εντός Ε.Ε. με ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

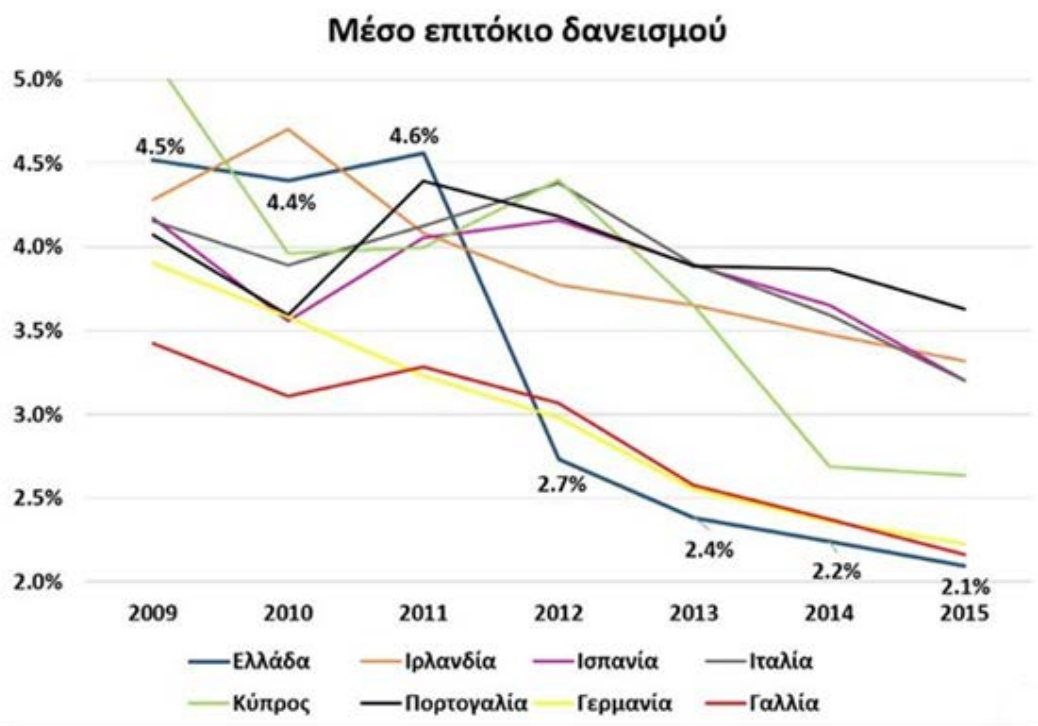
Δημοσιονομικά στοιχεία 2009 -2018		
	2009	2018
ΑΕΠ (δισ € σε τρέχουσες τιμές)	237,5	184,7
Χρέος (δισ € κατά Μάαστριχτ)	301,06	334,72
Αναλογία Χρέους/ΑΕΠ (κατά Μάαστριχτ %)	126,7	181,2
Ανεργία (%)	9,6	19,3
Σύνολο Εσόδων (Παραγωγή, Εισαγωγές, Εισφορές, Μεταβιβάσεις, εισπραττόμενοι σε δισ €)	92,49	88,57
Σύνολο εσόδων (% επί του ΑΕΠ)	38,9	48
Σύνολο Δαπανών (Αμοιβές, Κοινωνικές παροχές, Επιδοτήσεις, Μεταβιβάσεις, Τόκοι, πληρωνόμενοι σε δισ €)	128,47	86,75
Σύνολο δαπανών (% επί του ΑΕΠ)	54,1	47
Εξαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών (% επί του ΑΕΠ)	18,9	37,6
Εισαγωγές Αγαθών και Υπηρεσιών (% επί του ΑΕΠ)	28	39,4
Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (σε δισ €)	-35,98	1,83
Χρεόγραφα Μακροπρόθεσμα >1 έτους (σε δισ €)	252,75	41,74
Δάνεια Μακροπρόθεσμα (σε δισ €)	33,21	273,35

Πίνακας 15. Παρουσίαση των δημοσιονομικών στοιχείων των ετών 2009 και 2018³⁰.

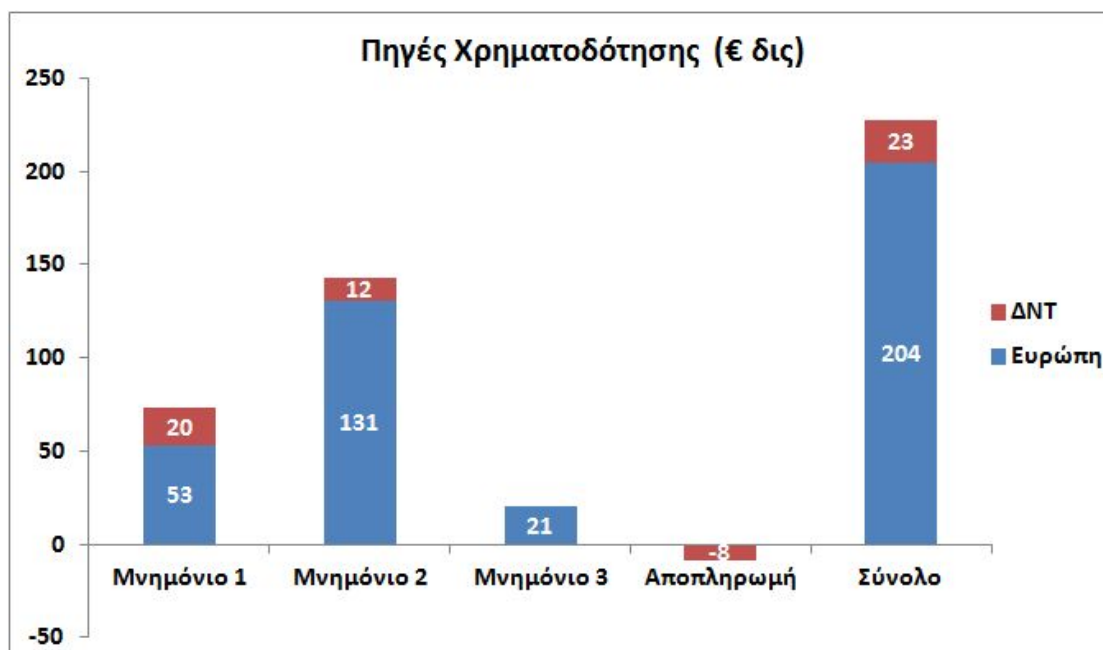
General government gross debt, NSA (neither seasonally adjusted nor calendar adjusted data)
 Quarterly figure as a percentage of GDP, 2019 Q3

Διάγραμμα 20. Απεικόνιση του ελληνικού χρέους ως το υψηλότερο της Ευρωπαϊκής Ένωσης³¹.

Διάγραμμα 21. Το σύνολο σχεδόν των δανείων έχει ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα³².

Διάγραμμα 22. Ο συνολικός δανεισμός βρίσκεται εντός Ε.Ε, με ένα πολύ μικρό ποσοστό να παραμένει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο³³.

6.1.3 Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα – Αναδιάρθρωση Κρατικού Χρέους

Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της Ελλάδας υπέστησαν μεγάλες ζημιές τόσο από την οικονομική κρίση (εκροή καταθέσεων, αύξηση ληξιπρόθεσμων δανείων) όσο και από την συμμετοχή τους στην αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους (PSI).

Τον Μάρτιο του 2012 έγινε αναδιάρθρωση χρέους ύψους €206 δις, τα οποία οδήγησαν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε ζημιές ύψους €37,7 δις και σε αναγκαστική ανακεφαλαιοποίηση ύψους €28,6 δις μέσω του ΤΧΣ. Έκτοτε ακολούθησαν άλλες 2 ανακεφαλαιοποιήσεις, τόσο με την συμμετοχή των ιδιωτών όσο και με αυτή του ΤΧΣ. Η ανάγκη συνεχών ανακεφαλαιοποιήσεων ζημίωσε τόσο τους ιδιώτες μετόχους όσο και τους φορολογούμενους (μέσω του ΤΧΣ) το οποίο από κύριος μέτοχος (στο σύνολο των μετοχών των συστημικών τραπεζών), βρέθηκε τον Νοέμβριο του 2019 να κατέχει πλέον μόνο το 16%.

Ποσά σε δισεκατ. ευρώ, εκτός εάν αναφέρεται άλλως	Τράπεζα Α	Τράπεζα Β	Τράπεζα Γ	Τράπεζα Δ	Σύνολο
2013 (1η ανακεφ.) - κεφαλαιακές ανάγκες	4.571	8.429	9.756	5.839	28.595
• Επένδυση ΤΧΣ	4.021	6.985	8.677	6.700	26.383
• Επένδυση ιδιωτικού τομέα	0.550	1.444	1.079	0.000	3.073
Σύνολο	4.571	8.429	9.756	6.700	29.456
Συμμετοχή ΤΧΣ προ ανακεφαλαιοποίησης	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	
Συμμετοχή ΤΧΣ μετά την ανακεφαλαιοποίηση	83.7%	81.1%	84.4%	98.6%	
2014 (2η ανακεφ.) - κεφαλαιακές ανάγκες					
• Βασικό σενάριο	0.262	0.425	2.183	2.945	5.815
• Διωμένες σενάρια	0.560	0.757	2.502	4.980	8.799
• Επένδυση ΤΧΣ	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
• Επένδυση ιδιωτικού τομέα	1.200	1.750	2.500	2.864	8.314
Σύνολο	1.200	1.750	2.500	2.864	8.314
Συμμετοχή ΤΧΣ προ ανακεφαλαιοποίησης	81.7%	80.9%	84.4%	95.2%	
Συμμετοχή ΤΧΣ μετά την ανακεφαλαιοποίηση	69.9%	67.3%	57.2%	35.4%	
2015 (3η ανακεφ.) - κεφαλαιακές ανάγκες	2.743	4.933	4.602	2.122	14,400
• Επένδυση ΤΧΣ	0.000	2.720	2.706	0.000	5,426
• Επένδυση ιδιωτικού τομέα	1.552	1.340	0.757	1.621	5,270
• Πράξεις διαχείρισης ποθθηκού / Επιμερισμός επιβάρυνσης	1.011	0.602	1.019	0.418	3,050
• Κεφαλαιακά μέτρα ΕΕΜ	0.180	0.271	0.120	0.083	0,654
Σύνολο	2,743	4,933	4,602	2,122	14,400
Συμμετοχή ΤΧΣ προ ανακεφαλαιοποίησης	66,24%	66,93%	57,24%	35,41%	
Συμμετοχή ΤΧΣ μετά την ανακεφαλαιοποίηση	11,01%	26,42%	26,12%	2,38%	
Συμμετοχή ΤΧΣ μετά την ανακεφαλαιοποίηση (συμμ. της μεταρροπής των προνομιούχων μετοχών)	11,01%	26,42%	40,39%	2,38%	

* Δινητικά σφάλματα λόγω στραγγιλοποιήσεων

** Περιλαμβάνει περίπου 0,9 δισεκατ. Ευρώ για μεταβατική τράπεζα

***** Τα παρατιθέμενα στοιχεία αναφέρονται στις αρχικές επενδύσεις του ΤΧΣ και δεν λαμβάνουν υπόψη μεταγενέστερες μειώσεις.**

Πίνακας 16. Οι ανακεφαλαιοποιήσεις που έγιναν με τη συμμετοχή ιδιωτών και του ΤΧΣ³⁴.

Εκτός από τις τράπεζες, από την αναδιάρθρωση του χρέους ζημιώθηκαν και τα ασφαλιστικά ταμεία. Σύμφωνα με στοιχεία του αναπληρωτή υπουργού Οικονομικών το 2012 κου Σταϊκούρα το διάστημα 2010-2011 τόσο οι ελληνικές τράπεζες όσο και τα ασφαλιστικά ταμεία και η Τράπεζα της Ελλάδος αγόραζαν από την δευτερογενή αγορά ομόλογα ελληνικού δημοσίου και έτσι από €56,9 δις τον Δεκέμβριο του 2009 η συνολική κατοχή τον Δεκέμβριο του 2011 ανερχόταν στα €86,2 δις. Τέλος σύμφωνα με ανάλυση της ΤτΕ το όφελος της αναδιάρθρωσης του χρέους, ήταν εξαιρετικά περιορισμένο αφού οι πρόσθετες ανάγκες ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών, χρηματοδότησης των ελλειμμάτων του προϋπολογισμού και μείωσης των απαιτήσεων που υπέστησαν τα ασφαλιστικά ταμεία, εμφανίζουν πραγματικό όφελος €52,1 δις αντί της συνολικής μείωσης του χρέους κατά €137,9 δις.

Η πορεία των κόκκινων δανείων

ΠΟΣΑ ΣΕ ΔΙΣ. ΕΥΡΩ	Δάνεια (προ προβλέψεων)	Κόκκινα δάνεια (προ προβλέψεων)	Προβλέψεις
2008	255,7	14,6	2,8
2009	271,2	26,5	4,5
2010	272,4	38,4	5,8
2011	242,7	52,3	48,2
2012	217,5	68,0	10,8
2013	230,0	90,8	7,5
2014	224,7	97,7	10,6
2015	221,6	106,5	15,0
2016	216,0	104,8	4,2
2017	200,1	94,4	4,8
2018	180,2	81,8	3,1
Μάρτ. '19	177,1	79,9	0,7

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ

Πίνακας 17. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια ως απόρροια της υψηλής φορολόγησης και της αύξησης της ανεργίας συνεχίζουν τα ταλανίζουσα το τραπεζικό σύστημα³⁵.

Η όλη αυτή κατάσταση στο τραπεζικό σύστημα είχε ως αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των συστημικών τραπεζών.

Η δραματική συρρίκνωση των τραπεζών στην κρίση

	2018	2009	Διαφορά	Μεταβ. %
Ενεργητικό	286,82 δισ.	490,83 δισ.	-204,01 δισ.	-41,6%
Δάνεια	169,88 δισ.	249,32 δισ.	-79,44 δισ.	-31,9%
Καταθέσεις	134,45 δισ.	237,53 δισ.	-103 δισ.	-43,4%
Αριθμός Καταστημάτων	1.979	4.079	-2.100	-51,5%
Εργαζόμενοι	39.382	65.682	-26.300	-40,0%

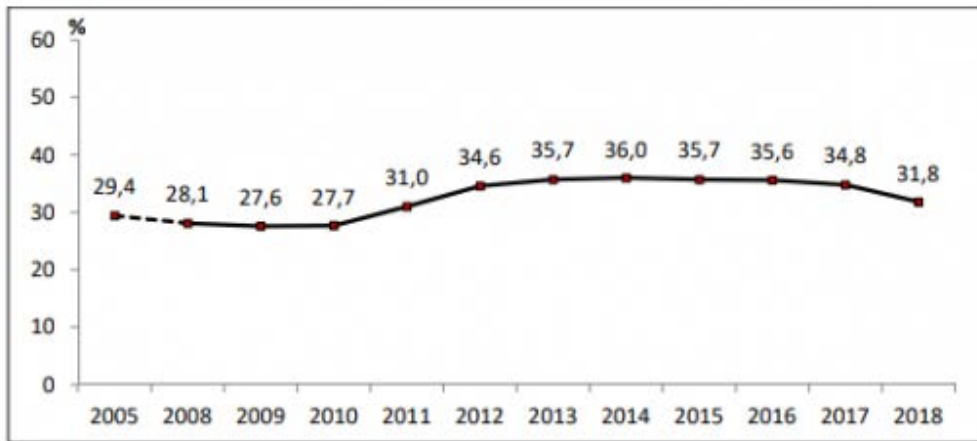
Πίνακας 18. Η συρρίκνωση των 4 συνολικά συστημικών τραπεζών (Εθνική, Alpha, Eurobank, Πειραιώς)³⁶.

6.1.4 Πολιτικοί & Πολίτες

Στην πλειοψηφία τους οι πολιτικοί αποδείχθηκαν κατώτεροι των περιστάσεων. Όπως είχαμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο είχαν να επιτελέσουν ένα ιδιαίτερα δύσκολο έργο, αφού έπρεπε να αποφευχθεί η στάση πληρωμών και η έξοδος της χώρας από το ευρώ κρατώντας λεπτές ισορροπίες. Δεν είχαν όμως καμία διαπραγματευτική εμπειρία, καμία διάθεση για συναίνεση και ως πρώτη προτεραιότητα είχαν το συμφέρον του κόμματός τους και τις πελατειακές τους σχέσεις. Για αυτούς τους λόγους απέτυχαν:

1. Στη σωστή ενημέρωση των πολιτών.
2. Να εφαρμόσουν (εν μέρει ή ολικά) την εφαρμογή μέτρων όπως αξιολόγηση Δημοσίων υπαλλήλων, κλείσιμο ή συγχώνευση ανενεργών δημοσίων οργανισμών.
3. Να μειώσουν το λαθρεμπόριο (καύσιμα, τσιγάρα, ποτά).
4. Να προστατεύσουν τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ το ποσοστό κινδύνου φτώχειας το 2009 ήταν στο 27,6% με το αντίστοιχο ποσοστό το 2014 να βρίσκεται στο 36%.
5. Να διαχειριστούν τον αυξανόμενο όγκο των ληξιπρόθεσμων δανείων. Η ψήφιση και εφαρμογή του νόμου 3869/2010 γνωστού και ως «νόμος Κατσέλη» για την προστασία Α΄ κατοικίας στα υπερχρεωμένα νοικοκυριά είχε σχετικά υψηλά εισοδηματικά κριτήρια, δαπάνες και αντικειμενικές αξίες, προτρέποντας να γίνουν κακοπληρωτές ακόμα και οι δανειολήπτες που μπορούσαν αν εξυπηρετήσουν των δανεισμό τους.
6. Να εφαρμόσουν αναλογική μείωση μισθών και συντάξεων. Αντιθέτως εφαρμόσαν οριζόντιες μειώσεις ανεξαρτήτως ύψους
7. Να εφαρμόσουν μια δίκαιη φορολόγηση στην ακίνητη περιουσία. Αντιθέτως η χωρίς εξαιρέσεις υπερφορολόγηση έπληξε την αγορά ακινήτων και την στεγαστική πίστη.

Ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας ή σε κοινωνικό αποκλεισμό: 2005, 2008 - 2018

Διάγραμμα 23. Απεικόνιση ποσοστού κινδύνου φτώχειας από το 2005 έως το 2018³⁷.

Διάγραμμα 24. Η επίπτωση της υπερβολόγησης στην αγορά ακινήτων και στη στεγαστική πίστη³⁸.

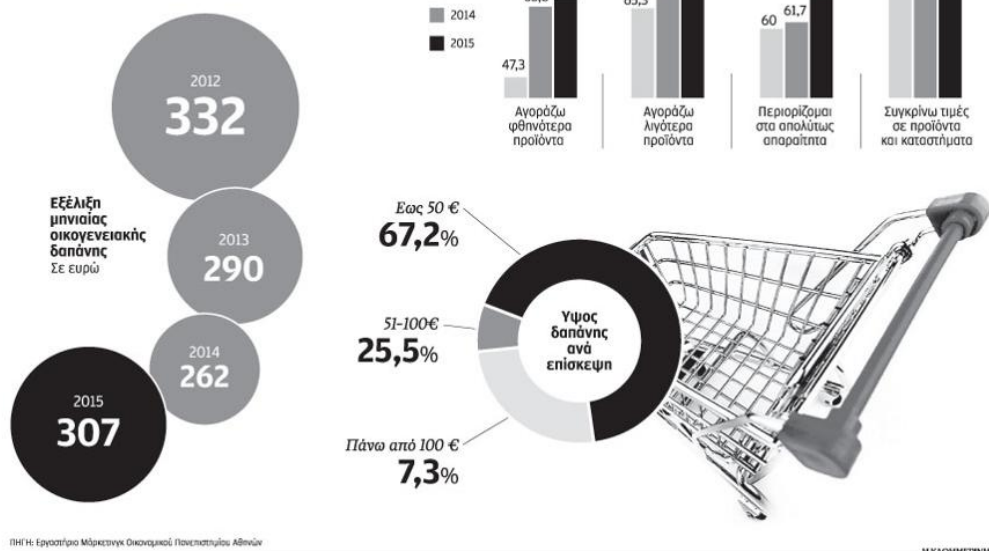
Ίσως η μεγαλύτερη αστοχία των πολιτικών να ήταν η αδυναμία εύρεσης κινήτρων για να μείνουν στην Ελλάδα οι περισσότεροι από 500.000 νέοι Έλληνες πανεπιστημιακής στην πλειοψηφία τους μόρφωσης, που έγιναν οικονομικοί μετανάστες σε χώρες κυρίως του Ευρωπαϊκού βορρά (brain drain).

Η εικόνα αυτή βέβαια είναι αντανάκλαση της κοινωνίας και των πολιτών. Όπως άλλωστε είχε αναφέρει και ο Γαλλο-Ιταλός διπλωμάτης και φιλόσοφος Joseph De Maistre «Κάθε χώρα έχει την κυβέρνηση που της αξίζει».

Οι Έλληνες πολίτες ζούσαν μια συβαριτική ζωή, απαίδευτοι -με πλήρη άγνοια του γενικότερου γίνεσθαι και παραπλανημένοι. Χαρακτηριστικά θα αναφέρω το γεγονός ότι όταν το 2006 ρώτησα 7 διαφορετικούς ανθρώπους οι οποίοι εργάζονταν στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα και με ηλικίες από 25 – 50 ετών εάν γνωρίζουν πιο είναι το χρέος της Ελλάδας η απάντηση όλων ήταν «όχι» και στην ερώτηση εάν έχουν αναρωτηθεί από πού μπορεί να οφείλεται η τόση ευημερία αφού η Ελλάδα δεν είχε κάποια ιδιαίτερη παραγωγική και εξαγωγική παρουσία η απάντηση ήταν «δεν με αφορά». Μετά το 2010 στην πλειοψηφία τους οι έλληνες πολίτες γνώριζαν το ύψος του χρέους και ρωτούσαν πότε θα αποπληρωθεί! Όταν έγινε πλέον αντιληπτό ότι δεν θα μπορούσαν να συνεχίσουν να έχουν τις ίδιες απολαβές και αντίστοιχη ποιότητα ζωής ως άλλοι καρκινοπαθείς πέρασαν από τα 5 στάδια του πένθους (Kübler-Ross). *Άρνηση* (απεργίες, αποκλεισμοί εθνικών οδών) – *Θυμός* (καταστροφές και εμπρησμοί στις μεγάλες πόλεις) – *Διαπραγμάτευση* (να καταργηθούν άλλα κεκτημένα και όχι τα δικά τους) – *Κατάθλιψη* (μείωση κατανάλωσης και κοινωνικών συναναστροφών)– *Αποδοχή*(επιστροφή στην κανονικότητα).

Οι έλληνες πολίτες την περίοδο της κρίσης άλλαξαν τις καταναλωτικές τους συνήθειες, ειδικότερα αυτές που αφορούν την αγορά τροφίμων. Σύμφωνα με έρευνα καταναλωτικής συμπεριφοράς που πραγματοποίησε το Εργαστήριο Μάρκετινγκ του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών το 2015, η υπερκαταναλωτική συμπεριφορά που διέκρινε τη χώρα μας έχει μειωθεί και πλέον το 68,6% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι αγοράζει φθηνότερα προϊόντα, το 74% λιγότερα, το 69,6% περιορίζεται στα απαραίτητα και το 86,6% συγκρίνει τιμές σε προϊόντα και καταστήματα.

Η συμπεριφορά των καταναλωτών στο σούπερ μάρκετ

Διάγραμμα 25. Απεικόνιση της αλλαγής συμπεριφοράς των καταναλωτών στα σούπερ μάρκετ, με ένα μεγάλο ποσοστό να δηλώνει πως αγοράζει τα πιο φθηνά προϊόντα³⁹.

Σήμερα 10 χρόνια μετά, οι Έλληνες πολίτες έχουν επιστρέψει στην καθημερινότητά τους, με λιγότερες καταθέσεις και ελάχιστη δυνατότητα αποταμίευσης, έχοντας όμως και πάλι πλήρη άγνοια των οικονομικών μεγεθών της χώρας και έχοντας ακόμη ψηλά στις προτιμήσεις τους μια θέση στο Δημόσιο Τομέα –έναντι μιας καλύτερα αμειβόμενης στον ιδιωτικό τομέα- με αρχική μηνιαία απολαβή €645.

6.2 Ευρωπαϊκή Ένωση & ΔΝΤ

Κάνοντας χρήση του Αγγλοσαξονικού ιδιωματισμού “It takes two to tango”, η αποτυχία των προγραμμάτων διάσωσης δεν οφειλόταν μόνο στην αδυναμία/απροθυμία της Ελλάδας να εφαρμόσει τα προαπαιτούμενα, αλλά και στην αντίστοιχη αδυναμία/απροθυμία των πιστωτών να κατανοήσουν και τελικά να λύσουν το πρόβλημα. Όλο αυτό το διάστημα κυβερνήσεις και πιστωτές απλά μετέφεραν το πρόβλημα στους επόμενους.

6.2.1 Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Ε.Ε. το 2009-2010 δεν είχε τις απαραίτητες θεσμικές αρμοδιότητες αλλά ούτε και τους αντίστοιχους μηχανισμούς διαχείρισης δημοσιονομικού χρέους για χώρες-μέλη ώστε να αντιμετωπίσει ένα ντόμινο οικονομικής κρίσης στην ευρωζώνη. Έτσι ο σχεδιασμός του 1^ο πακέτου διάσωσης είχε ως στόχο να κερδηθεί χρόνος ώστε να σταθμιστούν οι επιπτώσεις στις οικονομίες και τράπεζες των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών. Πως θα μπορούσε άλλωστε να επιτύχει όταν η Ελλάδα έπρεπε να αποπληρώσει τα δάνεια αυτά μέσα σε 3 χρόνια με ιδιαίτερα υψηλό επιτόκιο.

Η αποτυχία του 1^{ου} αλλά και η σκληρότητα των επομένων προγραμμάτων διάσωσης δεν οφειλόταν όμως μόνο στην έλλειψη μηχανισμών και αρμοδιοτήτων αλλά και στην:

- Υπαρξη αντιθέσεων μεταξύ των χωρών του πλεονασματικού (και σκληρής στάσης) βορρά και ελλειμματικού νότου
- Υπαρξη διαφορετικών ομάδων εντός του Eurogroup. Χώρες όπως Γερμανία, Ολλανδία, Φιλανδία ήθελαν την τιμωρία της Ελλάδας. Χώρες όπως Ισπανία, Πορτογαλία και Ιρλανδία θεωρούσαν ότι οποιαδήποτε επιείκεια για την Ελλάδα θα ήταν άδικη προς τους πολίτες τους και των φτωχότερων χωρών όπως Σλοβακία και οι χώρες της Βαλτικής που θα έπρεπε να εγκρίνουν βοήθεια προς μια πλουσιότερη χώρα.
- Εμμονή της Γερμανίας για εφαρμογή της δικής της οικονομικής πολιτικής ισοσκελισμένου προϋπολογισμού, κάτι εξαιρετικά δύσκολο έως ανέφικτο για τα ελληνικά μεγέθη. Η συγκεκριμένη πολιτική είχε πολλούς επικριτές και ήδη τα οικονομικά ινστιτούτα της Γερμανίας καλούν για εγκατάλειψη του συγκεκριμένου δόγματος και αύξηση των δημοσίων δαπανών λόγω πολύμηνης ύφεσης στον μεταποιητικό της κλάδο.

6.2.2 Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Το Δ.Ν.Τ. εισήλθε στο πρόγραμμα διάσωσης έπειτα από προσφυγή της Ελλάδας και τη σύμφωνη γνώμη των υπολοίπων Ευρωπαϊκών χωρών αφού δεν διέθεταν

την απαραίτητη τεχνογνωσία στην αντιμετώπιση αντίστοιχων καταστάσεων. Επίσης θα ήταν πιο εύκολο και για αυτές να πάρουν έγκριση οι απαραίτητοι μηχανισμοί από τα κοινοβούλιά τους. Δυστυχώς τόσο η Ε.Ε. όσο και το ΔΝΤ αποδείχθηκε ότι είχαν διαφορετικές προτεραιότητες και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με μια σωρεία λαθών και παραλείψεων (όπως ανέδειξε και η έκθεση του Ανεξάρτητου Γραφείου Αξιολόγησης (IndependentEvaluationOffice) του ΔΝΤ ήταν ένα από τους λόγους που συνέβαλαν στον ατυχή σχεδιασμό των προγραμμάτων. Το Δ.Ν.Τ.:

1. Είχε πίστη στην ισχύ του νομίσματος και ευρωστία του Ευρωπαϊκού τραπεζικού συστήματος. Δεν είχε κατανοήσει τις ιδιαιτερότητες του νομίσματος και δεν πίστευε σε πιθανή κρίση πληρωμών. Για το λόγο αυτό δεν είχαν εκπονήσει εναλλακτικά σχέδια για το πώς να αντιμετωπίσει μια πιθανή κρίση.
2. Εκτός του ότι χρηματοδότησε ποσό πολλαπλάσιο της κατανεμημένης ποσόστωσης της κάθε χώρας, ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας προέβη σε παραβίαση ενός από τους βασικότερους κανόνες του, που προβλέπει ότι για την συμμετοχή του ταμείου θα πρέπει να διασφαλίζεται η βιωσιμότητα του χρέους. Δεδομένου ότι οι βόρειο-ευρωπαϊκές χώρες και τράπεζες δεν επιθυμούσαν μια αναδιάρθρωση του χρέους το ΔΝΤ εισήγαγε στο κανονισμό του μια εξαίρεση για την αποφυγή μετάδοσης της κρίσης και δεν επέμεινε σε αναδιάρθρωση του χρέους, κίνηση που θα είχε πολλαπλά οφέλη τόσο για τον ίδιο όσο και για την Ελλάδα.
3. Απέτυχε να κατανοήσει πως μια χώρα μέλος της οικονομικής ένωσης έχει περιορισμένα νομισματικά εργαλεία και πως η εφαρμογή εργαλείων όπως η εσωτερική υποτίμηση δεν έχουν πάντα τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η μεγάλη συμπίεση του ΑΕΠ εισήγαγε την Ελλάδα σε μια δύνη συνεχούς συρρίκνωσης όπου όσο χειρότερευε τόσες περισσότερες περικοπές έπρεπε να κάνει. Έτσι το ονομαστικό ΑΕΠ οδηγήθηκε 25% χαμηλότερα από τις προβλέψεις του και η ανεργία εκτινάχθηκε στο 25% αντί για το αναμενόμενο 15%.
4. Δεν επέμεινε αρκετά σε χαμηλότερα πρωτογενή πλεονάσματα. Η άμεση δημιουργία υψηλών πλεονασμάτων μπορούσε να προέρθει μόνο από την επιβολή υψηλής φορολόγησης. Η δημιουργία υψηλών πλεονασμάτων έχει βραχυπρόθεσμα οφέλη αλλά έχουν μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην πορεία της οικονομίας. Η Ε.Ε. επέμεινε για υψηλά πλεονάσματα αφού επιτρέπουν γρηγορότερη

αποπληρωμή των δανείων και δεν δικαιολογούν αναδιάρθρωση του χρέους (αφού μπορείς να πληρώσεις γιατί να το μειώσω).

5. Δεν επέμεινε αρκετά για τη μεταρρύθμιση του (μη βιώσιμου) ασφαλιστικού συστήματος στο οποίο τόσο η Ελλάδα όσο και η Ε.Ε. αντιδρούσαν σθεναρά. Το 2009 οι επιχορηγήσεις του κράτους προς τα ταμεία αντιστοιχούσαν στο 7,2% του ΑΕΠ.

6.3 Προτάσεις

Σε περιόδους κρίσης, είναι πιο εύκολο να εφαρμοστούν βαθιές τομές σε τομείς όπου υπό κανονικές συνθήκες κανείς δεν θα ήταν διατεθειμένος να αποδεχθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, στα αρχικά στάδια τα κρίσης θα έπρεπε να έχουν γίνει – περιληπτικά- τα κάτωθι βήματα:

1. Πολιτική Συναίνεση

Αποτελεί ικανή και αναγκαία συνθήκη για μια επιτυχή και ομαλή εφαρμογή και ολοκλήρωση των προγραμμάτων. Μια πολιτική συναίνεση οδηγεί σε αποδοχή των αλλαγών τόσο από τα συνδικαλιστικά όργανα όσο και από τους ίδιους τους εργαζόμενους, η οποία με την σειρά της συνεπάγεται λιγότερες απεργίες, διαδηλώσεις και διατάραξη της καθημερινότητας των πολιτών.

2. Ενημέρωση Πολιτών

Άμεση διερεύνηση και επεξήγηση των αιτιών που οδήγησαν στην κρίση. Σε χώρες όπου υπήρξε αποδοχή των αιτιών όπως Ιρλανδία και Πορτογαλία, τα περισσότερα μέτρα προτάθηκαν από τις ίδιες τις κυβερνήσεις και η κρίση διήρκησε λιγότερο.

3. Χρήση εργαλείων διαπραγμάτευσης

Η εφαρμογή του οποιουδήποτε διαπραγματευτικού εργαλείου θα πρέπει να γίνεται την σωστή χρονική στιγμή. Η διενέργεια δημοψηφίσματος ασκούσε ασφυκτική πίεση στους δανειστές το 2010 όπου δεν υπήρχαν οι κατάλληλοι μηχανισμοί αντιμετώπισης της κρίσης και όχι μεταχρονολογημένα το 2015. Θα μπορούσαν να είχαν αποκομισθεί οφέλη όπως μερική αναδιάρθρωση του χρέους, χαμηλότερα πρωτογενή πλεονάσματα και μεγαλύτερος χρονικός ορίζοντας εφαρμογής των μέτρων.

4. Αναδιάρθρωση Δημόσιου Τομέα

Εκπόνηση σχεδίου για την αναδιάρθρωση του Δημόσιου τομέα το οποίο θα περιλαμβάνει:

- Αξιολόγηση όλων ανεξαιρέτως των δημοσίων υπαλλήλων
- Εφαρμογή ενιαίου μισθολογίου
- Κατάργηση ή συγχώνευση ανενεργών οργανισμών
- Καταγραφή όλων των εργαζομένων στον Δημόσιο τομέα (Δήμοι, Κοινότητες, μόνιμοι, συμβασιούχοι, μετακλητοί, κλπ).

5. Νέο Συνταξιοδοτικό Σύστημα

Το υφιστάμενο αναδιανεμητικό σύστημα με περίπου 1,7 εργαζόμενους ανά συνταξιούχο δεν είναι βιώσιμο. Αλλαγή για τους νέους εργαζόμενους σε ανταποδοτικό με επιλογή των εισφορών από τον εργαζόμενο και παροχή κινήτρων για συμμετοχή σε ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα. Σταδιακή μείωση των συντάξεων σε συνταξιούχους που δεν έχουν συμπληρώσει το όριο ηλικίας. Έτσι θα γίνει κατανομή του κόστους σε όλες τις γενιές και όχι μόνο στις μελλοντικές.

6. Νέα Οικονομική Πολιτική

Σχεδιασμός και εφαρμογή μιας νέας οικονομικής πολιτικής που θα προβλέπει: πιο φιλικής προς την επιχειρηματικότητα πολιτικής η οποία θα περιλαμβάνει:

- Νέο σταθερό φορολογικό σύστημα με ελάχιστη διάρκεια 20 έτη
- Την μεταφορά και καταγραφή σε ηλεκτρονική διαχείριση όλων των υπηρεσιών (π.χ. Κτηματολόγιο)
- Την προσφορά κινήτρων μέσω χαμηλών φορολογικών συντελεστών για προσέλκυση νέων επιχειρήσεων (π.χ. όπως έχει γίνει αντίστοιχα σε Μάλτα, Κύπρο, Ιρλανδία, κλπ).
- Δημιουργία ειδικών υπηρεσιών για πάταξη λαθρεμπορίου και φοροδιαφυγής σε συνδυασμό με αυστηροποίηση των ποινών
- Νέος Πτωχευτικός κώδικας και αυστηροποίηση των κριτηρίων υπαγωγής
- Σύσταση οργανισμού ο οποίος κατά την άνοδο του οικονομικού κύκλου θα είναι επιφορτισμένος για την δημιουργία κεφαλαίου το οποίο θα μπορεί να χρησιμοποιείται σε περιόδους κρίσης.

Τελικά το μεγαλύτερο κόστος όλων των προγραμμάτων προσαρμογής δεν ήταν το οικονομικό ή κοινωνικό, αλλά αυτό της χαμένης ευκαιρίας. Χαμένη ευκαιρία για συναίνεση, αυτοκριτική και εφαρμογή ενός νέου πιο αποδοτικού οικονομικού και ασφαλιστικού μοντέλου.

Συντομογραφίες

- ✓ Ε.Ε. Ευρωπαϊκή Ένωση
- ✓ Δ.Ν.Τ Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
- ✓ μ.β Μονάδες Βάσης
- ✓ EURIBOR Διατραπεζικό επιτόκιο
- ✓ Τ.τ.Ε. Τράπεζα της Ελλάδος
- ✓ Π.Ι. Πιστωτικά Ιδρύματα
- ✓ EFSF European Financial Stability Facility Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
- ✓ ESM European Stability Mechanism Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας
- ✓ ΕΚΤ Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα
- ✓ SMP Security Markets Programme Πρόγραμμα Αγοράς Τίτλων
- ✓ PSI Private Sector Involvement Συμμετοχή του Ιδιωτικού Τομέα
- ✓ CDS Credit Default Swap Σύμβαση Ανταλλαγής Κινδύνου Αθέτησης
- ✓ ΤΧΣ Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας
- ✓ ELA Emergency Liquidity Assistance Μηχανισμός Έκτακτης Ρευστότητας
- ✓ ΕΣΕΕ Ελληνική Συνομοσπονδία Εμπορίου και Επιχειρηματικότητας
- ✓ ΓΕΜΗ Γενικό Εμπορικό Μητρώο
- ✓ ΕΝΦΙΑ Ενιαίος Φόρος Ακινήτων

¹https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_property_bubble#cite_note-18

²<https://www.kathimerini.gr/978768/gallery/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ereyna-dianeosis-giati-h-portogalia-vghke-apo-thn-krish-se-tria-xronia-kai-h-ellada-oxi>

³<https://www.brief.com.cy/analyseis/analysi-i-kypriaki-oikonomia-epi-hari-georgiadi-se-arithmoys>

⁴<https://www.dianeosis.org/crisis-monitor/>

⁵<https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>

⁶Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης 2008-2013 (Τράπεζα της Ελλάδος)

⁷<https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>

⁸https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7_%CE%A5%CF%80.%20%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf

⁹<https://www.protagon.gr/epikairothta/asfalistiko-systima-test-44341084670>

¹⁰https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7_%CE%A5%CF%80.%20%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf

¹¹https://www.statistics.gr/documents/20181/1234967/greek_economy_23_9_2011.pdf/7552f9c7-3c86-4f55-918f-9e0a782e494f

¹²<https://www.statistics.gr/documents/20181/3b240598-bc71-4a19-a239-5e4cc20ff4dd>

¹³<https://www.kathimerini.gr/780351/article/epikairothta/politikh/oi-oikoi-a3iologhshs-epitaxyinan-th-xreokopia>

¹⁴ ΕΛΣΤΑΤ. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ 23/09/2011

- ¹⁵<https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>
- ¹⁶Ελληνική Ένωση Τραπεζών Ιανουάριος 2013
- ¹⁷ ΕΛΣΤΑΤ: Δελτίο Τύπου, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Ιούλιος 2019.
- ¹⁸Ελληνική Ένωση Τραπεζών: Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα το 2011 και το 2012, Ιανουάριος 2013
- ¹⁹<https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>
- ²⁰<https://ftp.bankingnews.gr/index.php?id=421106>
- ²¹https://www.researchgate.net/figure/Ten-year-government-bond-rates-2008-2013_fig3_303388238
- ²²<https://www.tanea.gr/2010/02/16/economy/oyragos-se-misthoys-syntakseis-i-ellada/>
- ²³Γώγος Σ. (2017). Ελληνική Οικονομία 2007-2016. Η μεγάλη ύφεση η μεγάλη προσαρμογή και η μεγάλη πρόκληση της ανάκαμψης. Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος, Τομέας Οικονομικής Ανάλυσης και Έρευνας Διεθνών Κεφαλαιαγορών EurobankErgasias S.A.
- ²⁴<https://www.kathimerini.gr/905290/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/se-treis-faseis-h-meiwsh-twn-kata8esewn-kata-115-dis-se-e3i-xronia>
- ²⁵Χαρδούβελης Γκ. (2017). Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα στα Χρόνια της Κρίσης.
- ²⁶<https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>
- ²⁷<https://www.kathimerini.gr/915727/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ta-capital-controls-kostisan-akriva-stis-ellhnikes-epixeirhseis>
- ²⁸Επισκόπηση του Ελληνικού Χρηματοπιστωτικού Συστήματος, Ιούλιος 2016, Τράπεζα της Ελλάδος.
- ²⁹<https://www.protagon.gr/themata/focus/poioi-einai-oi-megaloi-prwtagwnistes-tis-krisis-44341082501>
- ³⁰ΕΛΣΤΑΤ: Η Ελληνική Οικονομία. 28 Φεβρουαρίου 2020.
- ³¹https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Government_finance_statistics_-_quarterly_data
- ³²<https://www.capital.gr/me-apopsi/3132882/erotiseis-apantiseis-gia-ta-triamnimonια-tis-elladas-meros-1o>
- ³³https://www.huffingtonpost.gr/dimitrios-giokas/-_5196_b_9756274.html
- ³⁴<https://www.sofokleousin.gr/to-egklima-tou-dnt-me-to-xreos-oi-mnimonιakes-kyverniseis-kai-i-t>
- ³⁵<https://www.kathimerini.gr/915727/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ta-capital-controls-kostisan-akriva-stis-ellhnikes-epixeirhseis>
- ³⁶https://www.economistas.gr/epiheiriseis/11378_2009-2018-i-anomali-prosgeiosi-ton-trapezon

³⁷<https://www.tovima.gr/2019/06/21/finance/elstat-enas-stous-treis-vrisketai-se-kindyno-ftoxeias-i-koinonikou-apokleismou/>

³⁸<https://www.moneyonline.gr/site/article/12075/akinita-anodos-timon-ke-ikodomikis-drastiriotitas-meta-apo-10-eti-i-prooptikes>

³⁹<https://www.kathimerini.gr/811902/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-krish-ekane-boreioeyrwpaiouys-toys-ellhnes-katanalwtes>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαρβιτσιώτη Ε., Δενδρινού Β. (2019). Η Τελευταία Μπλόφα: Το παρασκήνιο του 2015 – Οι συγκρούσεις – Το PlanB. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.
2. Γκαργκάνας Χ. Ν., Ralph C. B., Ταβλάς Σ. Γ. (2002) Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος, Α΄ Έκδοση. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, Ουάσινγκτον: TheBrookingsInstitution.
3. Διονύσης Χ. (2014).Ελληνική Κρίση, Η περιπέτεια του χρέους. Αθήνα: Εκδόσεις Παπασωτηρίου.
4. Παγουλάτος Γ. (2016). ΤΟ ΝΗΣΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ 121+1 ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος.
5. ΤσίμαςΠ. (2011). Το Ημερολόγιο της Κρίσης. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
6. Χιόνης Π. Δ. (2014). Ελληνική Κρίση, Η περιπέτεια του χρέους. Αθήνα: ΕκδόσειςΠαπασωτηρίου.
7. Ψαλιδόπουλος Μ. (2014) Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης - Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013. Αθήνα: Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας & Τεκμηρίωσης.

Διαδικτυακές Πηγές

1. Βαρβιτσιώτη Ε. (2014). Τα 19 προαπαιτούμενα που θέτει η τρόικα για να κλείσει η αξιολόγηση. Η Καθημερινή
<https://www.kathimerini.gr/791450/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ta-19-proapaitoymena-poy-8etei-h-troika-gia-na-kleisei-h-a3iologhsh> [Πρόσβαση 08/03/20]
2. ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια. (2020). Απεργιακές κινητοποιήσεις στην Ελλάδα την άνοιξη του 2010
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AD%CF%82_%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%B%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%AC%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%BE%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_2010 [Πρόσβαση 29/02/20]
3. ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια. (2020). Δεύτερο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα.
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%94%CE%B5%CF%8D%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF_%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%CF%82_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1 Πρόσβαση [07/03/20]
4. ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια. (2020). Πτώχευση της Ελλάδας 1932.
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%84%CF%8E%CF%87%CE%B5%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1_%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82_%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%CF%82_%CE%B3%CE%B9%CE%B1_%CF%84%CE%B7%CE%BD_%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1

- [F%85%CF%83%CE%B7 %CF%84%CE%B7%CF%82 %CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1%CF%82_1932](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%81%CE%AF%CF%84%CE%BF%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%CF%82%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1) [Πρόσβαση 15/02/20]
5. ΒΙΚΙΠΑΙΔΕΙΑ Η Ελεύθερη Εγκυκλοπαίδεια. (2020). Τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα.
<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CF%81%CE%AF%CF%84%CE%BF%CF%80%CF%81%CF%8C%CE%B3%CF%81%CE%B1%CE%BC%CE%BC%CE%B1%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B1%CF%81%CE%BC%CE%BF%CE%B3%CE%AE%CF%82%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%BD%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1> [Πρόσβαση 07/03/20]
 6. Βουλή των Ελλήνων. 1η Σύμβαση Δανειακής Διευκόλυνσης. (2010).
https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=bcf0f265-06e2-4d43-a1ce-06ce96d27fb1[Πρόσβαση 05/01/20]
 7. Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Νομισματικών Υποθέσεων.(2010) Το Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής για την Ελλάδα. European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs Occasional Papers 61.
https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_el.pdf[Πρόσβαση 12/03/20]
 8. Γιαννάτος Σ. (2020). 2010-2019: Το χρονικό της κρίσης 2ο μέρος – Μνημόνια και αγανακτισμένοι.emeaBusinessMonitor<https://emea.gr/analyseis/581490/2010-2019-to-chroniko-tis-krisis-2o-meros/> [Πρόσβαση 06/03/20]
 9. Γκιόκας Δ. (2016). Όλη η αλήθεια για τα μνημόνια.
HUFFPOSThttps://www.huffingtonpost.gr/dimitrios-giokas/-_5196_b_9756274.html [Πρόσβαση 29/02/20]
 10. Γώγος Σ. (2017). Ελληνική Οικονομία 2007-2016. Η μεγάλη ύφεση η μεγάλη προσαρμογή και η μεγάλη πρόκληση της ανάκαμψης. Σύνδεσμος Εξαγωγέων Βορείου Ελλάδος, Τομέας Οικονομικής Ανάλυσης και Έρευνας Διεθνών Κεφαλαιαγορών EurobankErgasias S.A. http://www.seve.gr/wp-content/uploads/2017/05/SGG_Presentation_23052017.pdf [Πρόσβαση 09/03/20]
 11. Ελληνική Ένωση Τραπεζών. (2013). Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα το 2011 και το 2012. <https://www.hba.gr/Publications/Info/studies>[Πρόσβαση 25/01/20]
 12. Ελληνική Ένωση Τραπεζών. (2012). Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα το 2009. <https://www.hba.gr/Publications/Info/studies>[Πρόσβαση 14/12/19]

13. Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2020). Η Ελληνική Οικονομία: 28 Φεβρουαρίου 2020. <https://www.statistics.gr/the-greek-economy>[Πρόσβαση 08/03/20]
14. Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2019). Δελτίο Τύπου, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού: Ιούλιος 2019. <https://www.statistics.gr/documents/20181/9d7c11df-e471-314b-bcda-7e4a02708669>[Πρόσβαση 02/02/20]
15. Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2015). Η Ελληνική Οικονομία: 24 Δεκεμβρίου 2015. <https://www.statistics.gr/the-greek-economy>[Πρόσβαση 01/02/20]
16. Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2011). Η Ελληνική Οικονομία. https://www.statistics.gr/documents/20181/1234967/greek_economy_23_9_2011.pdf/7552f9c7-3c86-4f55-918f-9e0a782e494f[Πρόσβαση 26/01/20]
17. Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο. (2017). Ειδική έκθεση αριθ. 17/2017: Η παρέμβαση της Επιτροπής στην ελληνική χρηματοπιστωτική κρίση. <https://www.eca.europa.eu/el/Pages/DocItem.aspx?did=43184>[Πρόσβαση 09/03/20]
18. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Ελλάδα: τρίτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής. <https://www.consilium.europa.eu/el/policies/financial-assistance-eurozone-members/greece-programme/> [Πρόσβαση 09/03/20]
19. Η Καθημερινή. (2018). Δέκα ερωταπαντήσεις για τα τρία χρόνια capitalcontrols <https://www.kathimerini.gr/987410/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/deka-erwtapanthseis-gia-ta-tria-xronia-capital-controls> [Πρόσβαση 08/03/20]
20. Η Καθημερινή. (2018). Έρευνα δια ΝΕΟσις: Γιατί η Πορτογαλία βγήκε από την κρίση σε τρία χρόνια και η Ελλάδα όχι. <https://www.kathimerini.gr/978768/gallery/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/ereyna-dianeosis-giati-h-portogalia-vghke-apo-thn-krish-se-tria-xronia-kai-h-ellada-oxi> [Πρόσβαση 24/01/20]
21. Η Καθημερινή. (2016). Εκτός μνημονίου και επισήμως η Κύπρος μέσα σε τρία χρόνια. <https://www.kathimerini.gr/855021/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/ektos-mnhmoniou--kai-epishmws-h-kypros-mesa-se-tria-xronia> [Πρόσβαση 08/02/20]
22. Η Καθημερινή. (2015). Κράτος-υπόδειγμα για το ΔΝΤ η Ιρλανδία. <https://www.kathimerini.gr/807304/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/kratos-ypodeigma-gia-to-dnt-h-irlandia> [Πρόσβαση 29/01/2020]

23. Κούκουτσας Η. (2019). ΔΝΤ: Συγγνώμη που καταστρέψαμε την Ελλάδα. emeaBusinessMonitor <https://emea.gr/epilogi-syntakton/553064/dnt-sygnomi-poy-katastrepsame-tin-ell/> [Πρόσβαση 13/03/20]
24. Κούτρας Α. (2020). Ομόλογα PSI και ΕΚΤ: Η ιστορία των χαμένων δισεκατομμυρίων. Η Καθημερινή <https://www.kathimerini.gr/1058909/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/omologa-psi-kai-ekt-h-istoria-twn-xamenwn-disekatommyriwn> [Πρόσβαση 13/02/20]
25. Μαλλιάρια Ν. (2018). Η "Οδύσσεια" των ελληνικών τραπεζών στα χρόνια των μνημονίων. Capital.gr <https://www.capital.gr/oikonomia/3311248/i-odusseia-ton-ellinikon-trapezon-sta-xronia-ton-mnimonion> [Πρόσβαση 06/03/20]
26. Μαλλιάρια Ν. (2016). CapitalControls: Η κρίση εμπιστοσύνης ανάγκασε σε φυγή 45 δισ. Καταθέσεων. Capital.gr <https://www.capital.gr/oikonomia/3136395/capital-controls-i-krisi-empistosunis-anagkase-se-fugi-45-dis-katatheseon> [Πρόσβαση 06/03/200]
27. Μαλούχος Γ. Π. (2009) Οι τέσσερις ελληνικές πτωχεύσεις. Το Βήμα <https://www.tovima.gr/2009/12/13/politics/oi-tesseris-ellinikes-ptwxeuseis/> [Πρόσβαση 15/02/20]
28. Μητράκος Θ. (2016). Ομιλία του Υποδιοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος κ. Θεόδωρου Μητράκου, 6ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο Νομικής Τεκμηρίωσης Κοινωνικοοικονομικών Θεμάτων, ειδική διάλεξη "Η ελληνική οικονομία και το τραπεζικό σύστημα στην περίοδο της κρίσης". Τράπεζα της Ελλάδος <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=88fb89ab-4d90-4d4b-8170-2c9dfd81f626> [Πρόσβαση 07/03/20]
29. Μνημόνιο Συνεννόησης 2012, Παράρτημα V2. <https://www.tovima.gr/files/1/2012/02/10/ellhnikomhmonio.pdf> [Πρόσβαση 22/12/19]
30. Μπόσκος Γ. (2015). ΙΣΠΑΝΙΑ: Το χρονικό της κρίσης, το κίνημα των αγανακτισμένων και στο βάθος εκλογές...ThePressProject. <https://thepressproject.gr/ispania-to-xroniko-tis-krisis-to-kinima-ton-aganaktismenon-kai-sto-vathos-ekloges/> [Πρόσβαση 01/03/20]
31. Μπρούσαλης Κ. (2010). Οι πτωχεύσεις του 1827 – 28 και του 1842 – 43. HistoryReport.gr

- <http://historyreport.gr/index.php/%CE%A3%CF%84%CE%B1-%CE%BD%CE%B5%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B1-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%98%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1/2033-%CE%9F%CE%B9-%CF%80%CF%84%CF%89%CF%87%CE%B5%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-1827-28-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%BF%CF%85-1842-43> [Πρόσβαση 29/01/20]
32. Ξαφά Μ. (2017). Το πρώτο Μνημόνιο, 2010-2011. HUFFPOSThttps://www.huffingtonpost.gr/miranta-xafa/-20102011_b_17406156.html [Πρόσβαση 01/03/20]
33. Παπαδογιάννης Γ. (2017). Σε τρεις φάσεις η μείωση των καταθέσεων κατά 115 δισ. σε έξι χρόνια. Η Καθημερινή [https://www.kathimerini.gr/905290/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/se-treis-faseis-h-meiwsh-twn-kata8esewn-kata-115-dis-se-e3i-xronia](https://www.kathimerini.gr/905290/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/se-treis-faseis-h-meiwsh-twn-katathesewn-kata-115-dis-se-e3i-xronia) [Πρόσβαση 01/03/20]
34. Παπαδογιάννης Γ. (2014). 12.000 θέσεις εργασίας χάθηκαν στις τράπεζες από το 2010 έως σήμερα. Η Καθημερινή <https://www.kathimerini.gr/770304/article/oikonomia/epixeirhseis/12000-8eseis-ergasias-xa8hkan-stis-trapezes-apo-to-2010-ews-shmera> [Πρόσβαση 14/03/20]
35. Παπαϊωάννου Γ. (2010). Σκόπελος το δημόσιο χρέος. Το Βήμα. <https://www.tovima.gr/2010/03/21/finance/skopelos-to-dimosio-xreos/> [Πρόσβαση 23/02/20]
36. Ρεπούσης Σ. (2018). Τα προβλήματα που οδήγησαν την κυπριακή οικονομία σε κρίση. Naftemporiki.gr<https://www.naftemporiki.gr/story/1334233/ta-problimata-pou-odigisan-tin-kupriaki-oikonomia-se-krisi>[Πρόσβαση 12/02/20]
37. Σοφοκλέους Ιν. (2019). Πόσο εισόδημα ροκάνισε κάθε μνημόνιο (πίνακας). <https://www.sofokleousin.gr/katarreysi-ton-eisodimaton-%C2%A0> [Πρόσβαση 13/03/20]

38. ΣοφοκλέουςΙη. (2019). Πόσο κόστισε η διαπραγμάτευση; Ένας μύθος αξίας 100-200 δις. <https://www.sofokleousin.gr/poso-kostise-i-diapragmateysi-enas-mythos-aksias-100-200-dis> [Πρόσβαση 13/03/20]
39. ΣοφοκλέουςΙη. (2019). Το έγκλημα του ΔΝΤ με το χρέος, οι μνημονιακές κυβερνήσεις και η Τράπεζα της Ελλάδος <https://www.sofokleousin.gr/to-egklima-tou-dnt-me-to-xreos-oi-mnimoniakes-kyverniseis-kai-i-t> [Πρόσβαση 13/03/20]
40. Στρατόπουλος Γ. (2019). Η επιστροφή των τραπεζών. TheCatalyst. <https://www.protagon.gr/wp-content/uploads/2019/06/%CE%B5%CE%B4%CF%8E.pdf> [Πρόσβαση 07/03/20]
41. Στούπας Κ. (2020). Αναμφίβολα λοιπόν, επρόκειτο περί... ηλιθίων!. Capital.gr <https://www.capital.gr/o-kostas-stoupas-grafei/3410640/anamfibola-loipon-eprokeito-peri-ilithion> [Πρόσβαση 10/03/20]
42. Τράπεζα της Ελλάδος. (2016). Επισκόπηση του Ελληνικού Χρηματοπιστωτικού Συστήματος : Ιούλιος 2016. <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=d0669f82-9cf5-4f29-a0c5-c251b53d775a> [Πρόσβαση 10/03/20]
43. Τράπεζα της Ελλάδος. (2016). Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2015. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2015.pdf> [Πρόσβαση 28/02/20]
44. Τράπεζα της Ελλάδος. (2015). Νομισματική Πολιτική 2014-2015. <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=e6b46fe5-ea68-499e-a167-f86ec351d2de> [Πρόσβαση 22/02/20]
45. Τράπεζα της Ελλάδος. (2012). Νομισματική Πολιτική 2011-2012. <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=38b58de7-651d-4de9-8406-76546b2d8954> [Πρόσβαση 04/01/20]
46. Τράπεζα της Ελλάδος. (2012). Έκθεση για την Ανακεφαλαιοποίηση και Αναδιάταξη του Ελληνικού Τραπεζικού Τομέα. <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=3dcf2251-d097-49f2-96c9-93a8e3a95ce7> [Πρόσβαση 12/01/20]

47. Τράπεζα της Ελλάδος (2009). Νομισματικής Πολιτική Ενδιάμεση Έκθεση 2009. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/NomPoli2009.pdf> [Πρόσβαση 09/02/20]
48. Τράπεζα της Ελλάδος. Εξέλιξη δανείων και καθυστερήσεων. <https://www.bankofgreece.gr/statistika/ekseliksh-daneiwn-kai-kathysterhsewn>[Πρόσβαση 05/01/20]
49. Τσαχάκης Κ. (2018). Το νέο μοντέλο «ενισχυμένης εποπτείας» – Ολο το κείμενο της Κομισιόν στο Βήμα. Το Βήμα <https://www.tovima.gr/2018/07/11/finance/to-neo-montelo-enisxymenis-epopteias-olo-to-keimeno-tis-komision-sto-bima/> [Πρόσβαση 07/01/20]
50. Το Βήμα. (2016). Η Ιρλανδία αποχαιρετά την οικονομική κρίση. <https://www.tovima.gr/2016/01/08/finance/i-irlandia-apoxaireta-tin-oikonomiki-krisi/> [Πρόσβαση 01/02/20]
51. Το Βήμα. (2013). Πώς ξεπέρασε η Ισλανδία την οικονομική κρίση. <https://www.tovima.gr/2013/01/08/world/pws-kseperase-i-islandia-tin-oikonomiki-krisi/> [Πρόσβαση 07/01/20]
52. Το Βήμα. (2011) Κύρια Αποτελέσματα της συνόδου κορυφής της ευρωζώνης. <https://www.tovima.gr/files/1/2011/10/27/EUSUMMIT.pdf> [Πρόσβαση 13/03/20]
53. Υπουργείο Εργασίας. (2016) Οικονομική Μελέτη, Αποτίμηση επιπτώσεων της προτεινόμενης ασφαλιστικής μεταρρύθμισης. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%9F%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%CE%A5%CF%80.%20%CE%95%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf> [Πρόσβαση 07/02/20]
54. Υπουργείο Οικονομικών. (2012). Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016. https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=7f3c54cd-82e0-407c-a348-71c4491651fb[Πρόσβαση 09/02/20]
55. Υπουργείο Οικονομικών. (2012). Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016. http://www.macropolis.gr/resources/toolip/doc/2013/09/16/mtfs_october_2012_greek.pdf[Πρόσβαση 09/02/20]

56. Υπουργείο Οικονομικών. (2011) Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015. https://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=def41269-857a-42c8-8073-12ff75bfefbf[Πρόσβαση 11/01/20]
57. Χαρδούβελης Γ. (2009). Η Σπουδαιότητα της Αγοράς Κατοικίας στην Οικονομία. <https://www.bankofgreece.gr/RelatedDocuments/%CE%91%CE%93%CE%9F%CE%A1%CE%91%CE%91%CE%9A%CE%99%CE%9D%CE%97%CE%A4%CE%A9%CE%9D1.pdf> [Πρόσβαση 06/03/20]
58. Χαρδούβελης Γ. (2016). Το Ελληνικό Τραπεζικό Σύστημα στα Χρόνια της Κρίσης. <http://hardouvelis.gr/el/to-elliniko-trapeziko-systima-sta-xronia-tis-krisis/>[Πρόσβαση 12/01/20]
59. Χολέζας Ι., Κανελλόπουλος Ν.Κ. (2015). Επίκαιρα Θέματα του Ασφαλιστικού Συστήματος. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/%CE%95%CF%80%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B1%20%CE%98%CE%AD%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1%20%CE%91%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%20%CE%A3%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%CE%9A%CE%95%CE%A0%CE%95.pdf>[Πρόσβαση 12/03/20]
60. Χρυσικόπουλος Ν., Μαλλιάρια Ν., Κουρλιμπίνη Β., Οικονόμου Κ. (2016). CapitalControls: Επιπτώσεις σε οικονομία, τράπεζες, επιχειρήσεις και αγορά. Capital.gr <https://www.capital.gr/oikonomia/3136321/capital-controls-epiptoseis-se-oikonomia-trapezes-epixeiriseis-kai-agora> [Πρόσβαση 06/03/20]
61. Ψαλιδόπουλος Μ. (2011) Από την πτώχευση του 1893 στο Γουδί. <https://www.kathimerini.gr/430864/article/epikairothta/ellada/apo-thn-ptwxeysh-toy-1893-sto-goydi> [Πρόσβαση 15/02/20]
62. BankingNews. (2017). Ιρλανδία: Πώς από «φτωχός συγγενής» μετατράπηκε στην ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία της Ευρώπης. <https://bankingnews.gr/index.php?id=338529> [Πρόσβαση 29/12/19]
63. Bill Roche, Philip o' Connell, Andy Prothero. (2017) Η Ιρλανδία έδωσε μαθήματα δημοσιονομικής εξυγίανσης. Η Καθημερινή. <https://www.kathimerini.gr/901211/article/oikonomia/die8nhs-oikonomia/h->

- [irlandia-edwse-ma8hmata-dhmosionomikhs-e3ygianshs](#) [Πρόσβαση 04/01/2020]
64. Charlie Taylor. (2017). Ireland still owes €44.5bn in bailout loans after paying off IMF early. The Irish Times.
<https://www.irishtimes.com/business/economy/ireland-still-owes-44-5bn-in-bailout-loans-after-paying-off-imf-early-1.3334972> [Πρόσβαση 09/02/20]
65. e-daily Θέματα. (2018). Πώς οι Ισλανδοί ξεπέρασαν μόνοι τους την κρίση.
<https://www.e-daily.gr/themata/103029/pws-oi-islandoi-xeperasan-monoι-tous-tin-krisi-pics>[Πρόσβαση 22/12/19]
66. European Central Bank. (2010). Euro Area Money Growth and the Securities Market Program
https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/mb201006_focus01.en.pdf [Πρόσβαση 08/03/20]
67. European Stability Mechanism. Before the ESM, EFSF - the Temporary Fiscal Backstop. <https://www.esm.europa.eu/efsf-overview>[Πρόσβαση 08/03/20]
68. European Stability Mechanism. History – The Context.
<https://www.esm.europa.eu/about-us/history> [Πρόσβαση 08/03/20]
69. Eurostat. (2009). Manual on Sources and Methods for the Compilation of ESA 95 Financial Accounts 2nd Edition
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5910945/KS-RA-09-010-EN.PDF/68288dba-d367-480c-9dfa-1c004cdd30d9?version=1.0>[Πρόσβαση 24/02/20]
70. in.gr. (2019). Πορτογαλία : Η οικονομική κρίση ως μακρινή ανάμνηση.
<https://www.in.gr/2019/10/03/economy/diethnis-oikonomia/portogalia-oikonomiki-krisi-os-makrini-anamnisi/>[Πρόσβαση 07/03/2020]
71. in.gr. (2018). Πού πήγαν τα 61,9 δισ. ευρώ του τρίτου μνημονίου εξηγεί ο ESM
<https://www.in.gr/2018/08/06/economy/oikonomikes-eidiseis/pou-pigan-ta-619-dis-eyro-tou-tritou-mnimoniou-eksigei-o-esm/> [Πρόσβαση 07/03/20]
72. International Monetary Fund. (2019). Cyprus: Third Post-Program Monitoring Discussions—Press Release and Staff Report. IMF Country Report No. 19/151. [Πρόσβαση 26/02/20]
73. International Monetary Fund. (2012). Report for Selected Countries and Subjects.
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weorept.aspx?p>

[r.x=39&pr.y=3&sy=2009&ey=2012&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=423&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPGDP%2CPPPPC%2CLP&grp=0&a=](https://www.statista.com/statistics/263423/gdp-growth-rates-in-cyprus-2009-2012)
[Πρόσβαση 21/02/20]

74. TheAnalyst. (2017). ΗΜέθοδοςτηςΙσλανδίας. <https://analyst.gr/2017/05/20/i-methodos-tis-islandias/2/> [Πρόσβαση 21/12/19]
75. The World Bank Data. Bank nonperforming loans to total gross loans (%) – Cyprus. <https://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS?locations=CY> [Πρόσβαση 14/12/19]
76. WayBack Machine. RICS Cyprus Property Price Index Q4 2012 – Prices as at 30/12/12. <https://web.archive.org/web/20131231001156/http://www.joinricsineurope.eu/uploads/files/RICSIndexQ42012Final.ppt> [Πρόσβαση 31/01/20]
77. Wikipedia the Free Encyclopedia. (2020) 2008–2011 Icelandic financial crisis. https://en.wikipedia.org/wiki/2008%E2%80%932011_Icelandic_financial_crisis [Πρόσβαση 26/01/20]
78. Wikipedia the Free Encyclopedia. (2020). Spanish property bubble. https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_property_bubble#cite_note-18 [Πρόσβαση 15/02/20]
79. Wikipedia the Free Encyclopedia. (2020). Economy of Spain. https://en.wikipedia.org/wiki/Economy_of_Spain[Πρόσβαση 29/02/20]
80. Wikipedia the Free Encyclopedia. (2020). 2010–2014 Portuguese financial crisis https://en.wikipedia.org/wiki/2010%E2%80%932014_Portuguese_financial_crisis [Πρόσβαση 07/01/20]
81. Wikipedia the Free Encyclopedia. (2020). 2012–13 Cypriot financial crisis. https://en.wikipedia.org/wiki/2012%E2%80%9313_Cypriot_financial_crisis [Πρόσβαση 30/01/20]
82. Naftemporiki.gr. (2019). Γερμανία: Θα πει «nein» στον ισοσκελισμένο προϋπολογισμό;, Το ζητούν τα οικονομικά ινστιτούτα της χώρας- Πώς απαντά ο Σολτς στις ανησυχίες. <https://m.naftemporiki.gr/story/1520065/germania-tha-pei-nein-ston-isoskelismeno-proupologismo>[Πρόσβαση 28/02/20]